

ISSN 978-966-7425-97-5

ТЕРНОПІЛЬСЬКИЙ
НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені Володимира Гнатюка

Періодичне видання 2(28) 2017

НАУКОВІ ЗАПИСКИ

Серія: Мовознавство

Тернопіль – 2017

ББК 81.4
Н 34

Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету. Серія: Мовознавство. – Тернопіль : Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, 2017. – Вип. 2 (28) 2017. – 108 с.

Друкується за ухвалою вченої ради
Тернопільського національного педагогічного університету
імені Володимира Гнатюка
від 26 грудня 2017 року (протокол № 5)

Редакційна колегія:

Вільчинська Т. П. – доктор філологічних наук, професор (відповідальний редактор)
Грещук В. В. – доктор філологічних наук, професор
Скаб М. В. – доктор філологічних наук, професор
Струганець Л. В. – доктор філологічних наук, професор
Задорожна І. П. – доктор педагогічних наук, професор
Емілія Недкова – доктор філологічних наук, професор (Болгарія)
Ришард Купідур – доктор філологічних наук (Польща)
Анна Будзяк – доктор філологічних наук, професор
Бачинська Г. В. – кандидат філологічних наук, доцент

Адреса редакції:

46027, Тернопіль, вул. М. Кривоноса, 2
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка, тел. (0352) 435865

Періодичне видання. Виходить двічі на рік з травня 1998 року.
Засновник і видавець Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка

Збірник внесено до переліку наукових фахових видань України
(наказ МОН № 515 від 16.05.2016) за спеціальністю «філологічні науки» (українська мова)

ISSN 978-966-7425-97-5

© Тернопільський національний педагогічний
університет імені Володимира Гнатюка,
2017

ЗМІСТ

Наталія Абабілова, Ірина Усаченко РЕАЛІЯ ЯК ОБ'ЄКТ ДОСЛІДЖЕНЬ ВІТЧИЗНЯНИХ ТА ЗАРУБІЖНИХ ПЕРЕКЛАДОЗНАВЦІВ.....	4
Марина Власенко ВИТОКИ НІМЕЦЬКИХ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ, ЯКІ ВЕРБАЛІЗУЮТЬ КОНЦЕПТ FRAU	10
Юлія Глюдзик МОРФОЛОГІЧНІ ТА ФУНКЦІОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНІ РИСИ РЕАЛЬНОЇ ТОПОПОЕТОНІМІЇ (НА ПРИКЛАДІ «THE CHRONICLES OF NARNIA» К. С. ЛЬЮІСА)	14
Маріанна Гольцова ТИПОЛОГІЯ ІМПЛІКАТУР В АНГЛІЙСЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ	18
Олег Гончарук КОМПЛЕКСНИЙ ПІДХІД ДО ВИВЧЕННЯ АНГЛОМОВНОЇ БАЙКИ В ЛІНГВОКОГНІТИВНОМУ, ПРАГМАСТИСТИЧНОМУ ТА СИНЕРГЕТИЧНОМУ АСПЕКТАХ.....	23
Надія Єсипенко МЕТОДИ КВАНТИТАТИВНОЇ ЛІНГВІСТИКИ У ВИВЧЕННІ ПРОФІЛЮВАННЯ КОНЦЕПТІВ.....	29
Марта Карп НАРАТИВНИЙ ЗМІСТ КОНТАМІНОВАНОЇ КОГЕЗІЇ МУЛЬТИМОДАЛЬНОЇ КАЗКИ ФІЛІПА АРДА.....	37
Тетяна Космеда, Галина Намачинська УКРАЇНІЗМИ В ТЛУМАЧНОМУ СЛОВНИКУ ЖИВОЇ ВЕЛИКОРОСІЙСЬКОЇ МОВИ В. ДАЛЯ: ТЕМАТИЧНА КЛАСИФІКАЦІЯ	44
Ольга Ладика СПЕЦИФІКА ДІАХРОННОГО ПІДХОДУ ДО ВИВЧЕННЯ ЛІНГВОКУЛЬТУРНОГО КОНЦЕПТУ	50
Катерина Олексій АВТОАДРЕСОВАНІСТЬ У ХУДОЖНЬОМУ ТЕКСТІ: ВАРІАТИВНІСТЬ ВНУТРІШНЬОГО МОВЛЕННЯ	56
Анастасія Чорній КОМПОНЕНТНИЙ АНАЛІЗ ЛЕКСЕМИ «MEDIATE».....	63
Любов Шнуровська КЛАСИФІКАЦІЯ ТИПІВ МОДАЛЬНОСТІ: ФУНКЦІОНАЛЬНО-СЕМАНТИЧНИЙ ПІДХІД	70
Оксана Щерба, Петро Черник ДОСВІД ПОЄДНАННЯ СУГЕСТИВНОГО ТА ІНТЕНСИВНОГО МЕТОДІВ ВИКЛАДАННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ В ПІДГОТОВЦІ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ДО МІЖНАРОДНИХ НАВЧАНЬ.....	76
Оксана Ярема СУБ'ЄКТИВНА МОДАЛЬНІСТЬ В АНГЛОМОВНІЙ БЛОГ-КОМУНІКАЦІЇ.....	82
Anna Ciechanowska ОСНОВНІ ПРИНЦИПИ ДІЄСЛІВНОЇ ЗООНІМНОЇ АНТРОПОМОРФНОЇ МЕТАФОРИ ТА ЇЇ АНАЛІЗ В АНГЛІЙСЬКОМУ ТЮРЕМНОМУ СЛЕНГУ. ДІЄСЛОВО TO RAT	87
Valery Mykhaylenko THE SPEAKER'S INTENTION IN DISCOURSE.....	95
Olena Shon LINGUOSTYLISTIC PECULIARITIES OF FOOTNOTES FUNCTIONING IN JOHN BARROWMAN'S AUTODOCUMENTARY PROSE.....	102
ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ	107

Наталія Абабілова
(Миколаївський національний університет
імені В. О. Сухомлинського)

Ірина Усаченко
(Миколаївський національний університет
імені В. О. Сухомлинського)

РЕАЛІЯ ЯК ОБ'ЄКТ ДОСЛІДЖЕНЬ ВІТЧИЗНЯНИХ ТА ЗАРУБІЖНИХ ПЕРЕКЛАДОЗНАВЦІВ

У статті здійснено аналіз наукових праць вітчизняних та зарубіжних перекладознавців, розглянуто відомі тлумачення поняття «реалія», що є центральною сполучуваною ланкою між мовою і культурою, та досліджено шляхи відтворення зазначеного лінгвістичного явища. Встановлено, що в перекладознавстві термін вперше був ужитий на позначення національно-специфічного об'єкта, а не лексеми. Пізніше дефініція була коригована і передбачала слова, що позначають національно-специфічні реалії суспільного життя і матеріального побуту. Щодо способів та принципів відтворення реалій, то в статті проаналізовано шляхи відтворення англійських реалій українською мовою та зазначено, що це багатогранний процес, оскільки під час перекладу є змога вивчити історію, культуру, традиції, звичаї, менталітет і спосіб життя того народу, в мові якого існує та чи інша реалія. На підставі поданих даних можна стверджувати, що реалії щораз ставлять перекладача перед проблемою вибору способу їхньої передачі. Перекладачеві під час роботи з реаліями необхідно знати культуру соціуму, в якому функціонує та чи інша реалія, і вміти враховувати специфіку перекладу відносно його цілей, реципієнтів і основної ідеї журналу чи газети, зі шпальт яких береться оригінальний текст, адже професійну компетенцію перекладача складають не тільки теоретичне та практичне володіння мовою, й низка екстралінгвістичних факторів.

Ключові слова: реалія, спосіб перекладу, перекладач, комунікативна ситуація, професійна компетенція.

Наталья Абабилова, Ирина Усаченко. РЕАЛИЯ КАК ОБЪЕКТ ИССЛЕДОВАНИЙ ОТЕЧЕСТВЕННЫХ И ЗАРУБЕЖНЫХ ПЕРЕВОДЧИКОВ

В статье осуществлен анализ научных трудов отечественных и зарубежных переводчиков, рассмотрены существующие определения понятия «реалия», которые являются центральным звеном между языком и культурой, исследованы способы передачи указанного лингвистического феномена. Установлено, что в переводоведении термин впервые был употреблен для обозначения национально-специфического объекта, а не лексемы. Позже дефиницию корректировали, имея в виду слова, обозначающие национально-специфические реалии общественной жизни и материального быта. Относительно способов и принципов перевода реалий, то в статье проанализированы способы перевода английских реалий на украинский язык и отмечено, что это многосторонний процесс, поскольку при переводе есть возможность изучить историю, культуру, традиции, обычаи, менталитет и образ жизни народа, в языке которого существует та или иная реалія. На основании представленных данных можно утверждать, что реалии каждый раз ставят переводчика перед проблемой выбора способа их передачи. Переводчику при работе с реалиями необходимо знать культуру социума, в котором функционирует та или иная реалія, и уметь учитывать специфику перевода относительно его целей, реципиентов и основной идеи журнала или газеты, со страниц которых берется оригинальный текст, ведь профессиональную компетенцию переводчика составляют не только теоретическое и практическое владение языком, а и целый ряд экстралингвистических факторов.

Ключевые слова: реалия, способ перевода, переводчик, коммуникативная ситуация, профессиональная компетенция.

Nataliia Ababilova, Iryna Usachenko. REALIA AS AN OBJECT OF NATIONAL AND FOREIGN TRANSLATORS' RESEARCHES

The article analyzes the scientific works of domestic and foreign translators, examines the existing definitions of the concept of «realia», which are the central link between language and culture, and studies the ways of translation of this linguistic phenomenon. The authors came to the conclusion that in translation studies the term first was used to denote a national-specific object, not lexeme. Later, the definition was corrected and meant the words denoting the national-specific realities of social and material life. The authors carried out the scientific research on the study of the phenomenon by Ukrainian scientists and found that it is actively investigated. As for the methods and principles of realia translation, the article analyzes the ways of translation of English realia into Ukrainian and states that this is a multilateral process, since during translation there is an opportunity to study the history, culture, traditions, customs, mentality and lifestyle of the people in the language of which these or those realia exist. Based on the analysis provided, we can state that realia each time make a translator choose one or another method of their rendering, which depends on such preconditions as the type of the text, the significance of realia in the context, the type of realia, their place in the lexical systems of the source and target languages, language's literary traditions, readers of translation. The difficulties of translating realia are related to the degree of their occurrence and frequency of use in the source language. The accessibility of the non-standard vocabulary, even for the native speakers of the source language, depends on the degree of their use and the field of use. The problem of difficulty in translation is solved by means of the communicative situation and sufficient fund of background knowledge, which must necessarily be present in the minds of the communication participants and largely determine the content of the statement. When working with realia, a translator needs to know the culture of a society in which realia function, and to be able to take into account the specifics of the translation in relation to its goals, recipients, and the main idea of the source journal or newspaper, because the professional competence of a translator includes not only theoretical and practical language proficiency, but also a number of extralinguistic factors.

Keywords: realia, translation method, translator, communicative situation, professional competence.

Проблеми міжкультурного спілкування та національно-специфічних компонентів мов різних народів стали об'єктом широкого обговорення в сучасній науці. Усе це дало змогу розглядати мову як феномен культури, а лексику – як засіб передачі національно-культурної інформації. Одним із головних об'єктів мовознавчих досліджень в останні десятиліття стали реалії, які є центральною сполучуваною ланкою між мовою та культурою.

У різний час дослідженням реалій та способів їх відтворення займалися такі видатні вітчизняні та зарубіжні вчені, як О. Бурбак, М. Вайсбурд, Є. Верещагін, В. Виноградов, С. Влахов, Н. Гуренко, Л. Жукова, Р. Зорівчак, Г. Карпенко, В. Коптілов, В. Костомаров, О. Кундзіч, О. Павлова, І. Плоткіна, Б. Репін, Л. Соболев, О. Суперанська, Г. Томахін, А. Федоров, С. Флорін, Ю. Чалая, О. Чередниченко, Г. Чернов, Г. Шатков та інші.

Мета статті – проаналізувати стан дослідження реалій у наукових працях із перекладу та систематизувати відомі шляхи їх перекладу.

Перший системний опис реалії було здійснено засновниками лінгвокраїнознавства, розділу лінгводидактики, спрямованого на вивчення мови в тісному взаємозв'язку з культурою народу – носія цієї мови. Аналіз реалій у лінгвокраїнознавстві базується на кумулятивній функції мови, пов'язаній із відображенням, фіксацією і збереженням у мовних одиницях інформації про вивчену людиною дійсність. Вони наділені додатковими відомостями та асоціаціями, що пов'язані з національною історією і культурою, проте всі носії відповідної мови розуміють їх [4].

У німецькій лексикографії термін «реалія» з'явився лише в 70-х рр. XX століття, де визначався як 1) реальні предмети, факти; знання; раніше в природничо-наукових дисциплінах; 2) слова, що називають предмети і явища, специфічні для окремих країн і культурних кіл [13, с. 643]. Таким чином, маємо подвійне розуміння: 1) реалії-предмети як поняття і явища культури одного народу, що не мають відповідників у культурі іншого

народу; 2) реалії-слова – мовні одиниці, що використовуються на позначення таких предметів, понять і явищ.

У перекладознавчих працях на пострадянському просторі лексема «реалія» як термін поширилася в 40-х роках та був уперше вжитий А. Федоровим у праці «Про художній переклад» (1941), але не на позначення лексеми, а національно-специфічного об'єкта. Як зазначав видатний лінгвіст ХХ ст., саме реалії «як національно-специфічні елементи міжмовної та міжкультурної комунікації викликають найбільші труднощі в процесі перекладу, проте від них залежить відповідь на питання про перекладність». У подальших працях дослідник, який чимало зробив для вивчення реалій, їх класифікації та способу відтворення їх значення при перекладі, продовжував використовувати термін «реалія» з незначними його корективами. У своїй відомій праці «Основи загальної теорії перекладу» (1983) він формулює дефініцію реалії, що на нашу думку, є досить вдалою: «слова, що позначають національно-специфічні реалії суспільного життя і матеріального побуту» [11].

В українському перекладознавстві термін «реалія» вперше вжив О. Кундзіч у праці «Перекладацька мисль і перекладацький недомисел», наголошуючи при цьому на неперекладності реалій. Науковець схильний вважати народні пісні аналогічними реаліями певного народу, що, як правило, не перекладаються [8].

Наукові дослідження праць українських дослідників дозволяють стверджувати, що у вітчизняній лінгвістичній науці під «реалією» розуміють:

1) назви предметів та явищ матеріальної і духовної культури певного народу, які зберігаються при перекладі в незмінній формі (С. Ковганюк);

2) слова, що позначають предмети та явища, невідомі мові перекладу (В. Коптілов);

3) слова, що означають національно-специфічні реалії суспільного життя і матеріального побуту чи національні слова і звороти, що не мають еквівалентів у побуті, а отже, і в мовах інших народів, та традиційно закріплені за ними комплекс етнокультурної інформації, чужої для об'єктивної дійсності мови сприймача (Р. Зорівчак);

4) варіативну категорію, пов'язану з процесом переважно бінарного зіставлення мов на лексичному та фразеологічному рівнях (Р. Зорівчак);

5) моно- і полілексемні одиниці, основне лексичне значення яких містить (у плані бінарного зіставлення мов) етнокультурний компонент, не притаманний мові-рецепієнту; національно-специфічні одиниці, що становлять частину безеквівалентної лексики, мають етнічне забарвлення, позначають специфічні для культури певного народу явища і предмети та не мають відповідників у мовах інших народів (Г. Карпенко);

6) слова, що відбивають реалії життя інших народів (Т. Кияк).

Розглядаючи принципи відтворення реалій в процесі перекладу, способи і прийоми їх передачі залежно від жанрово-стилістичної специфіки тексту, зарубіжні дослідники приділяють особливу увагу аналізу недоліків і типових помилок, пов'язаних із поданням національно конотованих лексичних одиниць у перекладних словниках, до яких відносять: 1) тлумачення, що не містить суттєвих ознак поняття; 2) тлумачення, подане без диференційних ознак поняття, що відрізняють його від інших; 3) рідковживані еквіваленти-алієнізми зафіксовані без тлумачення; 4) наведені тлумачення, коли перекладні еквіваленти відсутні [2].

На думку В. Беркова, опис національно маркованої одиниці мови має складатися з опису реалії та її функції та подекуди символічного значення. Автор підкреслює, що в сучасних словниках останньому параметру приділяється вкрай недостатньо уваги.

Переклад реалій – багатогранний процес, оскільки під час перекладу ми маємо змогу вивчити історію, культуру, традиції, звичаї, менталітет і спосіб життя того народу, у мові якого існує та чи інша реалія.

Вищезазначене засвідчує, на думку О. Чередниченко, важливість культурної компетенції, бо чим вищий ступінь білінгвізму перекладача, тим вищим є його ступінь бікультурності, що, у свою чергу, дозволяє правильно зрозуміти факти іншомовної культури, девербалізувати та подати у новій словесній оболонці, пристосувавши їх до норм

вторинного семіотичного коду [12]. Крім того, вибір прийому передачі реалії залежить від характеру самої реалії, її місця в лексичних системах, словотворчих можливостей, літературних та мовних традицій мови оригіналу та мови перекладу; значущості реалії у контексті, яка визначається за допомогою таких критеріїв: чи зосереджена увага на цій реалії, чи вона яскраво виражена або є непомітною деталлю в тексті оригіналу. Вирішальну роль тут відіграє походження – «своя» це реалія чи «чужа». Остання, зазвичай, вже виділяється з тексту, а стосовно змісту вимагає осмислення. Автор оригіналу має віднайти засоби, які дадуть змогу максимально повніше та конкретніше розкрити значення того слова, що позначає чуже для читача поняття.

Зважаючи на погляди Л. Бархударова, В. Виноградова, С. Влахова, В. Комісарова, Т. Левицької, Я. Рецкера, Г. Томахіна, А. Федорова, А. Фітерман, С. Флоріна, А. Швейцера, виділяємо такі прийоми перекладу реалій: транслітерація, транскрипція, калькування, описовий переклад, наближений переклад та трансформаційний переклад.

При транслітерації передається засобами мови перекладу графічна форма слова мови оригіналу, а при транскрипції – його звукова форма. Ці способи застосовуються при передачі іншомовних власних імен, географічних найменувань, назв різноманітних компаній, фірм, пароплавів, газет, журналів і т.д. (наприклад: Бенк оф Америка, Дженералмоторс). На сучасному етапі прийоми транслітерації й транскрипції при перекладі художньої літератури використовуються набагато рідше, ніж колись. Це цілком обґрунтовано – передача звукового або буквеного вигляду іншомовної лексичної одиниці не розкриває її значення, і тому подібні слова читачеві, який не знає іноземної мови, без відповідних пояснень залишаються незрозумілими [1].

Під калькуванням розуміють передачу іншомовних реалій за допомогою заміни їхніх складових частин (морфем або слів) їх прямими лексичними відповідниками в мові перекладу [1; 9; 10].

Описовий («роз'яснювальний») переклад полягає в з'ясуванні значення лексичної одиниці мови оригіналу за допомогою розгорнутих словосполучень, що розкривають істотні ознаки позначуваного певною лексичною одиницею явища (наприклад: landslide – перемога на виборах із більшою перевагою голосів) [1; 6]. Цей спосіб вважається досить громіздким і неекономічним.

Часто перекладачі вдаються до сполучення двох прийомів – транскрипції, або калькування, та описового перекладу, подаючи останній у виносці або в коментарі. Застосування такого способу дає змогу поєднати стислість й економність засобів вираження, властиві транскрипції, з розкриттям семантики лексичної одиниці, що досягається через описовий переклад.

Наближений (приблизний) переклад полягає в пошуку найближчого за значенням відповідника в мові перекладу для лексичної одиниці мови оригіналу, за умови відсутності точних відповідників. Подібні приблизні еквіваленти лексичних одиниць можна назвати «аналогами» [1; 3]. Застосовуючи в процесі перекладу «аналоги», потрібно пам'ятати, що в деяких випадках вони можуть створювати не цілком правильне уявлення про характер позначуваного ними предмета або явища.

Іншим засобом вираження реалій є трансформаційний переклад, при якому перекладачеві доводиться вдаватися до перебудови синтаксичної структури речення, до лексичних заміन із повною зміною значення вихідного слова, тобто до того, що називається лексико-граматичними перекладацькими трансформаціями. Наприклад: glimpse – уживається у виразах to have, to catch a glimpse of smth., що дає змогу застосувати в перекладі дієслово й тим самим використати синтаксичну перебудову речення [1].

Варто додати, що В. Виноградов й А. Федоров виділяють ще один спосіб – гіпонімічний (від англійського слова «һуропуту», складеного з грецьких коренів), для якого характерним є встановлення відношення еквівалентності між словом оригіналу, що передає видове поняття – реалію, і словом у мові перекладу, що називає відповідне родове поняття. Наприклад: нопаль (вид кактуса) – кактус, кебраго (вид дерева) – дерево [5; 11].

Перекладознавча теорія реалії, розроблена болгарськими дослідниками (С. Влахов і С. Флорін), носить інтегративний характер, оскільки включає елементи лінгвістичного, філологічного, літературознавчого і культурологічного підходів. Проблеми реалії вирішуються авторами на основі зіставного аналізу тексту оригіналу і перекладу в зв'язку з категорією національного колориту. Так, науковці подають два прийоми передачі реалії: транскрипція й переклад [6].

Зауважимо, що твердження, нібито реалії перекладаються, – неточне. Перекласти – це значить віднайти відповідник у цільовій мові, що є неможливим, бо в етнокультурі, матеріальній чи духовній, в історії носіїв такої мови немає співвідносного об'єкта, поняття чи явища. У випадку реалій доречно говорити не про переклад у буквальному розумінні, а лише про віднайдення семантико-стилістичного відповідника або про трансляційне перейменування реалій.

На основі зіставлення англomовних перекладів української прози з їхніми оригіналами українська дослідниця Р. Зорівчак визначила такі способи трансляційного перейменування реалій: транскрипцію, гіперонімічне перейменування, дескриптивну перифразу, комбіновану реномінацію, калькування, міжмовну транспозицію на конотативному рівні, метод уподібнення, контекстуальне тлумачення реалій [7].

Транскрипцію та транслітерацію авторка визначає так само, як і названі вище дослідники (Л. Бархударов, В. Виноградов, В. Комісаров, Я. Рецкер).

Гіперонімічне перейменування дослідниця трактує як вид перекладу реалій, пов'язаний із засадними поняттями лексичних трансформацій, категоризацією денотата, визнанням ізоморфізму частини й цілого, генералізацією. Усе це належить до мовних універсалій. Можливість такого виду трансляційного перейменування, такої деконкретизації пов'язана з наявністю міжмовних гіпонімів, які, у свою чергу, зумовлені гіпонімією як мовною універсалією. При гіперонімічному перейменуванні відбувається дереалізація реалій, тому що часто конкретне поняття передається лексемою надзвичайно широкої, розпливчатої референції. При такому виді перекладу стилістична роль реалій незначна. Проте спосіб має певні позитивні риси. Якщо інші способи відтворення реалій часто надмірно актуалізують текст, бо вносять в нього щось нове, що приковує до себе увагу, то гіперонімічне перейменування належить до нейтральних методів. Оскільки перекладні тексти як поле різноманітної мовної та лінгвокультурної інтерференції часто надзвичайно актуалізовані незалежно від суб'єктивних намірів перекладача й автора, такий метод може виявитися корисним.

Дескриптивну перифразу коротко схарактеризувати можна як описовий зворот, за допомогою якого явище, предмет, особа, реалія називаються не прямо, а описово, через характерні їхні риси. Оскільки дескриптивні перифрази майже ніколи повністю не відтворюють семантики оригіналу для іноземного читача, перекладач, застосовуючи дескриптивний метод, не повинен втрачати почуття міри, щоб у погоні за правдою деталі не розминутися з художньою правдою цілого.

На думку Р. Зорівчак, комбінована реномінація, що найчастіше є транскрипцією з описовою перифразою, є досить ефективним, хоча й багатослівним, способом максимальної передачі семантики реалій, пов'язаним із лінійним розширенням тексту.

Особливим видом запозичення науковець вважає калькування, спосіб під час застосування якого структурно-семантичні моделі мови-джерела відтворюються поетапно матеріальними засобами мови-сприймача. Такий шлях відтворення реалії своєрідно відображає суть перекладу як процесу біполярного: адже мета перекладу – перетворити цільовою мовою оригінальний текст. Цей метод, що передбачає відтворення внутрішньої форми слова, а разом із нею – структури образного переносу значень, активізує словотворчі засоби, дає поштовх до утворення семантично містких неологізмів [7].

Іноколи в тексті художнього твору реалія майже повністю втрачає денотативне значення і функціонує лише в конотативному плані із затемненням локальної характеристики. У таких випадках доречно застосовувати міжмовну конотативну транспозицію (транспозицію на

конотативному рівні), замінюючи українську реалію реалією англомовного світу з іншим денотативним, але рівнозначним конотативним значенням.

Суть методу уподібнення полягає у відтворенні семантико-стилістичних функцій реалії мови-джерела іншомовним аналогом – реалією мови-сприймача. При методі уподібнення виникає небезпека штучного перенесення читача в рідне середовище, а тому цей метод не завжди бажаний з погляду стилістичного й національно-культурного забарвлення.

Існує ще один вид віднайдення семантико-стилістичних відповідників реалій – контекстуальне тлумачення реалій. Такий вид відтворення семантико-стилістичних функцій реалій нерозривно пов'язаний із цілісністю художнього тексту і полягає в роз'ясненні суті реалії у найближчому контексті.

На підставі розглянутого можна стверджувати, що реалії щораз ставлять перекладача перед проблемою вибору того або іншого способу їхньої передачі, який залежить від таких передумов, як: характер тексту; значущість реалії в контексті; тип реалії; її місце в лексичних системах мови перекладу і мови оригіналу; літературні традиції мови; читачі перекладу. Труднощі перекладу реалій пов'язані зі ступенем їх поширеності і частотності вживання в мові оригіналу. Зрозумілість нестандартної лексики навіть для носіїв мови оригіналу залежить від ступеня їхнього вжитку і сфери використання. Проблема складності у перекладі вирішується за допомогою комунікативної ситуації та достатнього запасу фонових знань, які мають бути обов'язково наявні у свідомості учасників комунікації і значною мірою визначають зміст висловлювання. Перекладачеві при роботі з реаліями необхідно знати культуру соціуму, в якому функціонує та чи інша реалія, і вміти враховувати специфіку перекладу відносно його цілей, реципієнтів і основної ідеї журналу чи газети, зі шпальт яких береться оригінальний текст, адже професійну компетенцію перекладача складають не тільки теоретичне та практичне володіння мовою, а й низка екстралінгвістичних чинників.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бархударов Л. С. Язык и перевод / Л. С. Бархударов. – М. : Международные отношения, 1975. – 240 с.
2. Берков В. П. Современные германские языки / В. П. Берков. – М. : АСТ, Астрель, 2001. – 336 с.
3. Верещагин Е. М. Лингвострановедческая теория слова / Е. М. Верещагин, В. Г. Костомаров. – М. : Русский язык, 1980. – 320 с.
4. Верещагин Е. М. Язык и культура: Лингвострановедение в преподавании русского языка как иностранного / Е. М. Верещагин, В. Г. Костомаров. – М. : Русский язык, 1983. – 269 с.
5. Виноградов В. С. Лексические вопросы перевода художественной прозы / В. С. Виноградов. – М. : Издательство Московского университета, 1978. – 172 с.
6. Влахов С. Непереводимое в переводе: Реалии / С. Влахов // Мастерство перевода : сб. / гл. ред. К. Чуковский. – 1969. – №6. – С. 432–456.
7. Зорівчак Р. П. Реалія і переклад (на матеріалі англомовних перекладів української прози) / Р. П. Зорівчак. – Львів : Вид-во при Львів. держ. ун-ті, 1989. – 215 с.
8. Кундзіч О. Перекладацька мисль і перекладацький недомисел / О. Кундзіч // Вітчизна. – 1955. – №1. – С. 138–164.
9. Левицкая Т. Р. Проблемы перевода / Т. Р. Левицкая, А. М. Фитерман. – М. : Международные отношения, 1976. – 205 с.
10. Рецкер Я. И. Теория перевода и переводческая практика / Я. И. Рецкер. – М.: Международные отношения, 1974. – 216 с.
11. Федоров А. В. Введение в теорию перевода / А. В. Федоров. – М. : Издательство литературы на иностранных языках, 1958. – 336 с.
12. Чередниченко О. І. Про мову і переклад / О. І. Чередниченко. – К. : Либідь, 2007. – 248 с.
13. Käfner, R. Großes Fremdwörterbuch / R. Käfner. – Leipzig : Bibliogr. Institut, 1997. – 824 p.

Стаття надійшла до редакції 29.11.2017 р.

**ВИТОКИ НІМЕЦЬКИХ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ, ЯКІ
ВЕРБАЛІЗУЮТЬ КОНЦЕПТ FRAU**

Стаття присвячена вивченню джерел походження фразеологічних одиниць, які вербалізують концепт FRAU у німецькій лінгвокультурі. Робота передбачає гендерний підхід у дослідженні концепту. Аналіз дозволив виявити національно-культурну та гендерну специфіку образу світу представників німецької культури стосовно жінки.

Ключові слова: гендер, фразеологічні одиниці, концепт FRAU, німецька лінгвокультура, картина світу.

Марина Власенко. ИСТОКИ НЕМЕЦКИХ ФРАЗЕОЛОГИЗМОВ, КОТОРЫЕ
ВЕРБАЛИЗИРУЮТ КОНЦЕПТ FRAU

Статья посвящена изучению источников происхождения фразеологических единиц, которые вербализируют концепт FRAU в немецкой лингвокультуре. Работа предусматривает гендерный подход в исследовании концепта. Анализ позволил определить национально-культурную и гендерную специфику образа мира представителей немецкой культуры в отношении женщины.

Ключевые слова: гендер, фразеологические единицы, концепт FRAU, немецкая лингвокультура, картина мира.

Maryna Vlasenko. SOURCES OF ORIGIN OF GERMAN FRAZEOLOGICAL UNITS WHICH ARE
VERBALIZED CONCEPT FRAU

The following work is a representation of sources of origin of phraseological units which are verbalized the concept of FRAU in German linguoculture. The study provides gender approach. It argues that the concept FRAU discloses national-culture and gender specificity image about women of the German culture representatives.

Keywords: gender, phraseological units, concept FRAU, German linguoculture, picture of the world.

Фразеологізми є засобом образного відображення світу, вони вбирають в себе історичні та міфологічні події, релігійні та етичні уявлення певного етносу в різні епохи. Людський фактор відіграє найважливішу роль в утворенні фразеологізмів, так як велика кількість фразеологічних одиниць пов'язана з людиною і різноманітними сферами її діяльності.

Виникнення фразеологізмів зумовлено процесом пізнання представниками того чи іншого етносу різноманітних явищ дійсності: природних, соціокультурних і духовно-світоглядних. На відміну від інших одиниць мови, фразеологізми покликані не стільки фіксувати досвід пізнання різних явищ світу, скільки передавати оцінне ставлення до них (позитивне чи негативне, схвальне або несхвальне), що робить нашу мову більш експресивною і емоційно забарвленою.

Наші спостереження засвідчують, що фразеологізми інтерпретуються через культурні міркування, які об'єктивують стереотипи, віру, традиції та ін. На роль культурних уявлень про образну основу фразеологізмів у культурологічних дослідженнях вказує В. М. Телія [3].

Фразеологізми за своїм походженням бувають питомі та запозичені. Лінгвоміграційний процес є неминучим фактом існування і одночасно одним із факторів розвитку мови. Найбільше впливають у цьому відношенні близькоспоріднені мови. Однією з важливих причин фразеологічної міграції є посилення культурних зв'язків між різними народами. Тому і в віддалених мовах, безумовно, можна виявити стійкі вирази, або фразеологізми, що увійшли до них з іншомовної культури.

Зазначимо також, що фразеологічні одиниці, в яких відображено концепт FRAU, є частиною картини світу німецькомовного суспільства, зщо передають національну

своєрідність культури, історію нації, принципи та догми традиційного способу життя представників цього етносу.

Досліджувані фразеологічні одиниці походять із різних епох та базуються на національній своєрідності етносу. Вони зберегли в собі відголоски звичаїв та традицій, історичні події, вірування та пов'язані із суспільним життям етносу, побутом, літературою і фольклором. Звідси й беруть початок джерела їх походження.

Важливо зазначити, що виникнення фразеологічних одиниць відбувається і сьогодні. Вони з'являються в різних сферах життя і відображають нові події дійсності. Фразеологічні одиниці на позначення концепту FRAU утворилися під впливом низки чинників. Деякі з них виникли під впливом літературного або музичного мистецтва: *Tanz nicht nach der Frau Pfeife* або *Wer nach der Frau Pfeife tanzt, der bricht sich das Schienbein*. Інші з'явилися з розвитком ремісництва, разом із повір'ями та звичаями: *Eine Frau hat während der Ehe nichts als den blauen Himmel und den Spinnrocken*. Відображали такі фразеологічні вирази й суспільний устрій життя: *Frauen und Katzen gehören ins Haus; Das Weib und der Ofen sollen zuhause bleiben*.

Важливою є думка А. В. Сарапулової, яка зазначає, що у фразеологічному складі сучасної німецької мови, як і в інших мовах, є група фразеологізмів, забор'язаних своїм походженням старим традиціями, звичаям та повір'ям [2, с. 72]. Об'єднання подібних фразеологічних одиниць в одну групу видається можливим, якщо причини, що послужили джерелом їх появи, відображені в письмових пам'ятках або збереглися в народі до цього часу.

Значна частина пов'язана з історичними подіями, новими законами, соціальним статусом: *Coteletten werden umso besser, je mehr man sie klopft* або *Frauen und Eier, je mehr geschlagen, je besser werden sie*. До 1900 року в Німеччині існував закон, згідно з яким чоловікам дозволялося використання фізичної сили з метою дисциплінувати жінку. Зв'язки між країнами, політична ситуація в країні, географічне її розташування, економічний розвиток, кліматичні показники та ще багато інших факторів теж зіграли велику роль у становленні групи фразеологічних одиниць, які досліджується в статті.

У ході аналізу фразеологічних одиниць, які репрезентують концепт FRAU, було виділено низку груп, пов'язаних:

— із моральними принципами та устоями суспільства

Наприклад, вираз *Das macht dem Mädchen (der Liebe) kein Kind* позначає «eine Sache ist nicht so schlimm, sie kann keinen großen Schaden anrichten oder nach sich ziehen». Значення його пов'язане з моральними устоями суспільства минулого століття, коли вважали великим соромом та навіть засуджували жінок (або молодих дівчат), які очікували на дитину, але були незаміжніми.

— зі звичаями, традиціями

Фразеологічна одиниця *Sie ist eine dicke Nudel* (дуже рідко вираз може використовуватися по відношенню до чоловіків) позначає «товсту жінку» і пов'язана з традицією відгодовувати курей або гусей макаронами з муки або картоплі. Так птахи скоріше набирали вагу та запасалися жиром. При цьому робили це не природнім шляхом – запихали їжу через дзьоб птаха. Це вважалося найшвидшим методом відгодовування. Подібною синонімічною одиницею є *Sie sieht aus wie genudelt: sie ist dick*.

— з віруваннями, байками та легендами

Джерелом походження фразеологічної одиниці *Der Storch hat sie ins Bein gebissen* є дитяча байка. Буквально вислів перекладається як «лелека вкусив її за ногу», тобто жінка очікує на дитину. Усім відома дитяча легенда, що маленьких дітей приносить лелека. Але існує багато варіантів, яким чином він їх приносить. За однією версією, його приваблюють шматочком цукру, який кладуть діти на підвіконня як знак, що вони дуже бажають мати братика чи сестричку. У нашому випадку – лелека ловить дітей біля водоймищ та кусає матір за ногу.

Ще одна легенда стала основою походження фразеологічного вислову *Die weiße Frau ist ihm erschienen*: er hat Todesahnungen, який перекладають як «він побачив білу жінку». За легендою білою жінкою називають привид, що з'являється в старих замках. Його появу вважають дурним знаком, передвісником біди або смерті. Найдавніші розповіді про білу жінку відносять до 15 ст.

— з народною творчістю, казками та піснями

Ще одним джерелом фразеологізмів, присутнім у нашій мові, є казки. Усі казкові фразеологізми сповнені глибокого та правдивого сенсу. Вони привносять в мовлення різноманітність, колорит, дозволяють чітко і лаконічно висловити думки, передати емоційне забарвлення. Казкові фразеологізми не втрачають своєї актуальності і сьогодні, часто трапляючись в розмовній мові і художній літературі. *Frau Holle schüttelt die Betten / Federn aus* – вислів, який розповідає про метеорологічні особливості, зокрема, «йде густий сніг». Із цим явищем пов'язують жінку на ім'я Holle/Holda, яка є персонажем з казки братів Грім: «Ich bin Frau Holle. Komm, hilf mir! Du musst die Betten schütteln. Dann fliegen die Federn und auf der Erde schneit es» [4].

— з літературою

Фразеологічний вислів *eine Milchmädchenrechnung machen* має в основі історію про Milchmädchen – персонажа байки Жана де Лафонтена, написаної в XVII ст. Розповідь про дівчину з глечиком молока на ім'я Претта, що йшла на ринок, аби продати молоко. По дорозі вона будувала великі плани: спочатку на отримані гроші купить 100 яєць, із них виростить курчат, а потім продасть їх; на ці гроші вона купить порося. Замріяна дівчина вже думками дійшла до корови та зненацька перечепилася й розбила глечик. Тому мрії її стали нездійсненними. У сучасній німецькій мові цей фразеологізм має декілька значень: будувати нездійсненні плани, мати необґрунтовані надії, планувати те, чому не судилося здійснитися.

— із професійними сферами

Фразеологічна одиниця *Grüß mir meine Witwe!* походить із мови солдатів. Так кажуть у випадку застереження від небезпечного вчинку або дії. На території Берліна це застереження звучить як *Sonst hinterläßt du eine Witwe!*

Eine böse Frau ist der Schiffbruch des Mannes – вислів, джерелом якого є професійна сфера мореплавства, а саме поняття *Schiffbruch* означає «крах корабля». Із цією лексемою відомий сталий вислів *Schiffbruch erleiden*: scheitern, keinen Erfolg haben, тобто мати невдачу, тому й кажуть, що зла, люта жінка – біда чоловіка, яка не сулить йому нічого доброго.

— з античними міфами

Фразеологічна одиниця *Einer Frau den Apfel reichen* використовується для номінгації жіночої краси. Джерелом її походження є «Іліада» Гомера, в якій йде мова про сварку між богинями Герою, Афінною та Афродитою за золоте яблуко як визнання найгарнішої з-поміж них.

— з історією

Сюди можна віднести фразеологічну одиницю *Lieschen Müller*, яка позначає жінку з посередніми розумовими здібностями. Історична постать *Sophie Sabina Apitzsch*, більш відома як принц *Lieschen*, яка, для того щоб уникнути примусового заміжжя, перевдягнулася в чоловіка та втекла. У 1714 р. вона була заарештована та ув'язнена в 1716 р. у Лейпцигу, де була перша жіноча в'язниця в Цюхтаус-Вальдхаймі. Пізніше була помилувана в 1717 р.

— з Біблією

Біблія є одним з основних джерел творення культури в історії європейської та світової цивілізації. Існує чимало фразеологізмів, які прийшли до нас зі Священного Письма – з Біблії. Такі фразеологізми відображають важливі історії, перекази і легенди, що мають відношення не до однієї людини, а до всього світу. Фразеологізми біблійного походження відрізняються образністю думки і відповідною мовою – до їхнього складу часто входять застарілі слова, форми відмінків, що вийшли з ужитку, біблійна термінологія тощо.

Zu etwas kommen wie die Jungfrau zum Kind означає «отримати щось бажане без прикладання зусиль». Походження вислову пов'язане з догматом незайманого зачаття (і народження) Ісуса через Марію (непорочне зачаття).

— з тваринним та рослинним світом (зоонімами та фітонімами)

Характеристики зовнішніх і внутрішніх ознак людей, їх дій, психічних і фізичних станів відображено у фразеологічних одиницях за допомогою фітонімів та зоонімів. Вони часто виступають як емоційно-експресивні еквіваленти вже існуючих в мові найменувань. Наприклад: *gleichberechtigte Ziege, alte Ziege, eine dumme Ziege, eine dumme Kuh, eine dumme Henne*.

Такі фразеологічні одиниці здебільшого належать до низького мовного стилю. Серед них багато виразів, характерних для народно-розмовної мови, просторічних одиниць та вульгаризмів. У процесі свого виникнення і розвитку такі образи мають більш-менш випадковий характер, тобто часто вони не засновані на точному науковому значенні, а один і той же об'єкт екстралінгвістичної дійсності в системах різних мов переосмислюється по-різному.

Спираючись на дослідження А. В. Геворкяна щодо причин утворення зоонімів [1, с. 6–7], ми прийшли до висновку, що найчастіше фразеологічні одиниці з компонентом зоонімом або фітонімом з'являються у мові певного етносу за таких умов:

1. Ступінь поширеності тварини або рослини в ареалі проживання певної мовної спільності. Якщо тварина/рослина на території мало поширені, то їх назви мають невелику ймовірність виступати у складі фразеологізмів, і навпаки.

2. Роль і значення тварини/рослини в господарстві: чим більша їхня роль у житті людини, тим вища фразеотворча активність відповідних найменувань.

3. Особливості культурного розвитку народу-носія мови, його економічні, духовні зв'язки з іншими народами.

У результаті дослідження фактичного матеріалу можна зробити висновок, що фразеологізми, в яких репрезентується концепт FRAU, мають різні джерела походження. Життя народу, вірування та традиції, суспільні устрої та догми відіграють вирішальну роль у виникненні та розвитку фразеологічних одиниць на позначення досліджуваного концепту.

ЛІТЕРАТУРА

1. Геворкян А. В. Семантика, структура та походження фразеологічних одиниць з зоонімів (на матеріалі вірменського та англійської мов) / А. В. Геворкян. – Єреван, 1990. – С. 6–7.
2. Сарапулова А. В. Из истории фразеологических оборотов в немецком языке [Текст] / А. В. Сарапулова // Иностранные языки в школе. – М., 2006. – №2. – С. 72–75.
3. Телия В. Н. Культурно-национальные коннотации фразеологизмов / В. Н. Телия // Славянское языкознание. XI международный съезд славистов. – М., 1993. – С. 302–304.
4. Frau Holle. Deutsches Märchen nach den Brüdern Grimm / Wilhelm Grimm; Jacob Grimm [Electronic resource] : [Web-Site] Electronic data. – Mode of access : <http://www.sos-halberstadt.bildungs-lsa.de/maerchen/pdf/FrauHolle.pdf>
5. Hofstede, G. / G. Hofstede // Culture's consequences : International differences in work-related values. – Beverly Hills, CA : Sage Publications. – 1984. – 324 с.

Стаття надійшла до редакції 22.12.2017 р.

**МОРФОЛОГІЧНІ ТА ФУНКЦІОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНІ РИСИ
РЕАЛЬНОЇ ТОПОПОЕТОНІМІЇ (НА ПРИКЛАДІ «THE CHRONICLES OF
NARNIA» К. С. ЛЬЮІСА)**

Статтю присвячено дослідженню формальних особливостей мовного функціонування власних назв на позначення географічних об'єктів у циклі повістей «The Chronicles of Narnia» К. С. Льюїса. Проаналізовано етимологію, подано структурно-семантичну характеристику реальних топопоетонімів, визначено їхнє місце у формуванні онімного стилю письма автора. Запропоновано їхній опис у лінгвокультурному аспекті.

Ключові слова: топопоетонім, поетонімія, реальна власна назва, етимологія, морфологічні риси, лінгвокультурологія.

Юлія Глюдзик. МОРФОЛОГИЧЕСКИЕ И ФУНКЦИОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНЫЕ ЧЕРТЫ РЕАЛЬНОЙ ТОПОПОЭТОНИМИИ (НА ПРИМЕРЕ «THE CHRONICLES OF NARNIA» К. С. ЛЬЮИСА)

Статья посвящена исследованию формальных особенностей языкового функционирования имен для обозначения географических объектов в цикле повестей «The Chronicles of Narnia» К. С. Льюиса. Проанализирована их этимология, представлена структурно-семантическая характеристика реальных топопоэтонимов и определено их место в формировании онимного стиля письма автора. Засвидетельствовано их описание в лингвокультурном аспекте.

Ключевые слова: топопоэтоним, поэтонимия, реальное имя собственное, этимология, морфологические черты, лингвокультурология.

Yuliia Hliudzyk. MORPHOLOGICAL, FUNCTIONAL AND CULTURAL FEATURES OF REAL TOPOPOETONYMY (ON THE EXAMPLE OF «THE CHRONICLES OF NARNIA» BY C. S. LEWIS)

The article is dedicated to the study of formal and cultural features of proper names linguistic functioning (on the example of toponyms in «The Chronicles of Narnia» by C. S. Lewis). The etymology of real toponyms has been analysed, their structural and semantic characteristics have been provided. The role of these naming units in the formation of the author's style of writing has been determined, their analysis from the point of view of culture has been suggested.

Key words: toponym, toponymy, real proper name, etymology, morphological features, lingvoculturology.

У сучасній лінгвістиці активно розвивається наукове опрацювання особливостей організації ономастичного простору окремих художніх творів. Зростання зацікавлення власними назвами пояснюється тим, що їх вибір, використання та внутрішня форма належать до стрижневих елементів творчості письменника, а численні іменні новації виступають яскравою ознакою його стилю письма. У літературному творі власне ім'я функціонує як важливий та органічний елемент його стилістичної системи, виконуючи активну роль у створенні загальної образності твору. Структура власної назви, її походження, варіативність представлення та характерні особливості дають підстави говорити про індивідуальний онімний стиль письменника. Саме поетоніми є тим вагомим елементом авторських мовних засобів, що дає змогу об'єктивно оцінити авторське бачення тексту, дійсності та ідейно-смісловий рівень твору.

Дослідження функціонування та мовних особливостей різних типів власних назв на рівні художніх творів є плідним полем сучасних поетонастичних досліджень. Сучасні розвідки у вказаному напрямі представлені фундаментальними працями таких вітчизняних лінгвістів, як О. Ю. Карпенко [3], Є. С. Отіна [13], аналізом іменних утворень різних літературних жанрів та письменників у роботах О. Д. Петренко [5], Т. І. Крупеньової [4] та

інших. Трактування власних назв у художньому творі знайшло своє відображення і в дослідженнях зарубіжних науковців (П. Ван Інвагена [9], Р. Квашите [7]). Наукові доробки, присвячені онімному простору, спрямовані на вивчення вмотивованості вибору автором реальних онімних утворень для введення у художній твір та аналіз їхньої природи (Л. О. Белей [1], О. Р. Сколозdra [6], В. Р. Маурер [8]). Розгляд їхньої власне реальної частини передбачає аналіз походження, змістового наповнення, структурних рис та культурної складової цих усталених власних назв, що і визначає актуальність нашого дослідження.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що вперше здійснено комплексний опис реальних іменних утворень на позначення географічних об'єктів циклу «The Chronicles of Narnia» К. С. Льюїса. Запропоновано розгорнутий структурний та етимологічний аналіз цих одиниць, що ілюструє їхні стилістично-виражальні можливості. Визначено, що усі власні назви письменника зумовлені сюжетом. Саме поетоніми передають світосприйняття К. С. Льюїса, допомагають досягнути закладений ним культурний підтекст та виступають вагомим елементом лінгвістики тексту.

Метою статті є висвітлення структурно-етимологічних рис реальних власних назв на позначення географічних об'єктів та їхній аналіз у культурному аспекті. Ілюстративним матеріалом обрано фентезійний цикл повістей «The Chronicles of Narnia» К. С. Льюїса. Об'єктом аналізу слугували власні назви на позначення простору (топопоетоніми), відібрані автором з реальної онімії. Предметом вивчення є їхні морфологічні особливості та закладені в них культурні відомовсті.

Поділ усіх поетонімів циклу на онімний простір (реальні власні назви) та поетонімосферу (індивідуально-авторські утворення) [2, с. 68] слугує основним критерієм аналізу власних назв досліджуваного матеріалу. Однак, таке розрізнення є тільки технічним інструментом поділу Льюїсових іменувань, позаяк одиниці реального онімного простору функціонують у творі на рівні з одиницями поетонімосфери і також виступають художніми номінаціями, що дає нам можливість називати їх реальними поетонімами. Група реальних топопоетонімів кількісно представлена 16 поетонімами, які семантично репрезентовані наступними підкласами: суверопоетоніми (назви країн, 1 приклад), астіопоетоніми (назви міст, 3 поетоніми), інсулопоетоніми (назви островів, 1 власна назва), гідропоетоніми (назви океанів та морів наявних у творі, 2 топопоетоніми), ойкопоетоніми (назви будівель, 3 приклади) та інші семантично розрізнені топопоетоніми (6 власних назв). До неї відносимо власні назви узвичаєного типу, структурно варіативні, з численними складовими типами та широкою етимологією, що виступають вагомою рисою авторського ідіолекту.

Характерно, що уся реальна топопоетонімія досліджуваного циклу повістей не була запозичена письменником із інших мов, а цілеспрямовано представлена у типовій англійській формі. Особливостями представлення назв географічних об'єктів реального світу у Льюїсовій інтерпретації є їхня наближеність до мовного функціонування реальної топонімії сучасної англійської. Проявляється вона у нормативному вживанні артиклів із власними назвами на позначення географічних об'єктів у сучасній англійській мові та, у більшості випадків, прозорою етимологією для англійських читачів. Типовими способами словотвору цих поетонімів є складання основ, метафорична пропріалізація, метонімічна пропріалізація та форма імен-словосполучень. Щоправда, К. С. Льюїс ніяк їх не видозмінює і кожен із цих реальних топопоетонімів у тій самій формі фігурує в англійських бібліографічних джерелах.

Найбільш частотним топопоетонімом цього типу є двокомпонентний суверопоетонім **England** (38 випадків вживання). У повістях ця власна назва усталено вживається у називному відмінку та без артикля, що відповідає правилам англійської морфології. Семантика та етимологія цього реального іменування переплітаються і дозволяють трактувати його як «the land of the Angles» [14]. Письменник також послуговується у творі сучасним інваріантом цього значення. Ця власна назва, переважно, є нейтральною за

значенням у повістях та фігурує як джерело додаткових відомостей про персонажів реального світу, як своєрідний культурний фон, на якому вони повинні розвиватись.

Характерно, що в матеріалі нашої розвідки зустрічаються і реальні астіопоетоніми: **Bristol**, **London** і **Norfolk**, що, на противагу топопоетонімам на позначення казкових міст, виступають теж тільки культурним фоном, тлом, тим середовищем, у якому розгортаються описані події реального світу, та виконують інформативну функцію. Ця група є також нечисельною, характеризується простими формами та спільним типом творення – семантичною пропріалізацією. Топопоетонім **Bristol** (1 приклад) походить від староанглійського *Brycgstow* – «assembly place by a bridge» [14], з фінальним «l» наприкінці слів, які закінчуються на голосний, що є фонетичною особливістю мови місцевості. Ендонім **London** (19 одиниць) утворено від латинського *Londinium*, що значить «a place belonging to a man named Londinos» [там само]. Двічі К. С. Льюїс використовує і реальну власну назву **Norfolk** зі значенням «a territory of the Northern people (of the East Angles)» [там само]. Варто відзначити, що спільною рисою цих топопоетонімів є метонімічна основа, тобто перенесення назви на основі асоціації або взаємозв'язку.

На противагу попереднім, етимологічно прозорі реальні гідропоетоніми **the Pacific** та **the South Sea**, що зустрічаються в повістях по одному разу, утворені з безонімних основ у результаті простої семантичної пропріалізації. Звертається автор до звичних читачам культурно реальних власних назв цих семантичних підтипів з метою локалізації подій як контраст до переважаючого нарнійського топонімічного простору творів: «*Many years ago in that world, in a deep sea of that world which is called the South Sea, a shipload of pirates were driven by storm on an island*» [10, с.416], «*One was the mouth of a cave opening into the glaring green and blue of an island in the Pacific, where all the Telmarines would find themselves the moment they were through the Door*» [там само, с. 418]. Залучення до твору культурно універсальних, знайомих поетонімів наближає читачів до описуваних героїв, уможливорює віртуальне перевтілення в них.

Реальний інсулопоетонім **the Isle of Wight** утворено за формою імен-словосполучень та походить від латинського *vectis* – «place of the division» [14]. Вживання артиклів, як у випадку з гідропоетонімами, так і з назвою на позначення острівної території, відповідає правилам нормативної граматики англійської мови. Цей інсулопоетонім є ремінісценцією на земний світ і має у творі те саме призначення, що й реальні суверопоетоніми та астіопоетоніми: інформує читачів про географічне оточення персонажів.

Впадає в око і доволі велика кількість реальних ойконімів, як на такий нечисельний семантичний клас: **Buckingham Palace** (1 приклад), **Houses of Parliament** (1 випадок вживання), **St. Paul's** (2 рази). Усі три власні назви є структурно розрізненими, однак репрезентують значення присвійності за різними граматичними моделями: *Houses of Parliament* – іменник у множині + *of* + іменник, *Buckingham Palace* – іменник + іменник, *St. Paul's* – (традиційне скорочення прикметника *saint*) іменник + *апостроф* + *формант -s*. Таке розмаїття поетонімних форм на позначення одного граматичного явища можна вважати особливою рисою реальної ойконімії досліджуваного циклу повістей. Ці власні назви іменують архітектурні шедеври та культурні надбання британців. Усіх їх, без винятку, письменник вплітає в сюжетну канву творів як культурний фон, вияв національної культури для більш реалістичного зображення подій та кращого розуміння описуваного: «*At the present moment, as far as he could see, she might be blasting Buckingham Palace or the Houses of Parliament*» [11, с. 52], «*It was a huge, single arch that spanned the gorge from cliff-top to cliff-top; and the crown of that arch was as high above the cliff-tops as the dome of St Paul's is above the street*» [12, с. 588]. Ці назви слугують елементом світовідтворення, алюзією з реальним світом, що спрощують сприйняття твору та введені в твір автором з локалізуючою метою.

Вплетення в текст твору К. С. Льюїсом реальних топонімів **Europe** (3 випадки вживання), **Dorsetshire**, **Cambridge**, **Arctic** (два приклади кожного) і поодинокі випадки вживання **Trafalgar Square**, **Somerset** є теж важливим при аналізі особливостей ідіолекту автора. Ці семантично різні топопоетонімні одиниці введені у твір у своїй усталеній реальній

формі і також не видозмінюються, ані структурно, ані етимологічно, ані функціонально під впливом контекстуально наближеної їм індивідуально-авторської поетонімії. Це – своєрідні опорні поетонімні акценти, що виконують алюзивну функцію та виступають з'єднувальним мостом з культурно близьким реальним світом та способом протиставлення уявному, нарнійському.

Можна підсумувати, що близькі до свого реального вживання Льюїсові топопоетоніми узвичаєного типу мають широку гаму притаманних тільки їм рис : вони варіюються за структурою, видами словотвору, граматичними особливостями вживання артиклів та формами утворення присвійного відмінку. Всі власні назви цього класу є географічно близькими англомовним читачам, культурно наближеними та мають інформативне призначення у творі. Така палітра відмінностей доводить важливість аналізу реальної топопоетонімії зі сторінок повістей при формуванні цілісної картини як нарнійського поетонамастикону зокрема, так й ідіолекту письменника загалом.

ЛІТЕРАТУРА

1. Белей Л. О. Нова українська літературно-художня антропонімія : проблеми теорії та історії / Л. О. Белей. – Ужгород, 2002. – 176 с.
2. Калинин В. М. Поэтика онима : монография / В. М. Калинин. – Донецк : Юго-Восток, 1999. – 408 с.
3. Карпенко О. Ю. Про літературну ономастику та її функціональне навантаження / О. Ю. Карпенко // Записки з ономастики = Opera in onomastica : збірник наукових праць / ред. кол. : О. Ю. Карпенко (відп. ред.) [та ін.]. – Одеса, 2000. – Вип. 4. – С. 68–74.
4. Крупеньова Т. І. Ономастика драматичних творів Лесі Українки : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філолог. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / Т. І. Крупеньова. – Одеса, 2001. – 20 с.
5. Петренко О. Д. Ономастика дитячих творів Роалда Дала : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філолог. наук : спец. 10.02.04 «Германські мови» / О. Д. Петренко. – Одеса, 2006. – 17 с.
6. Сколоздра О. Р. Онімна та апелятивна номінація осіб і малій прозі Івана Франка : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філолог. наук : [спец.] 10.02.01 «Українська мова» / Сколоздра Олеся Романівна ; Львів. нац. ун-т ім. Івана Франка. – Л., 2009. – 18 с.
7. Kvašytė R. Proper Names in the Lithuanian Translation of Yann Martel's *Life of Pi* [Electronic resource] / R. Kvašytė. – Available from : http://yorkspace.library.yorku.ca/xmlui/bitstream/handle/10315/3998/icos23_618.pdf?sequence=1.
8. Maurer W. R. Trends in Literary Scholarship German Onomastics : An Overview / W. R. Maurer // *The German Quarterly*, 1983. – Vol. 56. – No. 1. – P. 89-105.
9. Van Inwagen P. Creatures of Fiction / P. Van Inwagen // *American Philosophical Quarterly*. – Bowling Green, 1977. – Vol. 14. – № 4. – P. 299–308.
10. Lewis C. S. Prince Caspian // *The Chronicles of Narnia* / C. S. Lewis. – London : HarperCollins Publishers, 2010. – P. 311–418.
11. Lewis C. S. The Magician's Nephew // *The Chronicles of Narnia* / C. S. Lewis. – London : HarperCollins Publishers, 2010. – P. 7–106.
12. Lewis C. S. The Silver Chair // *The Chronicles of Narnia* / C. S. Lewis. – London : HarperCollins Publishers, 2010. – P. 543–664.
13. Отин Е. С. Словарь коннотативных собственных имен / Е. С. Отин. – Донецк : Юго-Восток, Лтд, 2004. – 412 с.
14. Online Etymology Dictionary [Electronic resource]. – Available from : <http://www.etymonline.com>.

Стаття надійшла до редакції 06.11.2017 р.

ТИПОЛОГІЯ ІМПЛІКАТУР В АНГЛІЙСЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ

У статті представлено типологічну класифікацію імплікатур, подано визначення понять антитезисної, оксиморонної, метафоричної, евфемістичної та антифразисної імплікатур. Установлено, що антитезисні, антифразисні, оксиморонні, метафоричні й евфемістичні імплікатури, залишаючись конвенційними, є наслідком порушення всіх або кількох максим кооперації Г. П. Грайса. Дослідження виокремлених типів імплікатур проведено на матеріалі фразеологічних і паремійних одиниць англійської та української мов.

Ключові слова: метафорична, оксиморонна, антитезисна, евфемістична, антифразисна імплікатури.

Маріанна Гольцова. ТИПОЛОГИЯ ИМПЛИКАТУР В АНГЛИЙСКОМ И УКРАИНСКОМ ЯЗЫКАХ

В статье представлена типологическая классификация импликатур. Определены такие типы импликатур, как антифразисные, антитезисные, метафорические, оксиморонные и эвфемистические. Установлено, что антифразисные, антитезисные, метафорические, оксиморонные и эвфемистические импликатуры есть результатом нарушения всех или некоторых максим кооперации Г. П. Грайса. Материал исследования представлен фразеологизмами, в состав которых входят пословицы, поговорки, идиомы, стойкие сравнения, фразеологические метафоры и эвфемизмы английского и украинского языков.

Ключевые слова: антифразисная, антитезисная, метафорическая, оксиморонная и эвфемистическая импликатуры.

Marianna Holtsova. THE TYPOLOGY OF THE IMPLICATURES IN THE ENGLISH AND UKRAINIAN LANGUAGES

This article focuses on implicatures in the English and Ukrainian languages being derived from the logical, pragmatic and comparative aspects. The article critically comments some definitions of the implicature, implication, provides the classification of implicatures in the modern linguistics. In the research five main means of the implicature creation have been analysed and the notions of the antithesis, oxymoron, antiphrastic, metaphoric and euphemistic implicature types have been defined. The paper provides five main implicature types that are formed due to the violation of Grice's maxims: maxim of Quality, maxim of Quantity and maxim of Manner. The implicatures have been derived from proverbs, sayings, idioms, ironic set-comparisons, phraseological metaphors and euphemisms in the English and Ukrainian languages.

Keywords: antithesis, antiphrastic, oxymoron, metaphoric, euphemistic implicatures.

На сучасному етапі розвитку мовознавства особливого значення набуває прагматичний підхід до вивчення імпліцитних аспектів значення висловлювань. Актуальність теми статті зумовлена не лише спрямованістю сучасних досліджень на розкриття взаємозв'язку та взаємодії мови і мислення, мови та свідомості, а й на трансформацію та інтеграцію таких напрямів мовознавства, як: системно-структурний, функціональний та інтерпретаційний. Пояснення принципів моделювання імпліцитної інформації та механізмів її декодування у висловлюваннях підсилює своєчасність наукової розвідки.

У сучасній науці під впливом праць Г. П. Грайса [6, с. 22–40] імплікатури вивчаються з позицій прагматики. Дослідники відділили конвенційні імплікатури від конверсаційних (К. Бах [5, с. 327–331]), Е. Рольф [14, с. 39–60]); прослідкували логіку конвенційної імплікатури (Хр. Поттс [12, с. 475–501]); детермінували поняття загальної дискурсивної імплікатури (С. Левінсон [11]); проаналізували співвідношення імплікатур, пресупозицій та логічної форми (П. Краузе [9, с. 167–186], К. Робертс [13, с. 169–221]); відділили імплікатури

від інших типів імпліцитної інформації (С. Кріпке [10, с. 134–137], К. Робертс [13, с. 169–221], С. Соумз [15, с. 152–179]); описали імплікативні дієслова англійської мови (Л. Карттунен [8, с. 124–131]).

В українському мовознавстві розглянуто імплікатуру як спосіб трансляції емоцій мовця (В. О. Велівченко [2]), досліджено дієслівні індикатори імплікатур у дискурсі (Ю. О. Артеменко [1]), встановлено лінгвопрагматичні властивості висловлень з імплікатами (М. А. Сидорова [4]). Проте, незважаючи на достатню кількість праць, присвячених імплікатурі, типологія імплікатур ще не була предметом лінгвістичного опису.

Метою статті є розробити типологію імплікатур та довести, що ці імплікатури, залишаючись конвенційними, є наслідком порушення всіх або кількох максим кооперації Г. П. Грайса.

У нашій науковій розвідці передусім зосереджуємо увагу на п'яти типах імплікатур: антитезисній, антифразисній, оксиморонній, метафоричній та евфемістичній.

Перш за все подамо визначення імплікатури. Герберт Поль Грайс тлумачить її як реальний смисл непрямого (або неконвенційного) висловлення. На відміну від пресупозиції і фонових знань, імплікатура стосується не дискурсу загалом чи його структурно-тематичних блоків, а висловлень, розташованих поряд, та становлює їхній логіко-змістовий зв'язок. Нагадаємо, що імплікатури виникають внаслідок порушення максим комунікативної співпраці Г. П. Грайса.

У статті розглядаємо конвенційні імплікатури, оскільки матеріалом дослідження є фразеологічно-паремійні одиниці англійської та української мов: прислів'я, приказки, усталені порівняння, фразеологічні метафори та евфемізми, з яких були виведені антитезисні, антифразисні, оксиморонні, метафоричні та евфемістичні імплікатури, що належать до конвенційного типу. Це зумовлено тим, що імплікатури були окреслені без залучення дискурсивного контексту, адже, попри їхню парадоксальність, вони є деконтекстуалізованими, тобто зрозумілими всім пересічним носіям певної лінгвокультури за умови наявності відповідей фонових знань.

Згідно з постулатами Г. П. Грайса, дискурсивні імплікатури виникають внаслідок порушення максим принципу кооперації, а конвенційні – в результаті їх дотримання. Проте в нашій науковій розвідці ми спробуємо довести, що виведені нами імплікатури, залишаючись конвенційними, є наслідком порушення всіх або кількох максим кооперації Г. П. Грайса.

Як зазначалося вище, матеріалом дослідження послужили фразеологічні і паремійні одиниці англійської та української мов. Ми їх розділи на такі групи: 1) паремії з антитезою в основі; 2) оксиморонні сталі вирази; 3) іронічні усталені порівняння; 4) метафоричні вирази фразеологічного характеру; 5) евфемістичні вирази фразеологічного характеру.

Розглянемо антитезисні паремійні одиниці з точки зору порушення максим Г. П. Грайса. У таких прислів'ях англійської та української мов, як *Корінь науки гіркий, а плід смачний*; *Small sorrows speak; great sorrows are silent*, побудованих на антитезі, очевидним є порушення трьох максим принципу кооперації: 1) максими якості, бо прислів'я розуміються неоднозначно, сказане можна ставити під сумнів; 2) максими кількості, бо прислів'я містять більше інформації, ніж потрібно; 3) максими способу, оскільки ці прислів'я не є повністю прозорими.

Проаналізувавши англійське прислів'я *A honey tongue, a heart of gall* та його український відповідник *На язиці медок, а на думці льодок*, виводимо антитезисну імплікатуру, що часто лукавство ззовні прикривається «солодкими» словами. Ця антитезисна імплікатура утворюється внаслідок порушення максим Кооперації, оскільки прислів'я містить надлишок інформації (порушення максими кількості), що є хибною у прямому лексичному значенні (порушення максими якості), неоднозначною (порушення максими способу). Не можна стверджувати, що максима релевантності є порушеною в цих пареміях, оскільки ми розглядаємо їх поза дискурсивним контекстом.

Отже, як в англійській, так і в українській мовах антитезисні імплікатури породжуються внаслідок девіації трьох максим принципу мовленнєвої співпраці Г. П. Грайса.

Беручи до уваги структурні, лексико-семантичні та прагматичні особливості побудови антитези, визначаємо **антитезисну імплікатуру** як висловлювання, що експліцитно виражає протиставлення двох понять, тоді як імпліцитний висновок вказує на приховане за цим протиставленням інтендоване значення певного висловлювання.

Розглянемо порушення комунікативних максим на прикладах оксиморонних висловів англійської та української мов: *солодка мука* та *sweet agony*. По-перше, у цих висловах порушується максима якості, оскільки зазвичай мука не може бути ні приємною, ні солодкою, отже, бачимо певну хибність висловлювання.

По-друге, порушується максима манери, або способу, зважаючи на те, що є неоднозначність в оксиморонних висловлюваннях. Відомо, що максима способу полягає в якомога більшій прозорості висловлювання своїх думок, послідовності й організованості їх викладу, тобто в уникненні незрозумілих пояснень, двозначності чи відсутності логіки. Так, оксиморонна імплікатура виникає внаслідок порушення максим якості та манери.

Оксиморонну імплікатуру трактуємо як реальний смисл непрямого висловлення, у якому поєднано різко контрастні поняття, що лише на перший погляд мають вигляд діаметрально протилежних і семантично несумісних. Проте саме завдяки їх поєднанню утворюється нова, складна, певною мірою суперечлива, але яскрава думка, яка стає серцевиною виразу. Метафоричний смисл оксиморонної імплікатури міститься в новому узгодженні його елементів, що і створює потрібне напруження. Буквальний смисл оксиморону містить загадку, а метафоричний – ключ до її розв'язання.

В іронічних усталених порівняння (УП), що є засобами створення антифразисних імплікатур, спостерігаємо порушення максим Г. П. Грайса. Наприклад, у таких УП: *as useful as whistling psalms to a dead horse*; *поможє як мертвому припарка* - бачимо порушення максим якості, кількості, способу.

Основним для іронічних УП є постулат якості в його першій частині: «Не говори того, що ти вважаєш хибним». Максима якості порушується в цих іронічних УП, тому що вони містять хибну інформацію, бо співання псалмів не допоможе мертвій кобилі, як і мертвому – припарка.

Максима кількості порушується, оскільки використовується полікомпонентна одиниця (*as useful as whistling psalms to a dead horse*; *поможє як мертвому припарка*) замість монокомпонентної (*непотрібний*; *не допоможе*).

Водночас в іронічних УП ігнорується постулат способу вираження, який виявляється в зайвому багатослів'ї, образній деталізації, що не проясняє, а завуальовує смисл. Крім того, висловлювання не є чітко сформульованим.

Антифразисну імплікатуру визначаємо як небуквальні аспекти значення, що не встановлюються безпосередньо завдяки конвенціональній структурі мовних виразів (мовному кодові), а навпаки, сприймаються в протилежному розумінні.

За умови використання евфемізмів спостерігаємо порушення всіх максим кооперативного принципу. Наприклад, у фразеологічних евфемізмах англійської мови *join one's ancestors*; *be gathered to one's fathers*; *go beyond the veil*; *go the way of nature*; *go to a better world*; *go to glory*; *go to kingdom-come*; *go to one's last (long) home*; *join the majority* порушуються такі максими: 1) максима кількості, бо використовуються полікомпонентні одиниці замість монокомпонентної (*to die* - *померти*); 2) максима якості, оскільки, не розуміючи значення цих фразем, адресат не зможе правильно їх інтерпретувати, а отже, інформація, надіслана мовцем, буде сприйматися хибно; 3) максима способу, тому що евфемістичні висловлювання є нечіткими та неоднозначними; 4) максима релевантності, оскільки евфемістичні висловлювання за умови відсутності певних фонових знань можуть сприйматися як недоречні.

Евфемістичну імплікатуру тлумачимо як висновок адресата, зумовлений розкодуванням реального смислу засобу вторинної номінації з відносно позитивною конотацією, що використовується для заміни непристойних, небажаних чи заборонених найменувань, так званих мовних табу. На ступінь розуміння евфемістичних імплікатур

впливає рівень освіти адресата. Для людей із низьким рівнем освіти значно більшою є кількість агнонімів (термін В. В. Морковкіна [3]), тобто незнайомих і малозрозумілих слів, що в більшості випадків заважає таким адресатам розпізнати евфемізми в повідомленні. Наприклад, не кожному адресатові зрозумілими будуть такі евфемізми: альфонс, донжуан, ловелас на позначення гульця; жінка із рубенсівськими формами – про пишнотілу жінку.

Метафоричні імплікатури є невід'ємною складовою фразеологічних висловлювань та ідіом. З точки зору Г. П. Грайса, при використанні метафори виникає ситуація, коли очевидна хибність експліцитного смислу висловлення свідчить про експлуатацію максими якості, наприклад: *hot under the collar* (дуже сердитий); *posипати голову попелом* (поринати в глибоку скорботу).

Метафорична імплікатура виникає щоразу, коли порушується максима якості, оскільки буквальний, тобто експліцитний зміст висловлювання, відрізняється від смислу, що був закладений адресантом висловлювання чи виведений адресатом.

Отже, **метафоричну імплікатуру** кваліфікуємо як функціонування нового смислу, відмінного від буквального, зумовленого навмисним порушенням постулату якості принципу кооперації, імпліцитне значення якого інтерпретуємо за допомогою розумових операцій мислення.

У більшості метафоричних висловів порушується також і максима кількості (*вовк в овечій шкурі* – замість *лицемір*), проте це не можна вважати нормою, оскільки досить часто метафорична фразеологічна одиниця передає інформацію більш стисло, наприклад: *wet blanket* (dull and boring person who spoils the happiness of others); *bite the bullet* (endure in a difficult situation); *ніррова перемога* (перемога, знецінена невиправданими втратами).

Загалом антитезисні, антифразисні, оксиморонні, метафоричні та евфемістичні імплікатури, хоч і виникають внаслідок порушення максимум кооперації, але належать до конвенційного типу імплікатур, оскільки їхні значення впливають із загальноприйнятих навіть поза контекстом смислу слів і граматичних конструкцій, що суперечить постулатам Г. П. Грайса.

Ключем до розуміння цього лінгвістичного парадоксу є те, що розглянуті імплікатури, хоч і є конвенційними, проте раніше поза дискурсивним контекстом зрозуміти їх було неможливо, лише згодом вони стали повністю «прозорими».

Проілюструємо це на прикладі фраземи «точити ляс (баляси, баяндраси)», з якої можна вивести конвенційну метафоричну імплікатуру, що певна людина веде пусті, беззмістовні розмови, марнуючи час. Зараз ця імплікатура є конвенційною, хоча протягом тривалого часу в минулому вона належала до дискурсивної імплікатури. Її дискурсивність пояснюється традиційною версією походження звороту: він виник у мові теслярів, а слово «ляси» є скороченим від «баляси» – витончені фігурні стовпчики поручнів балкона, сходів. Теслярі вважали свою роботу нескладною, але тривалою за часом й вели неквапливі розмови, вирізуючи прикраси. Отже, бачимо, як повністю дискурсивна імплікатура конвенціалізується.

У такий спосіб можна проаналізувати й інші типи імплікатур, зробивши висновок, що не лише дискурсивні, а й конвенційні імплікатури можуть виникати внаслідок порушення принципу кооперації Г. П. Грайса.

Імплікатура не є властивістю мови як системи, вона є наслідком порушення мовцем максимум спілкування. Ураховуючи, що матеріалом дослідження послужили усталені в мові вирази, антитезисні, антифразисні, оксиморонні, метафоричні та евфемістичні імплікатури зіставляваних мов відносимо до конвенційного типу, незважаючи на те, що вони виникають при порушенні всіх або декількох максимумів принципу кооперації Г. П. Грайса.

ЛІТЕРАТУРА

1. Артеменко Ю. О. Дієслівні індикатори імплікатур в англomовному дискурсі: структурно-семантичний та лінгвопрагматичний аспекти : дис. канд. філол. наук : 10.02.04 «Германські мови» / Юлія Олександрівна Артеменко; Кременчуцький нац. ун-т ім. М. Остроградського. – Кременчук, 2015. – 259 с.

2. Велівченко В. О. Імплікатура як спосіб трансляції емоцій мовця (на матеріалі сучасного англomовного емотивного дискурсу) : дис. канд. філол. наук : 10.02.04 «Германські мови» / Віктор Олегович Велівченко; Черкас. нац. ун-т ім. Б. Хмельницького. – Черкаси, 2011. – 248 с.
3. Морковкин В. В. Русские агнонимы (слова, которые мы не знаем) / В. В. Морковкин, А. В. Морковкина. – М.: Астра семь, 1997. – 414 с.
4. Сидорова М. О. Лінгвопрагматичні властивості висловлень з імплікатурами у реактивних ходах німецькомовного діалогічного дискурсу: дис. канд. філол. наук : 10.02.04 «Германські мови» / Марія Олегівна Сидорова; Харків. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна. – Харків, 2015. – 259 с.
5. Bach K. The Myth of conventional implicature / K. Bach // *Linguistics and Philosophy*. – 1999. – No. 22. – P. 327–366.
6. Grice H. P. *Logic and Conversation* / H. P. Grice // *ders. Studies in the Way of Words*. – Cambridge (Mass.), L. : Harvard Univ. Press, 1991. – P. 22–40.
7. Horn L. WJ-40: implicature, truth, and meaning / L. Horn // *Pragmatics II*. – L., N.Y. : Routledge, 2012. – Vol. III. – P. 180–211.
8. Karttunen L. Simple and Phrasal implicatives / L. Karttunen // *First Joint Conference on Lexical and Computational Semantics (*SEM)* (Montreal, Canada, June 7–8, 2012). – Montreal, 2012. – Vol. 1. – P. 124–131.
9. Krause P. On the Division of Labor Between the Theories of Presupposition and Implicature / P. Krause // *Saying, Meaning, Implicating* / Meggle G., Plunze Chr. (Hg.). – Leipzig : Leipziger Univ. Verlag, 2003. – S. 167–186.
10. Kripke S. Presupposition and Anaphora: Remarks on the Formulation of the Projection Problem / Saul Kripke // *Pragmatics II: Critical Concepts in Linguistics* / ed. by Asa Kasher. – L., N.Y. : Routledge, 2012. – Vol. II. – P. 234 p.
11. Levinson S. C. *Presumptive Meanings: The Theory of Generalized Conversational Implicature* / Stephen C. Levinson. – Cambridge (Mass.): MIT Press, 2000. – 480 p.
12. Potts Ch. Conventional implicatures, a distinguished class of meanings / C. Potts // *The Oxford Handbook of Linguistic Interfaces* / ed. By F. Ramchand, Ch. Reiss]. – Oxford : Oxford University Press, 2007. – P. 475–501.
13. Roberts C. Only, Presupposition and Implicature / C. Roberts // *Pragmatics II: Critical Concepts in Linguistics* / ed. by Asa Kasher. – London, New York : Routledge, 2012. – Vol. II. – P. 169–221.
14. Rolf E. *Sagen and Meanen: Paul Grices Theorie der Konversationsimplikaturen* / Eckhard Rolf. – Opladen : Westdt. Ver.1, 1994. – 269 p.
15. Soames S. Drawing the line between meaning and implicature – and relating both to assertion / S. Soames // *Pragmatics III*. – L., N.Y. : Routledge, 2012. – Vol. III. – P. 152–179.

Стаття надійшла до редакції 12.12.2017 р.

КОМПЛЕКСНИЙ ПІДХІД ДО ВИВЧЕННЯ АНГЛОМОВНОЇ БАЙКИ В ЛІНГВОКОГНІТИВНОМУ, ПРАГМАСТИЛІСТИЧНОМУ ТА СИНЕРГЕТИЧНОМУ АСПЕКТАХ

У статті розглядаються можливі напрямки дослідження англomовної байки, зокрема лінгвокогнітивний, прагматистичний та синергетичний. Лінгвокогнітивний аспект вивчається за допомогою текстових концептів та їх фреймових представлень. Прагматичний підхід представлений мовленнєвими стратегіями, прагматичними функціями, а також авторськими сатиричними кодами і кодами іносказання, які найбільш уживані в англomовній байці. Самоорганізація дискурсу байки відбувається через синергетику, основним поняттям якої є параметр порядку.

Ключові слова: англomовна байка, мовленнєві стратегії, параметр порядку, синергетика, текстовий концепт.

Олег Гончарук. КОМПЛЕКСНЫЙ ПОДХОД К ИЗУЧЕНИЮ АНГЛОЯЗЫЧНОЙ БАСНИ В ЛИНГВОКОГНИТИВНОМ, ПРАГМАСТИЛИСТИЧЕСКОМ И СИНЕРГЕТИЧЕСКОМ АСПЕКТАХ

В работе раскрываются возможные направления изучения англоязычной басни, в частности в лингвокогнитивном, прагматистическом и синергетическом аспектах. Лингвокогнитивный аспект рассматривается при помощи текстовых концептов и их фреймовых представлений. Прагматический подход представлен речевыми стратегиями, прагматическими функциями, а также авторскими сатирическими кодами и кодами иносказания, наиболее употребляемыми в англоязычной басне. Самоорганизация дискурса басни происходит посредством синергетики, основным понятием которой выступает параметр порядка.

Ключевые слова: англоязычная басня, речевые стратегии, параметр порядка, синергетика, текстовый концепт.

Oleg Goncharuk. COMPREHENSIVE APPROACH TO THE STUDY OF ENGLISH FABLE IN LINGUOCOGNITIVE, PRAGMATILISTIC AND SYNERGETIC ASPECTS

The paper reveals possible directions for studying of the English fable, in particular in linguocognitive, pragmatilistic and synergetic aspects. The linguocognitive aspect is examined using text concepts and their frame representations. The pragmatilistic approach is represented by speech strategies, pragmatic functions, as well as authorial satirical and allegory codes, most used in the English fable. Self-organization of the fable's discourse occurs by means of synergetics, the basic concept of which is the order parameter.

Keywords: English fable, speech strategies, order parameter, synergetics, text concept.

Процес лінгвістичних досліджень малих форм, у тому числі й байки, ще далекий від завершення. Байка має не достатньо вивчений потужний потенціал мовного вираження суспільно значущих ідей і цінностей, які висловлюються в алегоричній формі.

Дослідження лінгвокогнітивного аспекту англomовної байки включає в себе вивчення текстових концептів цього типу тексту та їх фреймове представлення, когнітивні механізми утворення образів-символів та інформаційне наповнення тексту.

Текстовий концепт є специфічним для певного тексту концептом, який припускає параметризацію (розкладання на атрибути) й для своєї актуалізації апелює до текстових і фонових знань адресата. Текстова реалізація концепту має комунікативну мету презентувати об'єкт, який позначається [3, с. 468].

Ми представляємо текстові концепти у вигляді фреймів, що полегшує розуміння структури знань про концепт і його атрибути, оскільки конфігурація фрейму адекватна способу розміщення знань у свідомості людини. У фреймовому представленні, крім атрибутів концепту, враховано їхні значення, джерела знань про значення та приєднані

процедури, які за своєю природою є ментальними або фізичними діями персонажів. Врахування цих дій додає інформацію про атрибути концепту.

За приклад візьмемо байку Амброза Бірса «*The Man and the Bird*»:

A Man with a Shotgun said to a Bird:

«It is all nonsense, you know, about shooting being a cruel sport. I put my skill against your cunning that is all there is of it. It is a fair game».

«True», said the Bird, "but I don't wish to play».

«Why not?» inquired the Man with a Shotgun.

«The game», the Bird replied, «is fair as you say; the chances are about even; but consider the stake. I am in it for you, but what is there in it for me?»

Not being prepared with an answer to the question, the Man with a Shotgun sagaciously removed the propounder [5].

Основним текстовим концептом можна вважати «ГРА У СМИСЛИ». Атрибутами, складниками, або семантичними вузлами концепту є: 1) мисливець і жертва; 2) інтерпретація полювання як гри; 3) відмінність інтерпретацій і користь персонажів.

Наповнення слотів, тобто семантичних вузлів фрейму, має такий вигляд.

Таблиця 1

Наповнення слотів фрейму концепту «ГРА У СМИСЛИ»

Атрибути	Значення атрибутів	Джерело знань про значення	Приєднана процедура
Мисливець і жертва	Фактичні ролі персонажів, незалежні від їх інтерпретації полювання	Текст	-----
Інтерпретація полювання як гри	Людина вважає полювання грою із призом, пташка – ні	Текст	Оцінка полювання персонажами
Відмінність інтерпретацій і користь персонажів	Кожен персонаж трактує на свою користь	Текст	-----

Приєднана процедура оцінки формує нову інформацію для насичення концепту, тобто ці оцінки, власне, й утворюють «ГРУ У СМИСЛИ». Образ-символ байки – гравці, які прагнуть змінити правила гри на свою користь. Для цього вони жонглюють смислами, суттю виграшу. Таким чином, «гра», яка лежить в основі образу-символу, має подвійне трактування: гра-полювання і гра у смисли, тобто гра в переробку самої гри.

У байці разом із текстовими концептами, понятійне ядро яких відображено у фреймі, присутній образ-символ. Байка становить розгорнуту метафору-алегорію, тобто уособлення із символічним повчальним смислом. У байці образ, утворений алегорією, стає символом. Виступаючи із самого початку алегоріями певних рис характеру людини, персонажі стають пізніше символами цих рис характеру. Байкові образи є, таким чином, одночасно й алегоріями, і символами.

Механізм утворення образу-символу з когнітивної точки зору виявляється в тому, що конвенціональні властивості байкових фігур за допомогою концептуальної метафори ототожнюються з характеристиками людини. Таке ототожнення сприяє об'єднанню персонажів і людини в одному смисловому полі. При цьому виникає подвійна метонімія (персонаж тотожний, або позначений певними своїми властивостями; людина ототожнюється з властивостями, які були перенесені алегорією). У результаті метонімія починає визначати комічно зображену людину, вносячи символічність у концептуальну метафору-алегорію.

Системні відношення між текстом англomовної байки, семантичною ємністю її концептів та образів-символів полягають у тому, що семантична ємність текстових концептів корелює із семантичною ємністю образів-символів. При цьому концепт більше відображає мораль, дидактику байки, а образ-символ – її художні позитивні якості.

У статті розглядаємо два підходи до вивчення когнітивних операцій, що лежать в основі породження й обробки дискурсу. Перший базується на ідеях когнітивної граматики [2], другий – на ідеях мапування [1]. У межах першого підходу когнітивні операції специфікації, фокусування, висвітлення, профілювання за допомогою траектора й орієнтира утворюють системну картину представлення й обробки інформації та знань у дискурсі. Суттєвим у когнітології дискурсу є також принцип конструювання складних мовленнєвих структур та їх символічних значень, який має назву «композиційна тропа» [2, с. 7]. У фреймах концептів досліджених нами текстів байок орієнтирами виступають назви атрибутів, а траекторами – конкретні значення атрибутів. «Композиційна тропа» встановлює ієрархію інформації в образі-символі, профілями при цьому стають елементи подвійної метонімії, що є суттю механізму створення образу-символу. Першим профілем виступає метонімія ототожнення персонажа зі своїми рисами. Другим профілем виступає метонімія ототожнення людини зі своїми негативними рисами, перенесеними на неї алегорією. Траекторами при цьому виявляються ті риси, які переносяться метонімією, а орієнтирами виступають об'єкти (персонаж, людина як об'єкт висміювання), на які відбувається перенесення.

У сучасній когнітивній науці поняттям «мапування» позначають процес усвідомлення одних об'єктів і явищ крізь призму інших. Виокремлюють атрибутивне, релятивне, ситуативне, субститутивне, контрастивне і наративне мапування [1, с. 37]. У жанрі англomовної байки наявні усі види художнього проектування, що містяться в когнітивних операціях мапування. Операції мапування доповнюють і деталізують на матеріалі англomовної байки загальний підхід до когнітивних операцій у будь-якому типі дискурсу.

Прагматика англomовної байки представлена в дослідженні мовленнєвими стратегіями цього типу дискурсу, які впливають із типів (моделей) комунікації у байці, набором прагматичних функцій байки, що складають ієрархію, а також авторськими сатиричними кодами і кодами іносказання, які найбільш уживані в англomовній прозовій байці.

Набір функцій англomовної прозової байки, який реалізує авторські інтенції, включає такі: інформаційна, риторична, дидактична, розважальна, виховна, естетична, емотивна, сатирична, соціально-критична, просвітницька, пропагандистська, філософська, комунікативна, функція переконання, функція впливу, функція іносказання. Цей перелік відображає емпіричну послідовність функцій, які наочно проявляються в байках різних авторів, що належать різним епохам і народам. Найбільш значущим принципом класифікації функцій байки є ступінь їх каузальності, коли одна функція є основою (причиною) іншої; при цьому наступна функція може мати нові якості, які не впливають з основи.

У байці Томаса Карлайла «*Larchtree and Oak*» [6, с. 8] на прикладі Модрини й Дуба показано, що «чим багатшою є природа рослини, тим складнішим і повільнішим є її розвиток». Цей вираз є актуальним для людей в усі часи. Байка має традиційні для свого жанру складники – алегоричний сюжет, повчальний приклад, мораль (авторське резюме). Однак роль цих складників не традиційна. Функція іносказання реалізується в опозитивному діалозі персонажів щодо користі їхнього існування в цьому світі. Реалізація функції неповна: властивості персонажів (Дуб, Модрина), якими вони хизуються, важко знаходять аналогії в рисах людей. Характерні ознаки росту й розвитку різних порід дерев неповністю можна ототожнити з індивідуальним розвитком людини. Тому наступна частина байки направляє, корегує аналогію за допомогою дидактичного прикладу (зразковий і передбачуваний хлопчик став шерифом, а нетямущий і непередбачуваний – сером Вальтером Скоттом). У прикладі реалізуються дидактична й інформаційна функції. Кінцева частина байки – авторське резюме: *The quickest and completest of all vegetables is the cabbage* (найшвидший і найдосконаліший овоч із усіх – капуста). Смысл уведення такого резюме – підкреслити, що швидкі та масові витвори природи (капуста; під нею розуміється посередня людина, носій

масової свідомості) є не більш ніж стандартні овочі. В авторському резюме завершується реалізація функції іноказання, натомість присутня риторична функція. Лише після завершення авторського висловлювання виявляється остаточна мораль байки: швидкий, передбачуваний і спрощений розвиток призводить до обмеженого результату і в природі, і в суспільстві. Поруч із дидактичною реалізується також філософська та соціально-критична функції.

Основою мовленнєвої стратегії у дискурсі байки виступають способи надання переконливості ідеям, образам і концептам байки, способи надання упізнавання цьому типу тексту (байці), а також застосування сатиричних кодів і кодів іноказання.

Інформація і знання про об'єкт іноказання (про людські й суспільні негативні прояви) трансформуються кодом іноказання в інформацію і знання про замінник об'єкта іноказання (персонаж байки з його негативними рисами). Приписування негативних рис персонажу має конвенціональну природу або з самого початку, або ця конвенція встановлюється в дискурсі байки за умовчанням.

Суттю коду іноказання в байці виступає алегорія, тобто концептуальна метафора, яка переносить негативні конвенціональні риси персонажа на людину. Це перенесення можливе завдяки особливим правилам розшифрування коду, що містяться в створенні, а потім в інтерпретації образу-символу (О-С) байки. Власне образна (несимволічна) складова О-С відноситься до персонажа і формується на основі художніх прийомів узагальнення рис персонажа. Символічна складова О-С відноситься до людини, але зображена в структурі знань про персонажа.

Сатиричний код містить у собі: вказівку на об'єкт або явище з внутрішніми протиріччями; точку розгалуження смислів і оцінок, якими персонажі наділяють об'єкти і явища; актуальність смислів і оцінок для персонажів; неактуальність (віддаленість, комічність) смислів і оцінок персонажів для читача.

Прагматистичні та когнітивні аспекти складають системну єдність дослідження байки. До стратегії вивчення когнітивних, прагматичних і стилістичних основ англomовної байки в їх системній єдності ми додаємо вивчення структурно-змістової основи цього типу тексту, оскільки вона найбільш адекватно відображає композиційний, стилістичний, семантичний та інформаційний аспекти байки.

Композиція текстів англomовної прозової байки розподіляється на шість типів композиційної структури. До діалого-епічних типів належать різновиди композиційної структури з переважанням діалогу зі швидкою зміною реплік над авторським мовленням та різновид композиційної структури з переважанням монологу над авторським мовленням. Епіко-діалогічні типи включають в себе композиційні структури, які відрізняються тенденцією до розширення авторського мовлення та скорочення діалогічного та композиційні структури байки з міні-діалогом на фоні авторської розповіді. Епічні типи розподіляються на композиційну структуру з недіалогічною прямою мовою байкових фігур на фоні авторського мовлення та композиційну структуру, яка побудована лише на авторському мовленні.

На рівні композиції відтворюється первинна реалізація стильових рис байки: дидактичності та стислості. У діалогах, у ремарках автора, в стислій експозиції реалізується стислість, а дидактичність – у моралі, яка виражається експліцитно або імпліцитно. Окрім стислості й дидактичності, виокремлюються також стильові риси байки – логічна й емоційна експресивність та образність.

На композиційному рівні сполучення мовленнєвих засобів утворюють характерні для байки композиційно-мовленнєві форми (КМФ). У англomовних прозових байках присутні всі основні композиційно-мовленнєві форми – «повідомлення», «опис», «міркування» та їхні численні підтипи. Кожна КМФ трапляється у своєму статичному або динамічному варіанті, впливаючи на стислість/розгорнутість байки, швидке або повільне розгортання сюжету. У розглянутих нами байках використовуються переважно КМФ «розповідь» і «опис». КМФ

становлять модальні єдності, в яких усі складові об'єднуються єдиним відношенням адресанта до предмета висловлювання.

Прагматика КМФ полягає у включенні висловлень тексту у просторові, часові та причинно-наслідкові форми викладення сюжету для встановлення звичних форм спілкування між адресантом і адресатом у дискурсі байки. Кожен об'єкт і подія сюжету набувають певного положення у часі і просторі та причинно-наслідковому ланцюгу.

Стильові риси як спосіб презентації авторських інтенцій і як відображення структури стилю виявляються на всіх композиційно-мовленнєвих рівнях тексту та дискурсу: формальному, формально-змістовому, змістовому й образному. Назви стильових рис утворюються при інтерпретації тексту дослідниками. Система стильових рис тексту є зв'язною і ієрархічною.

Із синергетичної точки зору самоорганізація дискурсу байки відбувається при конкурентній взаємодії атрактору, змістом якого є інтенції автора байки та інших комунікантів, і репелера, змістом якого є обмеження на дискурс байки (норми викладу, традиції жанру, екстралінгвальні умови). Конкурентна взаємодія призводить до поляризації складових дискурсу – тексту й підтексту байки; поляризація розуміється як протистояння експліцитного й імпліцитного, фактуальності та її оцінки як протистояння смислів тексту й підтексту.

Реалізатором поляризації виступає параметр порядку – одне із основних понять синергетики. У будь-якій системі, що самоорганізовується, це поняття позначає той параметр (або параметри), який є найбільш мінливим, рухливим. Параметр порядку, змінюючись у всіх частинах системи, що самоорганізовується (наприклад, у тексті та підтексті дискурсу), підпорядковує усі характеристики системи єдиному плану, єдиній архітектурі. Підпорядкування відбувається у відповідності до цілей і обмежень дискурсу, тобто у відповідності з інтенціями автора й інших комунікантів дискурсу, нормами висловлювання, екстралінгвальними умовами тощо [4, с. 93].

Дія параметра порядку на когнітивному рівні полягає в самоорганізації концептів і образів-символів байки. Переслідуючи мету виразити в тексті певний концепт і образ-символ, параметр порядку на когнітивному рівні за допомогою автора обирає структуру концепту (набір його атрибутів, їх значень, джерел знань про значення), а також обирає персонажів і події, які є основою для створення образу-символу. Вибір способу «складання» концептів і образів-символів (їх «композиційна тропка») має певний ступінь свободи, рухливості. У цьому смислі такий вибір є проявом параметра порядку на когнітивному рівні.

На прагматичному рівні параметр порядку обирає коди (сатиричні, іносказання) і засновані на них мовленнєві стратегії. Коди, виступаючи посередниками між смислами і значеннями, відіграють роль своєрідних «перекладачів» з неясно визначеної мови людської ментальної сфери (інтенцій, урахування обмежень тощо) на більш чіткий і наочний знаковий рівень, у мовно-стилістичну сферу байкового тексту.

У процесах створення тексту й підтексту активну роль відіграють явища надфразової єдності і актуального членування тексту. Самоорганізація на цьому мовно-стилістичному рівні полягає в тому, що над фразова єдність багаторазово повертає при створенні й відтворенні дискурсу до смислу попередніх фрагментів тексту, виявляючи їхній додатковий імпліцитний смисл. Водночас, актуальне членування послідовно подає чергові частини тексту, відслідковуючи переважно фактуальну інформацію. На описаному синергетичному ефекті базуються коди іносказання, сатиричні коди і мовленнєві стратегії байки, а також реалізація когніції, що міститься в атракторі.

Самоорганізація пронизує усі лінгвістичні рівні дискурсу байки, і при цьому автори байок виступають як активні елементи синергетичного процесу, але у взаємодії з обмеженнями, що існують у традиціях байки та використанні мовних засобів у цьому типі дискурсу.

До перспектив розвитку подібних робіт можна віднести дослідження лінгвостилістичних характеристик різновидів англomовної байки у синхронії та діахронії.

Перспективою також є вивчення в синергетичному аспекті еволюції стилю англomовної байки протягом існування цього жанру.

ЛІТЕРАТУРА

1. Белехова Л. І. Глосарій з когнітивної поетики / Л. І. Белехова. – Херсон : ХДУ, 2004. – 122 с.
2. Гончарук О. М. Текстові концепти: проблема трактування і визначення / О. М. Гончарук // Наукові записки. – Серія Філологічні науки (мовознавство). – Кіровоград : КДПУ ім. В. В. Винниченка, 2015. – Вип. 137. – С. 467–470.
3. Жаботинская С. А. Модели репрезентации знаний в контексте различных школ когнитивной лингвистики: интегративный подход / С. А. Жаботинская // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна, 2009. – № 848. – С. 3–10.
4. Пихтовникова Л. С. Синергетика в филологических исследованиях : монографія / [за заг. ред. Л. С. Піхтовнікової]. – Харків : ХНУ ім. В.Н. Каразіна, 2015. – 340 с.
5. Bierce A. Fantastic Fables [Electronic resource] / A. Bierce. – 2017. – Access : americanliterature.com/author/ambrose-bierce/book/fantastic-fables/summary.
6. Carlyle T. English and American Fables / T. Carlyle. – KG München : Deutscher Taschenbuch Verlag GmbH & Co., 1986. – 127 p.

Стаття надійшла до редакції 08.10.2017 р.

МЕТОДИ КВАНТИТАТИВНОЇ ЛІНГВІСТИКИ У ВИВЧЕННІ ПРОФІЛЮВАННЯ КОНЦЕПТІВ

У статті розглядається проблема вивчення вербального профіля концептів у художніх текстах за допомогою лінгвостатистичних методів. Домени профілювання концептів визначаються нами на основі даних суцільної вибірки імені концепту (здебільшого іменника) й слів-консоціатів (іменників, дієслів, прикметників) із художнього твору, а також результатів кількісних підрахунків уживань слів-консоціатів за частиномовним принципом у заздалегідь обумовленому мікроконтексті та їх групування за тематичною спільністю на основі ймовірно-асоціативного квантитативного прийому.

Ключові слова: квантитативна лінгвістика, концепт, домен, профілювання концептів, ймовірно-асоціативний аналіз.

Надежда Есипенко. МЕТОДЫ КВАНТИТАТИВНОЙ ЛИНГВИСТИКИ ПРИ ИЗУЧЕНИИ ПРОФИЛИРОВАНИЯ КОНЦЕПТОВ

В статье рассматривается проблема изучения вербального профиля концептов в художественных текстах с помощью лингвостатистических методов. Домены профилирования концептов определяются нами на основании данных выборки имени концепта (имени существительного) и слов-консоциатов (существительных, глаголов, прилагательных) из художественного произведения, а также результатов количественных подсчётов употребления слов-консоциатов за частиречевым принципом в определённом микроконтексте и их группирование за тематическим единством на основании вероятностно-ассоциативного квантитативного приёма.

Ключевые слова: квантитативная лингвистика, концепт, домен, профилирование концептов, вероятностно-ассоциативный анализ.

Nadia Yesypenko. METHODS OF QUANTITATIVE LINGUISTICS IN THE CONCEPTS' PROFILE STUDY

The article presents a description of the conceptual structure of lexical concepts with the application of methods of cognitive and quantitative linguistics. Concept is understood as the fundamental unit of knowledge central to categorisation and conceptualisation. Concepts inhere in the conceptual system, and from early in infancy are redescribed from perceptual experience through a process termed perceptual meaning analysis. Concepts can be encoded in a language-specific format known as the lexical concept. Conceptual structure pertains to knowledge representation, including the structure and organisation of concepts in the human conceptual system. Cognitive linguists have modelled conceptual structure in terms of relatively stable knowledge structures such as a domain, a cognitive model, a semantic frame, an idealised cognitive model and different kinds of conceptual projection including cross-domain mappings such as metaphor. In present investigation the conceptual structure is modelled through domains. A domain constitutes a coherent knowledge structure possessing different levels of complexity or organisation. For instance, a domain can constitute a concept, a semantic frame or some other representational space or conceptual complex. A domain provides a particular kind of coherent knowledge representation against which other conceptual units such as a concept are characterised. For instance, linguistic terms such as mother, father, son, sister, husband, wife, uncle, homestead relate to different kinds of lexical concept which can only be fully characterised with respect to the domain of family. Hence, the central function of a domain is to provide a relatively stable knowledge context in terms of which other kinds of conceptual units can be understood. The novelty of the research consists in the description of linguocultural concepts realized in precedent texts by analyzing their profiles – domains and matrix of domains. Semantic spheres of concepts' realization have been studied through the combinatory of the concept's nominal lexeme (a noun) and its adjoining words (nouns, verbs, adjectives) based on their associative, situational and semantic relations in the text fragment.

Key words: quantitative linguistics, concept, domain, profiling of concepts, statistical associative analysis.

Уже давно не викликає сумніву той факт, що концепти об'єктивуються на рівні мови, а мова є «знаковою моделлю нашого розуміння творчих можливостей предметного світу» [1, с. 65]. Для репрезентації одних концептів достатньо одного слова, для представлення інших використовуються складні мовні структури – словосполучення, фразеологічні одиниці, речення і навіть цілі тексти. В останньому випадку пропонуються структуровані знання у вигляді фреймів, доменів, сценаріїв, гештальтів, що є когнітивними одиницями асоціативно-образного характеру, конструктивним центром яких виступає той же концепт. На думку М. М. Болдирева, «значення мовних одиниць різного ступеня складності і рівня організованості за рахунок формування і передачі необхідних смислів чи концептів здатні передавати й активізувати концептуальну інформацію різного типу – від примарних і ускладнених до складних концептуальних структур вищого ступеня абстрактності» [2, с. 18]. Саме тому домени вибудовуються нами на основі вербальних засобів реалізації концептів.

Мета статті полягає у відтворенні доменів профілювання вербалізованих концептів шляхом ймовірно-асоціативного аналізу сумісного вживання імені концепту і слів-консоціатів у заздалегідь визначеному мікроконтексті.

Засобами реалізації концепту слугують в основному мовні знаки. Існує мовна одиниця (слово, словосполучення, фразеологізм, речення), що виражає концепт у найбільш загальній формі. Ця одиниця використовується як ім'я концепту. Наприклад, для концепту СВОБОДА / FREEDOM такою одиницею є лексема «freedom». Проте ім'я концепту – це не єдиний знак, що може активувати його у свідомості людини. Будь-який концепт характеризується здатністю до реалізації в різній знаковій формі. Так, Г. Г. Слишкін [8, с. 19] наводить приклад: для активізації у свідомості мовця концепту «гроші» можна використовувати не тільки лексему «гроші», а й «фінанси, капітал, монети, копійки, бабки, капуста і т. д.» Тобто автор вказує на залучення синонімів. Чим різноманітніший потенціал знакового вираження концепту, тим давніший цей концепт і тим вища його значущість у межах певного мовного колективу. У процесі свого існування концепт може втрачати зв'язок із деякими мовними одиницями, які раніше слугували для його вираження, і притягувати до себе нові. Тому окремі концепти мають не одну номінативну лексему, а дві-три. Наприклад, концепт FREEDOM іменується іменниками «freedom» і «liberty», а концепт GENTLEMANLINESS – іменниками «gentleman» і «gentlewoman» та прикметником «noble».

Якщо об'єктивація концептів у мовному потоці – факт визнаний і добре досліджений, то відносно вербальної профілізації концепту в художньому тексті слід зробити такі зауваження. У процесі вибору слова для побудови вербальної форми тексту активується система значень мови, яка, у свою чергу, активує концептуальну сітку відповідної культури, що лежить в її основі. У результаті відбувається асоціювання фрагментів мовної і немовної інформації з конкретними лінгвальними одиницями. А. М. Шахнарович виділяє в процесі вербалізації понятійного змісту такі етапи: «... між фрагментом дійсності і відтворювальним його висловлюванням лежить процес структурування дійсності з особливою метою – позначити виокремлені елементи ситуації за допомогою мовних засобів» [9, с. 51].

Важливим об'єктивним показником актуальності того чи іншого ментального явища (концепту) в конкретному тексті, а отже, і для конкретного суспільства, є деталізація позначуваного фрагмента дійсності, множинні варіативні позначення і складні смислові відтінки вираження концепту. Мова йде про виокремлення знань, уявлень, що лягли в основу концепту та його ознак, що свідчать про етнокультурну своєрідність народу. Деякі ознаки лежать на поверхні. Так, очевидно, що, виходячи з острівного розташування Англії, зайнятість населення в мореплаванні залишалася актуальною для британського суспільства багато десятиліть, якщо не століть. Для американців питання свободи, незалежності від Британської імперії, боротьба з рабством теж мають етнокультурний відбиток. Усе це є важливим для формування концептів. Будь-яка конкретна предметна область розкривається в

прямих і метафоричних позначеннях з обов'язковим виокремленням етнокультурних значущих елементів. Етнокультурна специфіка позначення світу полягає в способі екземпліфікації – конкретизації явищ чи предметів дійсності, що є частотними у використанні, першими приходять у голову носіям культури і, повторюючись, фіксуються в мові [4, с. 113].

Підводячи підсумок проблематики вербального профілювання концепту, можемо припустити, що концепти в англійських прецедентних художніх творах будуть характеризуватися культурною маркованістю з огляду на тривалу історію розвитку концептів та на їх актуальність для англосаксонської культури, а також простежується індивідуально-авторська рефлексія досліджуваних ментальних утворень.

Складність реалізації концептів у художньому тексті, коли органічно поєднуються наративність твору, художнє мислення автора, елементи глибокого мисленнєвого і вербального перевтілення концепту, зумовлює необхідність комплексного використання низки статистичних прийомів, що забезпечить достовірні кількісні дані та якісну інтерпретацію отриманих результатів.

Домени концепту визначаються нами на основі даних суцільної вибірки імені концепту (здебільшого іменника) й слів-консоціатів (іменників, дієслів, прикметників) із художнього твору, а також результатів кількісних підрахунків уживань слів-консоціатів за частиномовним принципом у заздалегідь зумовленому мікроконтексті та їх групування за тематичною спільністю на основі ймовірнісно-асоціативного квантитативного прийому. За допомогою методу асоціативного аналізу визначається ймовірність сумісного вживання імені концепту із супровідними лексемами. Ймовірнісно-асоціативний аналіз визначає сумісне вживання чітко окреслених одиниць у заздалегідь визначеному діапазоні текстового оточення. У даному випадку використовуємо лематизовані лексеми імені концепту й найчастотніші супровідні іменники, дієслова, прикметники, діапазоном текстового оточення яких є три речення (речення, що безпосередньо вміщує ім'я концепту; речення, що йому передуює; речення, що розміщене за ним). Мета аналізу – знайти явні й приховані асоціативні сфери вираження концепту (домени), які не завжди знаходяться на поверхні для прямого спостереження. Ймовірнісно-асоціативні партнери імені концепту визначають наповнення домену. Результат статистичних підрахунків здійснюється за спеціальною формулою, а отриману величину прийнято називати комбінаторною, незалежною, змінною. Чим менший показник, тим тісніший асоціативний зв'язок між двома лексемами [3].

Існує низка різних підходів, за допомогою яких науковці намагаються знайти асоціативні зв'язки між одиницями чи ознаками: умовна ймовірність, умовна ентропія, різні показники асоціативності [10; 11]. Ми використовуємо метод точної ймовірності, яка вираховується так. Спершу чітко визначаємо межі речення – традиційно кінець речення позначається крапкою або іншими знаками, що інтерпретуються нами як кінець речення або частини складного речення (наприклад, !, ?, ;, :). Для квантитативного аналізу асоціативних зв'язків між лексемою іменем концепту (лемою А) та словом-консоціатом (лемою В) із частотою вживання не менше двох разів, що вже свідчить про вибіркового характер його використання автором, необхідно визначити кількість речень (N), обраних нами для аналізу. Припустимо, що лема А вживається у тексті m -разів, а лема В – n -разів. Тоді ймовірність їх сумісного вживання у x реченнях, в яких лема А і лема В вживалися спільно, визначається за формулою

$$P(X \geq x) = \sum_{j=x}^{\min(m,n)} \frac{\binom{m}{j} \binom{N-m}{n-j}}{\binom{N}{m}}, \quad (1.1)$$

де N – кількість проаналізованих речень; m – частота вживання лексеми імені концепту в текстах; n – вживання найчастотніших іменників, дієслів, прикметників; x – кількість

речень, де ім'я концепту і частотні іменники, дієслова, прикметники вживалися разом. Результат підрахунків показує ймовірність сумісного вживання імені концепту та конкретного частотного супровідного іменника, дієслова чи прикметника в тексті твору. Як правило, надійною вважається ймовірність 95 %. У цьому випадку ймовірність того, що допущена помилка, дорівнює 5 %. Величина, яка доповнює коефіцієнт надійності до 1, називається рівнем значущості [7, с. 15]. Тому при достовірній ймовірності $P = 0,95$ цей рівень $P = 0,05$. У лінгвістиці результати вважаються достатньо надійними, якщо вони отримані з $P = 0,05$. Оскільки рівень значущості $P = 0,05$, то при асоціативному аналізі показник P має бути меншим за 0,05. Чим менший показник, тим більший асоціативний зв'язок між двома лексемами.

Пропонуємо приклад обчислення показника ймовірності асоціації між іменем концепту – лексемою «home» й супровідними іменниками. Всі супровідні іменники піддавалися лематизації і кількісним обчисленням вживання, з яких для асоціативного аналізу відібрані ті, що вживались у текстовому діапазоні мікроконтексту не менше двох разів. Загальна кількість речень для асоціативного аналізу концепту HOME – 300; кількість центральних речень із лексемою «home» – 20; супровідний іменник «family» вживався в 13 реченнях, а разом із лексемою «home» – у 5 реченнях. Оскільки $Mn / N = 20 (13) / 300 = 0.8667$ менше ніж $x = 5$, використання формули доцільне. Ми починаємо з $j = x = 5$ і додаємо до мінімального $(M, n) = \min (20, 13) = 13$:

$$P(X \geq 5) = \frac{\binom{20}{5} \binom{300-20}{13-5}}{\binom{300}{13}} + \frac{\binom{20}{6} \binom{300-20}{13-6}}{\binom{300}{13}} + \frac{\binom{20}{7} \binom{300-20}{13-7}}{\binom{300}{13}} + \dots = 0.0007.$$

Отриманий результат показує величину ймовірності, що лексеми «home» і «family» вживатимуться разом. Чим нижчий показник, тим більша ймовірність їх асоціативного використання автором при відтворенні концепту «home». Показник $P = 0,0007$ демонструє високу асоціативність, адже він значно менший за 0.05.

За таким принципом можна провести асоціативний аналіз всіх частотних супровідних слів для досліджуваного концепту. Всі асоціативні слова групуються за тематичною спільністю і утворюють домени концепту. Наприклад, асоціативні іменники *mother, father, son, sister, husband, wife, uncle, homestead, friend, man* утворюють домен «сім'я».

Як ми зазначали раніше, домен – це складна концептуальна структура, яка може складатися з вузлів (парцел), субдоменив і субпарцел. Щоб визначити ці структурні елементи домену, поділимо слова-консоціати на лексико-семантичні класи (ЛСК). Це дасть можливість виявити парцели у структурі домену. Лексико-семантичні класи піддаються квантитативним обчисленням для отримання об'єктивних даних про фактичне наповнення домену. Ми використовуємо так званий критерій незалежності χ^2 (хі-квадрат), за допомогою якого визначаємо інтенсивність сполучуваності імені концепту з ЛСК слів-консоціатів, які ми приймаємо за парцели домену.

Вважаємо за потрібне пояснити свою позицію щодо співвіднесення лексико-семантичного класу супровідних слів імені концепту з парцелями домену.

Супровідні слова поділяються нами на лексико-семантичні класи за принципом семантичної відповідності одній темі. Кожен лексико-семантичний клас отримує свою назву – узагальнене поняття, що семантично об'єднує всі елементи групи. Назви ЛСК утворюють своєрідні тематичні фони (парцели), які своєю наявністю в концептуальній структурі реалізованого в тексті концепту вказують на точки конденсації смислу, точки концептуалізації сем, що характеризують ім'я концепту, тому терміни «парцели» і «ЛСК» вживаємо як взаємозамінні. Зазвичай при вивченні так званих асоціативних норм враховується лише один спосіб смислової конденсації – частотність тих чи інших лексем, що демонструють певні характеристики імені концепту [5]. Але ми використовуємо складніші

квантитативні прийоми – критерій χ^2 та коефіцієнт взаємної спряженості (K). Найбільш розповсюджена формула для обчислення χ^2 така:

$$\chi^2 = \sum \frac{(O - E)^2}{E}, \quad (1.2)$$

де O – фактично досліджені величини; E – теоретично очікувані; знак Σ означає суму. Чим більше емпіричні величини відхиляються від теоретичних, тим більшою в результаті виявляється сума χ^2 .

Сума χ^2 дозволяє встановити лише наявність або відсутність зв'язку між ознаками, але не її міру. Міра зв'язку може бути визначена за допомогою так званого коефіцієнта взаємної спряженості $O. O.$ Чупрова [6], до формули якого входить результат χ^2 :

$$K = \sqrt{\frac{\chi^2}{N \sqrt{(r-1)(c-1)}}}, \quad (1.3)$$

де K – коефіцієнт взаємної спряженості; r – кількість горизонтальних рядків таблиці; c – кількість вертикальних рядків; N – загальна кількість спостережень. Величина коефіцієнта коливається від 0, при відсутності зв'язку між величинами, до + 1, при чіткому зв'язку між ними: $0 \leq K \leq 1$.

Пропонуємо приклад обчислення величини χ^2 для перших десяти парцел, утворених лексико-семантичними класами супровідних іменників до імені концепту «home» у творах британської літератури XVIII століття.

Таблиця

Підрахунки χ^2 для парцел (ЛСК іменників)

Парцели (ЛСК іменників)	Британська література XVIII століття											
	Автор-жінка		Автори-чоловіки									
	Ann Radcliffe "The Mysteries of Udolpho"		Jonathan Swift "Gulliver's Travels"		Daniel Defoe "Robinson Crusoe"		Oliver Goldsmith "The Vicar of Wakefield"		Henry Fielding "The History of Tom Jones, a Foundling"		Laurence Sterne "The Life and Opinions of Tristram Shandy, Gentleman"	
	K	χ^2	K	χ^2	K	χ^2	K	χ^2	K	χ^2	K	χ^2
1. Час / вік					0,03	7,97						
2. Сім'я / родина							0,04	10,16	0,04	12,48	0,03	6,27
3. Дія / діяльність												
4. Їжа / харчування					0,21	54,34						
5. Небесні сили												
6. Відпочинок									0,02	4,84		
7. Розлука / вигнання												
8. Прибуття / повернення									0,04	9,43		
9. Почуття / емоції	0,07	17,40										
10. Речі / меблі					0,06	14,51						

Перевищення показника χ^2 свідчить про переваги емпіричного вживання ЛСК над теоретично очікуваним, отже, таке вживання носить селективний характер, що підкреслює важливість саме цієї парцели для вираження досліджуваного концепту. З таблиці 1 видно, що

концепт «home» найчастіше в досліджуваних творах розкривається через домени «сім'я/родина» (три випадки перевищення показника χ^2), «їжа/харчування», «відпочинок», «прибуття/повернення», «почуття/емоції», «речі/меблі» (по одному показнику χ^2). Статистичні розрахунки можуть надати додаткове підтвердження простим кількісним обчисленням, показуючи, наскільки високою чи низькою є ймовірність, що наявні відмінності випадкові чи закономірні.

Цілісний домен концепту вибудовується нами на основі кореляційного аналізу парцел, коли визначається, які лексико-семантичні класи іменників, дієслів і прикметників корелюють між собою і, таким чином, створюють єдиний домен.

Не вдаючись до пояснення складної математики, наявної в основі цих прийомів, окреслимо етапи, необхідні для здійснення кореляційного аналізу. Всі статистичні прийоми починаються з традиційного перехресного табулювання змінних (лексем) і вибірки (частоти вживання). Наприклад, таблиця 2 вміщує результати кількісних підрахунків уживання перших восьми парцел дієслів домену концепту «home».

Таблиця 2

Кількісне вживання парцел (ЛСК) дієслів у творах американської літератури XX століття

Автор / парцела (ЛСК дієслів)	1).спілкування	2).буття	3).фізична дія	4).стосунки	5).модальність	6).розумова діяльність	7).бажання	8).рух / пересування
I. Murdoch	10	23	11	5	5	7	6	19
M. Spark	48	97	51	57	63	52	11	81
V. Woolf	13	13	12	3	11	6	2	10
D. H. Lawrence	20	136	51	39	40	14	15	144
J. Joyce	16	42	28	19	15	14	3	50
S. Maugham	10	28	14	4	6	10	1	22
G. Stein	12	77	24	27	16	14	4	50
N. H. Lee	39	70	79	38	33	35	15	139
T. Morrison	8	27	27	6	7	6	3	36
F.S. Fitzgerald	11	24	10	17	14	11	5	42
E. Hemingway	7	27	24	9	9	7	1	13
S. Lewis	23	112	52	40	41	27	9	113

Кореляційна матриця вираховується на основі таблиці, показуючи, наскільки статистично схожі всі пари змінних у ній в їхній дистрибуції в різних вибірках (текстах). Лінійна кореляція між ознаками передбачає, що при зростанні величин однієї якості (наприклад, кількості парцел, утворених іменниками, далі – просто парцел іменників) зростає або зменшується в певному порядку величина іншої якості (частотність вживання парцел прикметників чи дієслів). Якщо зростання величин однієї якості супроводжується зростанням величин іншої, то це свідчить про позитивну кореляцію; якщо зв'язок між значеннями якостей характеризується оберненим співвідношенням, це негативна кореляція. Величина коефіцієнта кореляції коливається в межах від - 1 до + 1 або, іншими словами, від нуля до одиниці зі знаком «плюс» або «мінус». Якщо між ознаками немає ніякої статистичної залежності, величина коефіцієнта кореляції дорівнюватиме нулю або буде близькою до нуля. Якщо, навпаки, між дослідженими явищами спостерігається дуже сильна залежність, величина коефіцієнта кореляції буде наближатися до 1. Отже, величина коефіцієнта кореляції вказує на ступінь зв'язку між явищами, а його знак – на характер цього зв'язку. Найбільш розповсюджена формула для обчислення коефіцієнта кореляції така:

$$r = \frac{\sum (x_i - \bar{x})(y_i - \bar{y})}{\sqrt{\sum (x_i - \bar{x})^2 \sum (y_i - \bar{y})^2}}, \quad (1.4)$$

де r – коефіцієнт лінійної кореляції; Σ – сума одержаних за результатом тієї або іншої операції величин; x_i – значення першої ознаки; y_i – значення другої ознаки; $\bar{x}$ – середня (теоретична) величина значень першої ознаки; $\bar{y}$ – середня величина для другої ознаки.

Пропонуємо фрагмент кореляційної матриці, складеної на основі даних таблиці 3.

Таблиця 3

Фрагмент кореляційної матриці парцел (ЛСК дієслів)
(твори ХХ століття)

Парцели (ЛСК дієслів)	1.Спілкування	2.Буття	3.Фізична дія	4.Стосунки	5.Модальність	6.Розумова діяльність	7.Бажання	8.Рух / пересування
1.Спілкування	1	0,585	0,799	0,862	0,888	0,970	0,751	0,668
2.Буття	0,585	1	0,728	0,871	0,831	0,593	0,783	0,866
3.Фізична дія	0,799	0,728	1	0,801	0,760	0,746	0,847	0,901
4.Стосунки	0,862	0,871	0,801	1	0,962	0,886	0,805	0,817
5.Модальність	0,888	0,831	0,760	0,962	1	0,895	0,780	0,757
6.Розумова діяльність	0,970	0,593	0,746	0,886	0,895	1	0,661	0,609
7.Бажання	0,751	0,783	0,847	0,805	0,780	0,661	1	0,928
8.Рух / пересування	0,668	0,866	0,901	0,817	0,757	0,609	0,928	1
9.Відчуття / емоції	0,422	0,937	0,611	0,758	0,745	0,448	0,679	0,800
10.Хатня робота	0,079	0,484	0,443	0,315	0,251	0,082	0,288	0,478
11.Початок / кінець дії	0,840	0,847	0,831	0,961	0,908	0,889	0,747	0,805
12.Володіння / втрата володіння	0,527	0,686	0,395	0,727	0,685	0,583	0,355	0,395
13.Процес / зміна	0,490	0,918	0,615	0,771	0,779	0,515	0,658	0,775
14.Деструктивна діяльність	0,285	0,491	0,541	0,418	0,382	0,257	0,304	0,517
15.Надбання	0,514	0,531	0,644	0,647	0,497	0,582	0,488	0,658
16.Фізіологічна дія / стан	0,817	0,692	0,959	0,813	0,752	0,801	0,771	0,840
17.Фізичні / природні явища	0,025	-0,011	0,023	-0,068	0,025	-0,119	0,274	0,163

Таблиця показує вісім перших колонок кореляційної матриці, що вираховані на основі даних уживання парцел дієслів, дібраних і класифікованих на основі творів ХХ століття. Тут спостерігаємо схожість змінних між собою, дорівнюють 1. Вони, як й очікували, ідентичні. Проте ми бачимо, що деякі змінні показують більшу схожість у своїй дистрибуції, ніж інші: наприклад, парцела «розумова діяльність» показує більшу схожість із парцелою «спілкування», ніж з парцелою «буття».

Для опису кореляційних зв'язків використовуємо факторний аналіз, що передбачає застосування кореляційної матриці й узагальнює подібності між змінними в межах меншої кількості пар, що відкриваються завдяки кореляційному аналізу. Висуваємо гіпотезу, що багато змінних, які фіксуються в перехресному табулюванні, фактично маскують коефіцієнти кореляції, які можуть пояснити, чому спостерігаються відмінності в зафіксованій частотності вживання класів. Кожна пара парцел дієслів у нашому прикладі отримує показник коефіцієнта кореляції, що вказує на близькість зв'язку. Різні пари мають

більші чи менші коефіцієнти кореляції, і завдяки цьому можна побачити, які парцели мають найтісніший зв'язок у межах домену. Беручи до уваги коефіцієнт кореляції для кожної пари, можна далі інтерпретувати ці коефіцієнти з огляду на ті фактори, що лежать в основі пари з високим коефіцієнтом кореляції.

Отже, перевагу статистичних методів визначає їхня незалежність від початкових теоретичних передумов. Дія методів цілком базується на корпусній і статистичній інформації і не залежить від заздалегідь сформульованих гіпотез. Тому для лінгвістів методи асоціативного й кореляційного аналізів можуть виявитися справді дієвими методами незалежної перевірки умовиводів стосовно досліджуваного концепту – і водночас своєрідним «троянським конем», що запроваджує математичну філософію у вивчення ментальної сфери.

ЛІТЕРАТУРА

1. Алефиренко Н. Ф. Лингвокультурология: ценностно-смысловое пространство языка : учеб. пособие / Н. Ф. Алефиренко. – М. : Флинта; Наука, 2010. – 288 с.
2. Болдырев Н. Н. Когнитивная семантика : курс лекций / Н. Н. Болдырев. – Тамбов : Изд-во Тамбов. гос. ун-та, 2001. – 123 с.
3. Єсипенко Н. Г. Вербальний профіль і концептуальна структура англосаксонських культурних концептів: когнітивно-квантитативний підхід : монографія / Н. Г. Єсипенко. – Чернівці : Золоті литаври, 2012. – 320 с.
4. Карасик В. И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс / В. И. Карасик. – М. : Гнозис, 2004. – 390 с.
5. Караулов Ю. Н. Ассоциативная грамматика русского языка / Ю. Н. Караулов. – [2-е изд.]. – М. : Изд-во ЛКИ, 2010. – 328 с.
6. Левицкий В. В. Квантитативные методы в лингвистике / В. В. Левицкий. – Черновцы : Рута, 2004. – 190 с.
7. Носенко И. А. Начала статистики для лингвистов : [учеб. пособие для пед. ин-тов по спец. «Иностр. яз.»] / И. А. Носенко. – М. : Высш. школа, 1981. – 157 с.
8. Слышкин Г. Г. Лингвокультурные концепты прецедентных текстов / Г. Г. Слышкин. – М. : Academia, 2000. – 139 с.
9. Шахнарович А. М. Психолингвистический анализ семантики и грамматики (на материале онтогенеза речи) / А. М. Шахнарович, Н. Н. Юрьева ; [отв. ред. А. А. Леонтьев]. – М. : Наука, 1990. – 165 с.
10. Alferes J. J. Belief, Provability and Logic Programs / J. J. Alferes, L. M. Pereira // Applied Non-Classical Logics. – 1995. – 5 (1). – P. 31–50.
11. Pereira L. The Semantics of Parallelism and Co-routining in Logic Programming / L. Pereira, L. Monteiro // Colloquia Mathematica Societatis János Bolyai / [Mathematical Logic in Computer Science]. – North-Holland, 1981. – P. 611–657.

Стаття надійшла до редакції 09.12.2017 р.

НАРАТИВНИЙ ЗМІСТ КОНТАМІНОВАНОЇ КОГЕЗІЇ МУЛЬТИМОДАЛЬНОЇ КАЗКИ ФІЛІПА АРДА

У статті проаналізовано наративний зміст контамінованої когезії в англійській мультимодальній літературній казці Філіпа Арда. Виявлено та схарактеризовано структурно-семіотичні та наративні аспекти категорії когезії аналізованої казки, що визначають її текстотвірний характер. У цьому зв'язку проілюстровано вищесказане прикладами взаємопов'язаних фрагментів англійської мультимодальної літературної казки «HIGH in the CLOUDS» для дослідження контамінованої когезії в структурі наративу і динаміки стану персонажа. Розглянуто 6 елементів у структурі наративу, які несуть семантичне функційне навантаження: короткий виклад минулих подій; вказівка на час і місце подій та персонажів; часова послідовність подій, ранжування подій за критерієм важливості; вираження ставлення наратора до подій; вирішення ситуації; повернення до теперішнього часу. Зовнішня або внутрішня динаміка стану персонажа в наративі становить результат діяльності персонажів. Наратив виконує в сучасному суспільстві функцію посередника між особистостями й узагальненими канонами мультимодальної культури. Мультимодальність зумовлює переосмислення становище вербального знака в семіотичних конфігураціях та усвідомлення альтернативної структури наративу опісля ґрунтовного аналізу іконічного складника та параграфемного чи графічного складника в тексті англійської мультимодальної літературної казки. Встановлено, що семіотична модель інтерпретації наративного змісту контамінованої когезії є тим інструментом, що дозволяє виділити смисловий екстракт зі знака мови і максимально точно відтворити його шляхом винайдення в іконічному складнику відповідника з ідентичним набором «ядерних сем». Під час дослідження семіотичної моделі інтерпретації наративного змісту контамінованої когезії в тексті англійської мультимодальної літературної казки Філіпа Арда «HIGH in the CLOUDS» за ознакою мікро-, мезо- та макровкраплень було виявлено 100% наявність макровкраплень.

Ключові слова: англійська мультимодальна літературна казка, вербальний складник, графічний складник, іконічний складник, контамінована когезія, параграфемний складник.

Марта Карп. НАРРАТИВНОЕ СОДЕРЖАНИЕ КОНТАМИНИРОВАННОЙ КОГЕЗИИ МУЛЬТИМОДАЛЬНОЙ СКАЗКИ ФИЛИППА АРДА

В статье проанализировано нарративное содержание контаминированной когезии в английской мультимодальной литературной сказке Филиппа Арда. Выявлены и охарактеризованы структурно-семіотические и нарративные аспекты категории когезии рассматриваемой сказки, определяющие ее текстовый характер. В этой связи проиллюстрировано вышесказанное примерами взаимосвязанных фрагментов английской мультимодальной литературной сказки «HIGH in the CLOUDS» для исследования контаминированной когезии в структуре нарратива и динамики состояния персонажа. В структуру нарратива входит шесть элементов, несущих семантические функциональные нагрузки: краткое изложение прошлых событий; указание на время и место событий и персонажей; временная последовательность событий, ранжирование событий по критерию важности; выражение отношения рассказчика к происходящему; решения ситуации; возврат к настоящему времени. Внешняя или внутренняя динамика состояния персонажа в нарративе представляет собой результат деятельности персонажей. Нарратив выполняет в современном обществе функцию посредника между личностями и обобщенными канонами мультимодальной культуры. Мультимодальность требует от нас переосмысления положения вербального знака в семиотических конфигурациях и осознания альтернативной структуры нарратива после основательного анализа иконической составляющей и параграфемной или графической составляющей в тексте английской мультимодальной литературной сказки. Установлено, что семиотическая модель интерпретации нарративного содержания контаминированной когезии является тем инструментом, который позволяет выделить смысловой экстракт из знака языка и максимально точно воспроизвести его путем изобретения в иконической составляющей соответствия с идентичным набором «ядерных сем». Во время исследования

семиотической модели интерпретации нарративного содержания контаминированной когезии в тексте английской мультимодальной литературной сказки Филиппа Арда «HIGH in the CLOUDS» по признаку микро-, мезо- и макровкраплений было обнаружено 100% наличие макровкраплений.

Ключевые слова: английская мультимодальная литературная сказка, вербальная составляющая, графическая составляющая, иконическая составляющая, контаминированная когезия, параграфемная составляющая.

Marta Karp. NARRATIVE CONTENT OF CONTAMINATED COHESION IN THE MULTIMODAL TALE WRITTEN BY PHILIP ARDAGH

Narrative content of contaminated cohesion in the English multimodal literary fairy tale written by Philip Ardagh is analysed in the article. The aim of the article is to highlight and characterize structural-semantic and narrative aspects of cohesion that determine its textual character in the analysed multimodal literary fairy tale. The above-mentioned aim is illustrated by the example including three interconnected fragments of English multimodal literary fairy tale «HIGH in the CLOUDS» in order to research contaminated cohesion in the narrative structure and character dynamics. Six elements conveying semantic functional load are included into the structure of the narrative: a brief outline of past events; indication of time and place referring to events and characters; temporal sequence of events, events ranging by criterion of importance; expression of the attitude of the narrator to the events; solution of situation; return to the present time. In the narrative the external or internal character dynamics is the result of the character activity. In the modern society the narrative performs the function of the mediator between the individuals and the generalized canons of the multimodal culture. Multimodality causes us to reconsider the position of the verbal sign in semiotic configurations and to reflect on the alternative structure of the narrative, after a thorough analysis of the iconic component and paragraphemic/graphic component in the text of English multimodal literary fairy tale. The semiotic model of the interpretation on the narrative content of contaminated cohesion is a tool that allows to separate the semantic extract from the sign of the language and reproduce it as accurately as possible in the iconic component by identifying the equivalent with the identical set of «nuclear sems». According to the micro-, meso- and macro inclusions, the study into the semiotic model of the interpretation on the narrative content of contaminated cohesion has revealed 100% of macro inclusions in the text of English multimodal literary fairy tale «HIGH in the CLOUDS» written by Philip Ardagh. In prospect the suggested semiotic and narrative interpretation of modes of contaminated cohesion in English multimodal literary fairy tales written by Philip Ardagh can serve as a model for further linguistic text research on other categories of different text genres according to the modern linguistic, stylistic, cognitive and discourse studies. Multimodality as a multipurpose toolkit covers a diversity of perspectives, ways of thinking and possible approaches to perceptive comprehension of modern fictional text.

Key words: contaminated cohesion, English multimodal literary fairy tale, graphic component, iconic component, paragraphemic component, verbal component.

Наратив – розповідання (як продукт і як процес, об’єкт і акт, структура і структурація) однієї чи більше дійсних або фіктивних подій, які повідомляються одним, двома чи кількома нараторами одному, двом або кільком наратованим [3, с. 73; 5, р. 165]. До структури наративу входить шість елементів, які несуть семантичне функційне навантаження: короткий виклад минулих подій; вказівка на час і місце подій та персонажів; часова послідовність подій, ранжування подій за критерієм важливості; вираження ставлення наратора до подій; вирішення ситуації; повернення до теперішнього часу [9; 6].

Зовнішня або внутрішня динаміка стану персонажа в наративі презентує результат діяльності персонажів [7]. На думку Р. Франсозі, наративна модель А. Греймаса функціонує так: адресант ініціює подію; адресат одержує вигоду від події; суперник сповільнює або перешкоджає події, протистоячи суб’єктові або конкуруючи з ним за об’єкт; помічник наближає події, допомагаючи суб’єктові [8, р. 524].

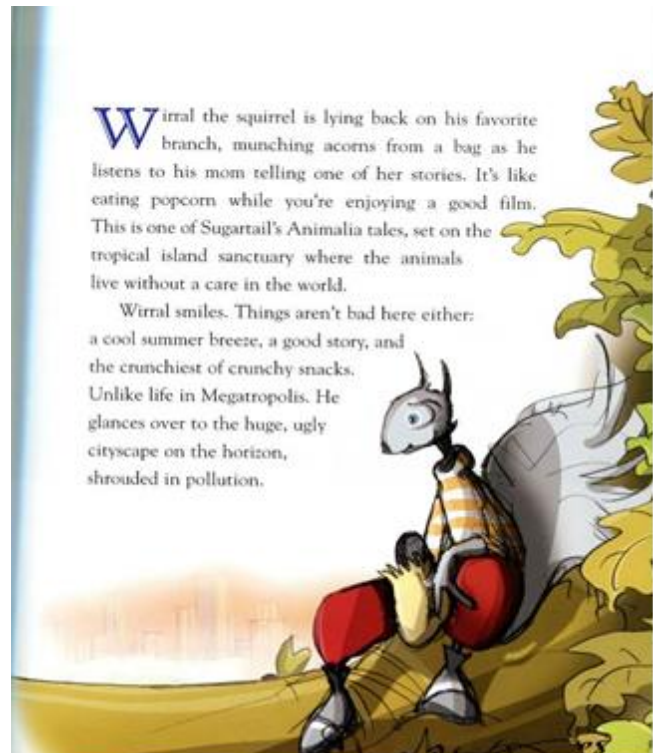
Наратив «як вираження норм в комунікації» [1, с. 38] виконує в сучасному суспільстві функцію посередника між особистостями й узагальненими канонами мультимодальної культури, тобто є одночасно моделлю світу та моделлю особистого «я».

Мультимодальність вимагає принципового переосмислення становища вербального знака в семиотичних конфігураціях [2] та усвідомлення альтернативної структури наративу

опісля нашого ґрунтовного аналізу іконічного складника (далі ІС) та параграфемного (далі ПС) чи графічного (далі ГС) складників у тексті англійської мультимодальної літературної казки (далі АМЛК) [11, р. 4]. Семіотична модель інтерпретації наративного змісту контамінованої когезії є тим інструментом, що дозволяє виділити смисловий екстракт зі знака мови [10, р. 244–249; 4] і максимально точно відтворити його шляхом винайдення в ІС відповідника з ідентичним набором «ядерних сем». Метою статті є вияв і характеристика структурно-семіотичних і наративних аспектів категорії когезії англійської мультимодальної літературної казки Філіпа Арда, що визначають її текстотвірний характер.

Розглянемо три взаємопов'язані фрагменти АМЛК «HIGH in the CLOUDS» для дослідження контамінованої когезії в структурі наративу і динаміки стану персонажа.

Для прикладу проаналізуємо контаміновану когезію в першому фрагменті-наративі АМЛК «HIGH in the CLOUDS» (1: HiC, р. 6–7).

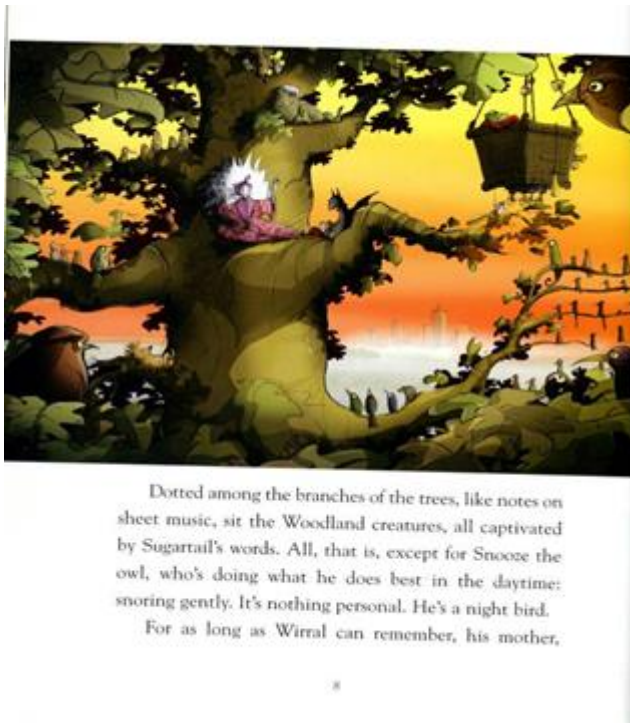
Ілюстрація № 1.1

Фрагмент-наратив АМЛК «HIGH in the CLOUDS» (1: HiC, р. 6–7)

У структурі змісту фрагмента виокремлюємо три теми *Wirral the squirrel, here (in Woodland)* і *life in Megatropolis*. У риторичній структурі фрагмента сегментні одиниці *lying back on... branch, munching acorns from a bag, listens to his mom... stories, smiles* характеризують першу тему; сегментні одиниці *a cool summer breeze, a good story, the crunchiest of crunchy snacks* деталізують другу тему; сегментні одиниці *huge, ugly cityscape on the horizon... in pollution* описують третю тему. На мезоілюстрації зображено протагоніста – усміхнену білочку Вірала, що вмостила на улюблений гілці та гризе жолуді, слухаючи казку, яку оповідає їй мама. Візуалізація вербального складника (далі ВС) *listens to his mom telling one of her stories* представлена нижче.

Літній бриз ледь помітний на листях дерева, хороша казка, найхрусткіша закуска символізують Вудленд, в якому мешкає Вірал, у порівнянні із забрудненим пейзажем Мегатрополіса, на який позирає протагоніст. Зміст ІС та ВС повністю збігається. Ілюстрація дублює ВС, розтавляючи пріоритети: на передньому плані візуалізовано протагоніста Вірала у Вудленді, а на задньому – Мегатрополіс. У структурі макету ліва порожня сторінка сигналізує про відсутність інформації, оскільки фрагмент *Wirral the squirrel*, розміщений

праворуч, розпочинає АМЛК. ВС (катафора) передує ІС (постцедент). Топографічне розміщення ВС вказує на назву АМЛК «HIGH in the CLOUDS». У навігаційній структурі перша сторінка АМЛК не нумерується: розміщення ілюстрації спонукає до її відсутності. У лінгвістичній структурі наративний зміст лінгвальної когезії полягає в наявності формальних засобів зв'язку лексем та синтаксем, зокрема анафоричних зв'язків (*Wirral* → *he*), дейксису (*his*), вказівної референції (*here*), кон'юнкції (*as, while, where, and*) у синтаксисі фрагмента АМЛК. Наративний зміст контамінованої когезії ґрунтується на трансформації смислу одиниць синтаксем в зображені одиниці ІС.

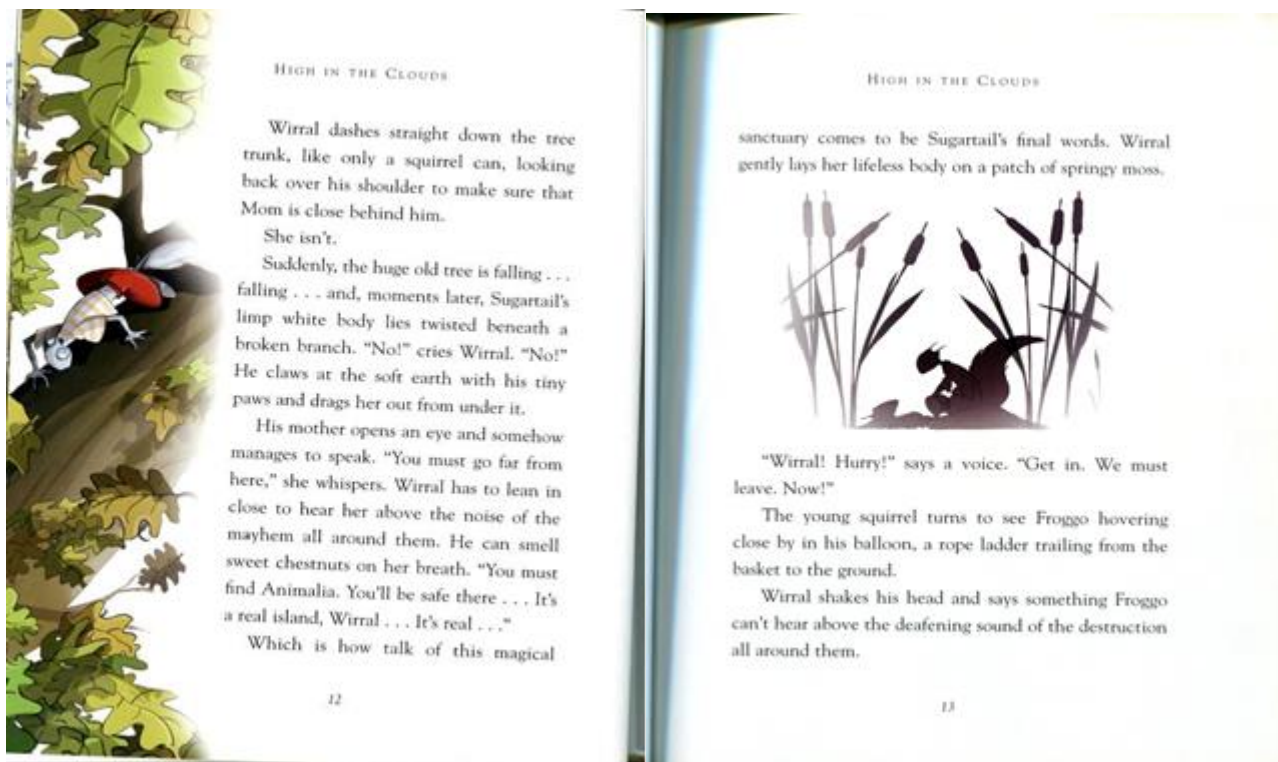
Ілюстрація № 1.2

Фрагмент-наратив АМЛК «HIGH in the CLOUDS» (1: HiC, p. 8)

Проаналізуємо контаміновану когезію в другому фрагменті-наративі АМЛК «HIGH in the CLOUDS» (2: HiC, p. 12–13).

У структурі фрагмента виокремлюємо чотири надфразові єдності. У структурі змісту першої надфразової єдності тема *Wirral* описується сегментними одиницями риторичної структури *dashes... the tree, looking back over his shoulder ... Mom is close*. ІС візуалізує Вірала, що мчить вниз по дереву та оглядається назад, щоб переконатися у присутності Мами (Mom). Виокремлена абзацом синтаксема *She isn't*. збігається з відсутністю Мами на першій мезоілюстрації. Означений артикль *the*, що супроводжує лексему *tree*, сигналізує про наявність у надфразовій єдності інформації, попередньо зображеної на ілюстрації. У структурі макету ВС (анафора) співвідноситься з ІС (антецедент), який міститься в попередньому контексті АМЛК. У лінгвістичній структурі анафора (*Wirral* → *his* → *him*; *Mom* → *she*), кон'юнкція (*that*) є ознаками лінгвальної когезії в межах надфразової єдності. Тему *Sugartail's limp white body* другої надфразової єдності та тему *His mother whispers* третьої надфразової єдності не віддзеркалено в ІС. У риторичній структурі четвертої надфразової єдності сегментні одиниці *Wirral lays, a patch of springy moss* характеризують тему *her lifeless body*. Друга мезоілюстрація дублює зміст ВС: Вірал щойно поклав тіло мертвої білочки на мох. Темно-коричневий колір другої ілюстрації, порівняно з кольоровою гамою першої ілюстрації, символізує траур. У структурі макету четвертої надфразової єдності ВС (катафора) передує розміщеному по центру ІС (постцедент). У лінгвістичній структурі фрагмента АМЛК формальний зв'язок між лексемами та синтаксемами забезпечують засоби лінгвальної когезії, репрезентовані референцією (*Wirral* → *his shoulder*

→ him → Wirral → he → his paws → «you» → Wirral → he → «you» → Wirral; Mom → she → Sugartail's body → her → his mother → she → her → her breath → Sugartail's final words → her lifeless body; the soft earth → it; Animalia → it → this magical sanctuary); еліпсисом (*She isn't; «No!»; Wirral... It's real...*); кон'юнкцією (*that, and*), лексичною когезією (повтори *falling... falling...*; «No!» cries Wirral. «No!»); паралелізмом (*It's a real land, Wirral... It's real...*). Використання трьох крапок сповільнює розповідь (*falling...*) і транслює труднощі, спричинені протіканням монологу (*You'll be safe there...; Wirral... It's real...*). Наративний зміст контамінованої когезії полягає в повторній візуалізації протагоніста Вірала на двох контрастних ілюстраціях, що корелюють з першою і четвертою надфразовими єдностями та фреймують фрагмент АМЛК.

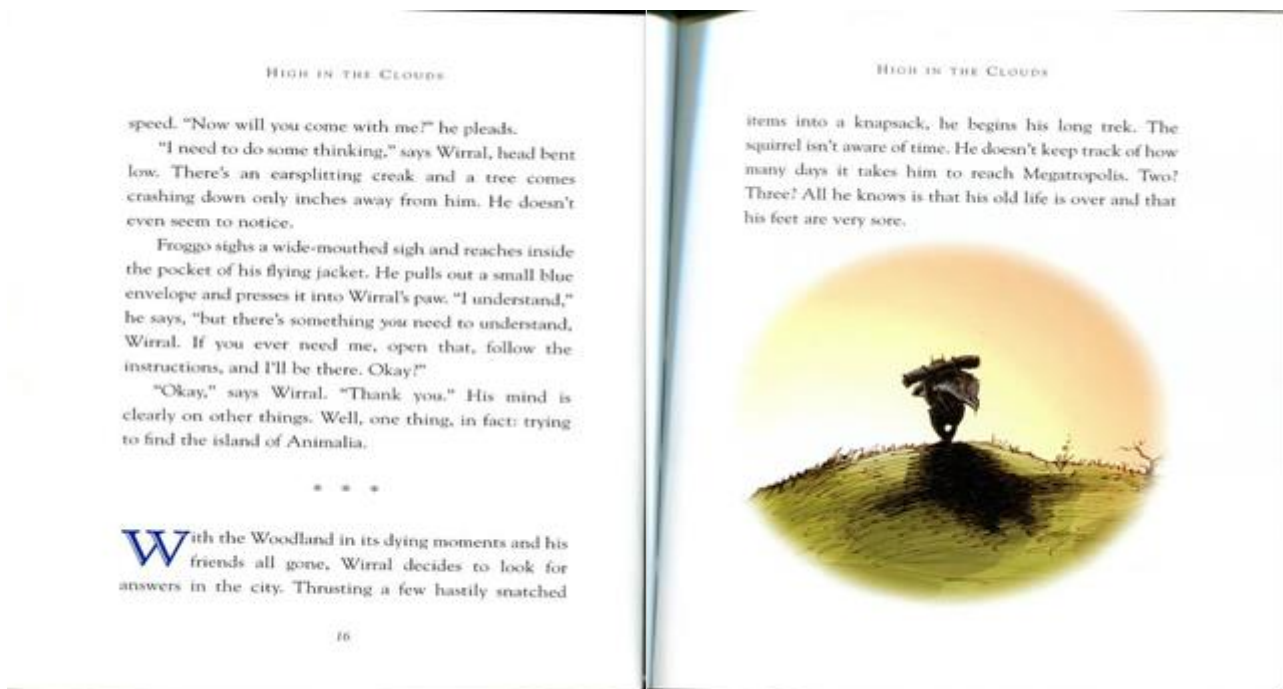

Ілюстрація № 2

Фрагмент-нратив АМЛК «HIGH in the CLOUDS» (2: HiC, p. 12–13)

Проаналізуємо контаміновану когезію в третьому фрагменті-нративі АМЛК «HIGH in the CLOUDS» (3: HiC, p. 16–17).

У структурі змісту фрагмента визначаємо тему *Wirral... in the city (Megatropolis)*. У риторичній структурі *knapsack: a few hastily snatched items; his long trek: two/three days; his feet are very sore; his old life is over* деталізують тему. Мезоілюстрація демонструє довгий шлях Вірала зі зруйнованого Вудленда до Мегатрополіса. У ранці на спині протагоніста є похапцем вхоплені речі. Біль у ногах, втрата відчуття часу відображені в постаті Вірала. Зображення протагоніста зі спини здалеку символізує про кінець його старого життя. Ілюстрація у вигляді кола асоціюється з нескінченністю, оскільки кінець старого життя знаменує початок нового. Залишаючи тінь позаду себе (старе життя), протагоніст рухається назустріч сонцю (новому життю). У структурі макету фрагмента ВС (катафора) передує ІС (постцедент). Розміщені по центру три зірочки та виокремлена графема *W* супраграфемним засобом параграфеміки в лексемі *With* маркує початок читання фрагмента АМЛК. У лінгвістичній структурі особова референція (*his friends → Wirral → he → his long trek → the squirrel → he → him → he → his old life → his feet*) пронизує синтаксими фрагмента. Наративний зміст контамінованої когезії відображає внутрішню сутність та сукупність засобів ВС та ІС, відтворюючи відповідну послідовність їх розміщення у фрагменті АМЛК.

Ілюстрація № 3

Фрагмент-нарратив АМЛК «HIGH in the CLOUDS» (3: HiC, p. 16–17)

Отож, структура нарративу трьох взаємопов'язаних фрагментів АМЛК «HIGH in the CLOUDS» містить такі елементи: короткий виклад минулих подій (*Wirral smiles. Things aren't bad here either: a cool summer breeze, a good story, and the crunchiest of crunchy snacks*); вказівку на час подій (*summer*), на місце подій (*Woodland*), на персонажів (протагоніст *Wirral*, *Sugartail*); часову послідовність подій та ранжування подій за критерієм важливості (*Wirral the squirrel is lying back on his favourite branch... Wirral dashes straight down the tree... Sugartail's limp white body lies twisted beneath a broken branch... «You must find Animalia»... Wirral lays her lifeless body on a patch of moss... he begins his long trek...*); вирішення ситуації (*Wirral decides to look for answers in the city*); повернення до теперішнього часу (*All he knows is that his old life is over and that his feet are very sore*). У тексті АМЛК «HIGH in the CLOUDS» вираження ставлення наратора до подій є менш вираженим, оскільки він розміщується на більшій дистанції від наратованих подій.

У трьох взаємопов'язаних фрагментах АМЛК «HIGH in the CLOUDS» зовнішня динаміка стану протагоніста (*Wirral smiles... «No!» cries Wirral. «No!»*) та внутрішня динаміка стану персонажа (*Wirral decides to look for answers in the city... All he knows is that his old life is over...*) є результатом діяльності антагоніста Гретск (про яку адресат дізнається після вищезгаданих подій) – загибель його мами Шугартейл (*Sugartail*) і знищення Вудленда.

Поглинаючи елементи структури нарративу АМЛК та зовнішню і внутрішню динаміку стану персонажа, контамінована когезія забезпечує логічну послідовність і темпоральну та просторову кореляцію між ВС та ІС. У структурі нарративу вербальні елементи лінгвальної когезії трансформуються у взаємозалежні послідовні ілюстрації, коли інтерпретація однієї з ілюстрацій залежить від зв'язку між іншими (контамінованої референції та повтору).

Під час дослідження семіотичної моделі інтерпретації нарративного змісту контамінованої когезії в тексті АМЛК Філіпа Арда за ознакою мікро-, мезо- та макровкраплень було виявлено 100% наявності макровкраплень.

Перспективою виконаного дослідження вважаємо залучення запропонованої семіотико-нарративної інтерпретації контамінованих засобів когезії АМЛК Філіпа Арда із використанням *GeM model* у подальші текстолінгвістичні розвідки, які доцільно здійснювати

на матеріалі інших категорій текстів різножанрової типології у вимірах новітніх лінгвостилістичних, лінгвокогнітивних та дискурсних студій.

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

АМЛК – англійська мультимодальна літературна казка

ВС – вербальний складник

ГС – графічний складник

ІС – іконічний складник

ПС – параграфемний складник

ЛІТЕРАТУРА

1. Брокмейер И. Нарратив: проблемы и обещания одной альтернативной парадигмы / И. Брокмейер, Р. Харре // Вопросы философии. – М. : Наука, 2000. – № 3. – С. 29–42.
2. Карп М. А. Взаємодія засобів контамінованої лексичної когезії в тексті англійських мультимодальних літературних казок Філіпа Арда / М. А. Карп // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Сер. Філологічна : збірник наукових праць / укл. І. В. Ковальчук, Л. М. Коцюк. – Острог : Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2016. – Вип. 62. – С. 136–139.
3. Ткачук О. М. Наратологічний словник / О. М. Ткачук. – Тернопіль : Астон, 2002. – 173 с.
4. Alan K. Natural Language Semantics / Keith Alan. – Oxford : Blackwell Publishers Ltd, 2001. – 552 p.
5. Baldick Ch. The Concise Oxford Dictionary of Literary Terms / Chris Baldick. – Oxford : Oxford University Press, 2001. – 280 p. (CODLT).
6. Boyd B. On the Origin of Stories: Evolution, and Fiction / Brian Boyd. – Harvard : Harvard University Press, 2009. – 541 p.
7. Chatman S. Story and Discourse : Narrative Structure in Fiction and Film / Seymour Chatman. – Ithaca : Cornell Univ. Press, 1978. – 278 p.
8. Franzosi R. Narrative Analysis-Or Why (And How) Sociologists Should be Interested in Narrative / Roberto Franzosi // Annual Review of Sociology. – 1998. – Vol. 24. – 39 p.
9. Labov W. Language in the Inner City: Studies in the Black English / William Labov. – Philadelphia : University of Pennsylvania Press, 1972. – 412 p.
10. Nash-Webber B. Semantic Support for Speech Understanding System / Bonnie Nash-Webber // IEEE Symposium on Speech, Recognition. – 1974. – April. – P. 244–249.
11. New Perspectives on Narrative and Multimodality / ed. by Ruth Page. – London; New York : Routledge, 2010. – 229 p. – (Series in Routledge Studies in Multimodality; first edition).

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ІЛЮСТРОВАНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Ardagh Ph. High in the Clouds / Philip Ardagh, Paul Mc Cartney ; illustrated by Geoff Dunbar. – New York : Dutton Children's Books, 2005. – 100 p. (HiC).

Стаття надійшла до редакції 09.12.2017 р.

УКРАЇНІЗМИ В ТЛУМАЧНОМУ СЛОВНИКУ ЖИВОЇ ВЕЛИКОРОСІЙСЬКОЇ МОВИ В. ДАЛЯ: ТЕМАТИЧНА КЛАСИФІКАЦІЯ

У статті йдеться про явище запозичення лексики української мови в мову російську, що мало місце в XIX ст. і зафіксоване в тлумачному словнику живої великоросійської мови В. Даля. Пропонується визначення поняття «лексичний українізм російської мови XIX ст.», що репрезентує відповідні різновиди. Це лексичні одиниці, що запозичені безпосередньо з української мови внаслідок активних мовних контактів; запозичені з інших мов (найчастіше латинської і польської) через посередництво української мови в мову російську; ті, що належать до когнат, тобто мають спільне походження, однак перестали функціювати в одній із мов. Зібраний матеріал розподілений за традиційною методикою на 14 тематичних груп з відповідними підгрупами. Здійснений аналіз показує запозичувальний потенціал української лексики XIX ст.

Ключові слова: жива мова, запозичення, малоросійський стиль, українізми російської мови XIX ст., тлумачний словник, тематична класифікація.

Татьяна Космеда, Галина Намачинская. УКРАИНИЗМЫ В ТОЛКОВОМ СЛОВАРЕ ЖИВОГО ВЕЛИКОРУССКОГО ЯЗЫКА В. ДАЛЯ: ТЕМАТИЧЕСКАЯ КЛАССИФИКАЦИЯ

В статье речь идет о явлении заимствования лексики украинского языка в язык русский, что имело место в XIX в. и зафиксировано в толковом словаре живого великорусского языка В. Даля. Предлагается определение понятия «лексический украинизм XIX в.». Данное понятие включает такие группы слов: непосредственные заимствования из украинского языка вследствие активных языковых контактов; заимствования из других языков (преимущественно из латинского и польского) через посредничество украинского языка; когнаты, т. е. слова, имеющие общее происхождение, однако в силу определенных причин исчезнувшие из русского языка и заново привнесенные в него из языка украинского. Собранный материал распределен с учетом традиционной методики на 14 тематичних груп с соответствующими подгруппами. Проведенный анализ показывает семантический потенциал украинской лексики XIX века в аспекте теории заимствования.

Ключевые слова: живая речь, заимствование, малороссийский стиль, украинизмы русского языка XIX века, толковый словарь, тематическая классификация.

Tatiana Kosmeda, Halyna Namachynska. UKRAINIANISMS in V. DAHL EXPLANATORY DICTIONARY of LIVE «VELYKOROSIYSKA» LANGUAGE: THEMATIC CLASSIFICATION

The article deals with the phenomenon of borrowing the vocabulary of the Ukrainian language into the Russian language, which took place in the nineteenth century. and is fixed in the V. Dahl's explanatory dictionary of the living «velykorosiyska» language. It is offered the definition of "lexical Ukrainianisms of the Russian language of the nineteenth century", which contains types of words. These are lexical units that: are borrowed directly from the Ukrainian language as a result of active linguistic contacts; borrowed from other languages (most often Latin and Polish) through the Ukrainian language into Russian; belong to the cognate, they have a common origin, but have ceased to function in one of the languages. The collected material is distributed according to the traditional method on 14 thematic groups with the corresponding subgroups. This analysis shows the borrowing semantic potential of the Ukrainian vocabulary of the nineteenth century.

Key words: living language, borrowing, «malorosiyskiy» style, the Ukrainian language of the nineteenth century, explanatory dictionary, thematic classification.

Проблема запозичення й питання адаптації іншомовної лексики близькоспоріднених мов (явище метисації) викликає в мовознавстві чимало суперечок. Сучасна теорія запозичення потребує нових напрацювань, особливо це стосується дослідження процесу запозичення, що його простежуємо з української мови в російську. Зазначене питання не є новим у лінгвістиці. Його торкалися класики українського та російського мовознавства – О. Потебня, В. Виноградов, Л. Булаховський, українські лінгвісти др. пол. ХХ ст. – О. Горбач, Н. Озерова, Т. Черторизька, Ю. Шевельов та російські вчені зазначеного періоду – Т. Боброва, Г. Голетіані, А. Шовкопляс та ін. Сучасний вплив української мови на російську, репрезентований у мові ЗМІ, частково описала І. Кошман, довівши, що українська мова й сьогодні продовжує поповнювати лексичний склад мови російської [9]. Важливим для загальної теорії запозичення є новий здобуток українського мовознавства – монографія «Мовні контакти і запозичення» А. Дочу, в якій розглянуто актуальні теоретичні засади теорії запозичення та проаналізовано особливості входження запозичень у структуру англійського орнітонімікону [3].

В українському мовознавстві давно назріло завдання всебічно й ретельно описати запозичувальний когнітивно-прагматичний потенціал української лексики, що навіть у ХІХ ст. в ситуації заборони функціонування української мови в Російській імперії мала вплив на розвиток інших мов, зокрема й мови сусідів, передусім і на російську мову [7; 8], що доводить аналіз словника В. Даля [6; 10], який зафіксував конкретні факти такого впливу.

Мета цієї статті – з'ясувати поняття «українізм російської мови ХІХ ст.», ураховуючи лексикографічну концепцію В. Даля та методологічні постулати сучасної теорії запозичення, подати тематичну класифікацію виокремлених українізмів на основі аналізу тлумачного словника великоросійської живої мови В. Даля.

Що ж слід розуміти під терміном «лексичні українізми російської мови ХІХ ст.»? По-перше, це лексичні одиниці, запозичені безпосередньо з української мови внаслідок відповідних мовних контактів, що мали місце в ХІХ ст.; по-друге, лексичні одиниці, запозичені з інших мов (найчастіше латинської і польської) через посередництво української мови в мову російську; по-третє, лексичні одиниці, які номінуємо когнатами, тобто такі, що мають спільне походження, однак на певному етапі мовного розвитку вони перестали функціонувати в одній із мов: при цьому йдеться про припинення їхнього існування в російській мові при збереженні поширеності в мові українській, а згодом деякі з таких одиниць були знову актуалізовані в російській мові через посередництво мови української, тобто відбулося своєрідне їхнє відновлення, але вже через запозичення. На думку дослідників, у складі східнослов'янських мов кількість когнат сягає не менше 10% [5, с. 180].

На першому етапі виокремлення українізмів у словнику В. Даля [2] спираємося на відповідні позначки лексикографа. За його концепцією, українізми в словнику мають таку систему позначок: «южн.», «запад.», «малорус.». Наголосимо, що В. Даль фіксував живе усне мовлення, тому сьогодні неможливо перевірити ступінь функціонування цих лексичних одиниць у тогочасних (др. пол. ХІХ ст.) російській і українській мовах. Труднощі опису посилює і той факт, що як російська, так і українська лексикографія знаходилися на початковому етапі становлення й не було видано на той час відповідної продукції. Аналізуючи функціонування одиниць, які кваліфікуємо як українізми російської мови, у російській і українській мовах ХІХ ст., актуалізуємо діяхронічний дослідницький підхід, утім, ураховуємо й факти синхронного зрізу, що знову-таки вимагає розв'язання низки складних питань.

Отже, спираючись на вироблену методику інтерпретації поняття «українізм російської мови ХІХ ст.», можна виокремити, по-перше, лексичні одиниці українського походження, що репрезентують **українські історичні поняття та реалії, які символізують власне українську історію**, що ввійшли в російську мову через українську, – це переважно безеквівалентна лексика, екзотизми (тут і далі приклади подаємо на основі норм сучасної російської графіки і орфографії), наприклад: *атаман, булава, войт, войсковой товарищ, гетьман, дума, казак, паланка, универсал, чумак* та ін.; по-друге, лексичні одиниці, що

належать до складу загальноновживаної лексики російської мови, у складі якої і екзотизми, і безеквівалентна лексика (*гарный* у значенні ‘весільний’ (рос. ‘свадебный’), *свита* та ін.), й одиниці, що мають російські еквіваленти, однак вони функціювали в «українському одязі», тобто мали формальне вираження відповідно до норм української тогочасної мови (*горобина* – рос. *рябина*, *ведмидь* – рос. *медведь*). Серед цих одиниць виокремимо відповідні тематичні групи. Методикою опису тематичних груп запозичень користувалися в українському мовознавстві в останні роки такі дослідники, як А. Дочу [3] В. Сімонок [11] та ін. В основі цієї класифікації теоретичні положення Ю. Аперсяна, Ю. Караулова, І. Ковалика, В. Кононенка, Т. Космеди, Т. Черторизької та ін.

Отже, система українізмів, що належать до загальноновживаної лексики, репрезентує назви:

1) **рослин**, наприклад: *блататка, волошка, гарбуз, горобина, кабака, сафлер, свирипа, скулочник, шевец, явір* та ін.;

2) **тварин та їхньої сукупності**, наприклад: *горобець, ведмидь, пивень, слипняк, воши, череда, худоба* та ін.;

3) **понять української культури** (міфоніми, фольклоризми, етнографізми, обрядові найменування та ін.), наприклад: *гарный* (у значенні ‘весільний’, рос. ‘свадебный’), *староста* (‘роль у весільному обряді’), *мара, марена, увивач, підтовкачка, копа, булава, бунчук, вертеп, жниво, коляда, писанка, крашанка* та ін. Тут можна виокремити й підгрупу назв музичних народних інструментів: *бандура, кобза, ліра, сопелка, гук* та ін.;

4) **предметів українського побуту** (номінації меблів, посуду, транспортних засобів, будівель та їхніх частин, одягу, зачісок та ін.), наприклад: *аркуш, папір, дрюк, драбина, ставини, вибжса, свита, плахта, юбка, дробушки, оселедець, гаман, глек, горшок, дижа, какганец, квач, клямка, колыска, люлька, макитра, отара, малахай, помазок, рогач, торба, човен* та ін. Це найбільш поширена група, як показує зібраний матеріал;

5) **продуктів харчування** (страв, напоїв, відходів продуктів харчування і под.), наприклад: *бублик, варенуха, лушпиння, паляниця, узвар, бикус, коржавина, книш, голубцы, кулеш, ковтуны, цацирки* та ін.;

6) **явищ природи**, наприклад: *веселка, fuga, шквыра* та ін.;

7) **часових проміжків**, наприклад: *доба, неділя, поки, доси, навечер, селито* та ін.;

8) **частин тіла людини чи тварини**, наприклад: *ника, долонь, баньки, потылиця, кандюк, карк, паха, ятреба, стопа* та ін.;

9) **осіб за:** а) **родинними стосунками**, наприклад: *сват, тата, небога, татуся, внук, внука, ятрова, примак* та ін. б) **родом діяльності, фахом**, наприклад: *бандурист, кобзарь, лирник, плугатар, рымарь, швачка, швец* та ін.; в) **етичною поведінкою, мораллю**, наприклад: *бузовир, сикава, скавалда, покритка* та ін.;

10) **ознак зовнішнього вигляду істоти чи неістоти, внутрішньої характеристики людини**, наприклад: *брыдкий, безглуздый, дужий, кирпатый, вытришковатый, рудой, перистый* та ін.;

11) **процесів, дій та станів:** а) **розумової діяльності**, наприклад: *доличити, лика* (‘рахунок’, рос. ‘счет’); б) **фізичного стану чи діяльності**, наприклад: *дыхать, здужать, згоить, мордовать, завродавать, невздужать, пополотнеть, сироты* (‘дрижаки’ рос. ‘дрожь по телу’), *умерти, отпочинуть, вжахнуться, вродиться, ошкварить, балакать, благать, журиться* та ін.; в) **пересування, руху, значення приналежності**, наприклад: *гасать, ходити, чкурить, поутекають, втекають, стрекать, мать* та ін.; г) **фізичного сприйняття довкілля**, наприклад: *вид, бачить, чути, дмать* та ін.; г) **оцінки дії чи ознаки**, наприклад: *подобаться, сподобати, обрыдать, похвалка* та ін.; д) **позивної чи негативної, дії в інтересах особи та под.**, наприклад: *дбать, робить, отчинять, схаменуться, ладить, настраишь* і т. ін. е) **мовотворення, манери мовлення, звукотворення**, наприклад: *треготать, скиголить, реготать, грать* (на інструментах), *спивать, загырчатъ, казати* та ін.; е) **етикетної поведінки, увічливості**, наприклад: *выбачать, дякувать* та ін.;

12) **ознак процесів, дій, станів чи інших ознак, кількості, міри і ступеня дії чи ознаки**, наприклад: *швидко, багато, купа* та ін.;

13) **указівки на особу, предмет, ознаку чи стан, процес, дію (указівні слова)**, наприклад: *соб, той, ось, осе* та ін.;

14) **вираження модальності, емоцій чи почуттів**, наприклад: *треба, нехай, чи, эва!, эге!* та ін.

Низка українізмів російської мови XIX ст. функціювала в художніх текстах того періоду, що було зумовлене актуалізацією «української школи» в російській літературі XIX ст. й виробленням малоросійського стилю російського художнього мовлення. Це мотивовано ситуацією, коли багато українських письменників писали або виключно російською мовою (М. Гоголь), або були двомовними (Т. Шевченко, Гр. Квітка-Основ'яненко), та зацікавленнями російських письменників XIX ст. українською тематикою, що спонукало їх також активно використовувати лексичні українізми (К. Рилєєв, О. Пушкін, М. Лермонтов та ін.), які репрезентують відповідну прагматику. Зазначене сприяло тому, що лексичні українізми розширили стильову і стилістичну диференціацію лексичного складу російської мови того періоду. Лексико-семантичні українізми використовували для моделювання оригінальної орнаменталіки, вони наповнювали текст конотативним навантаженням щодо репрезентації української реальності XIX ст., передачі відповідного колориту української культури [4].

Звісно, що мовна політика Російської імперії, скерована на заборону української мови, діяла на вилучення україзмів з мовлення росіян. Відбувалася насильна мовна асиміляція українськомовного населення Малоросії, питомих українців спонукали до набуття ними статусу «російськомовне населення України». Уся ідеологічна діяльність як царської, так і радянської Росії була скерована на знищення української мови, що згодом вилилося у виникненні феномену російсько-українського суржика. Однак те, що зафіксував В. Даль, засвідчує, що певний час суржик як факт змішування елементів російської і української мови був не лише проблемою мовного простору тодішньої Малоросії, але й Російської імперії загалом – поширювався на всю територію функціонування російської мови. Це було явище, що торкалося пограниччя нинішньої Росії і сьогоденної України. Судячи зі словника В. Даля, наприкінці XIX ст. можна було простежити вияв суржика з російсько-українським вектором чинності.

Серед наведених у тематичних групах українізмів натрапляємо на діалектні слова, що пояснюється лексикографічною концепцією В. Даля – прагненням описати лексичний і фразеологічний склад національної мови загалом, факти «живого мовлення», а не лише літературної, нормативної мови.

Цікаво простежити подальшу «долю» лексичних українізмів, що були зафіксовані в словнику В. Даля. Із цією метою проведено зіставно-порівняльний аналіз виокремлених українізмів зі словника В. Даля із специфікою їхньої репрезентації у тлумачному словнику сучасної російської літературної мови (так званий БАС – «большой академический словарь» [12]) і тлумачному словнику сучасної української мови (СУМ [13]). У зв'язку з чим українізми, виокремлені зі словника В. Даля внаслідок суцільної вибірки, можна розподілити на 4 групи, зокрема такі: 1) що не увійшли ані в БАС, ані в СУМ, наприклад: *вибжа, дробушки, крез, кесь, сикава, скулочник, ошкварить, руля, шмарковать* та ін. Це пояснюється тим, що В. Даль не виокремлював одиниці літературної мови, тому пласт діалектизмів, сленгізмів і арготизмів сам по собі відпав; є в СУМі (щоправда, у відповідній графічній формі), але відсутні в БАСі, наприклад: *бодня, брыдкий, варенуха, волошка, веселка, горобець, гоить, драбина, келеп, небога, окроп, покытка, поплотнеть, роля (рос. пахота), тямить, хист, шквыра* та ін. 3) увійшли в БАС, але не зафіксовані в СУМі, наприклад: *подволок, отчинаць, стрекаться*. Порівн. репрезентацію цих лексем у відповідних словниках. *Подволок* – лексикон В. Даля: *подволок и подволока (млрс. и сев.)* – 'потолок' (т. 4, с. 357) [2]; БАС: *подволок, а, м. и подволока, и, ж. 1) 'накат, свод; потолок'; 2) в речи моряков 'обиивка палубного настила со стороны внутренних помещений судна; потолок'*

(т. 10, стлб. 291) [12]. *Отчиняють* – лексикон В. Даля: *отчиняють, отчинить дверь, ворота, млрс. юж. – ‘отворить, отпереть’* (т. 2, с. 767) [2]; БАС: *отчиняють, яю, яешь; несов.; отчинить, чиню, чинишь, сов.; обл. – ‘отворяють,открывают’* (т. 8, стлб. 1695) [12]. *Стрекаються* – лексикон В. Даля: *стрекаться – ‘жечься, жалиться, колоться, щекотаться’ // млрс. ‘стыкаться, встречаются’* (т. 4, с. 338) [2]; БАС: *стрекаться, аюсь, аеишься, несов.; стрекнуться, нусь, неишься, сов. простор. 1) ‘колоть, обжигать, о чем-либо колющем, жгущем’; 2) стрекать друг друга – ‘встречать’; 3) страд. к стрекать* (т. 14, стлб. 1021) [12]. Останній приклад засвідчує, що в сучасну російську мову було перенесено лише другий ЛСВ слова, а не всю семантичну структуру лексеми. Слова *отчиняють* и *стрекать* в БАС репрезентовані з помітками «обл.» і «простор.», а це означає, що ці одиниці належать до просторіччя. Утім це малочисельна група слів; 4) зафіксовані і в СУМі, і в БАСі, наприклад: *бублик, булава, гетман, дума, казак, оселедец, плахта, скрыня, швачка, худоба, явор* та ін.

Функціонування українізмів у російській мові підтримується тим, що деякі з них закріпили свій статус у прислів'ях і приказках, які ввійшли в російський паремійний фонд, наприклад: *За царицу ела **паляницю**. Муж молотил пшеницу, а жена пеки **паляницю**. Кто мало **мает**, тот мало **дбает**. Усяк **дбает**, себя знает* та ін. Наведені паремії репрезентують специфіку національного характеру українців: прагнення до самостійності, сподівання лише на себе, свою працю, любов до праці на благо власної родини, розуміння того, що слід розраховувати лише на власні сили для того, щоб чогось досягти.

Використання українізмів у художньому російському мовленні не лише XIX, але й XX ст. простежуємо й у класиків російської літератури, що надає цим художнім текстам українського національного колориту, дає змогу вербалізувати специфіку українського побуту, звичаїв, культури загалом і, звичайно, закріплює українізми в російській мові, порівн.: *На нем была ... черная малороссийская шапка, из-под которой сзади спускалась тщательно заплетенная коса, обошедшая по щеке левое ухо, через которое перекидывалось спереди. Не было сомнения, что это знаменитый **оселедец*** (А. Фет, «Ранние годы моей жизни»); *В Гадячском уезде у нее есть хутор, ... и там такие груши, такие дыни, такие **кабáки!***» (А. Чехов, «Человек в футляре»); – *Какое дело? – спрашивает Миша, не приглашая поселенца садиться. – **Недужаю** очень* (Ю. Тынянов, «Кюхля»); *Аль **не обрыдло** в окопах?* (М. Шолохов, «Тихий Дон») та ін. Очевидно, можна цілком погодитися з твердженням, що запозичення сприяє вдосконаленню мови, її розвитку, а запозичена лексика зазвичай вносить у мову «точність виразу, емоційно-експресивне і стилістичне розмаїття» [1].

Отже, лексичні українізми великоросійської мови XIX ст. складали різноманітну за тематичною приналежністю систему, однак більшість із них не ввійшла до активного складу сучасної російської літературної мови; низка належить до її пасивного складу – це застарілі слова: історизми й архаїзми, екзотизми, деякі залишилися за межами літературної мови (чи на її межі) у складі просторіччя. Нарешті, частина перейшла до одиниць загальноновживаної лексики сучасної російської мови і зафіксована сучасними тлумачними словниками, що підкріплено їхнім функціонуванням у художньому мовленні.

У перспективі необхідно дослідити специфіку адаптації української лексики в російській мові, з'ясувати семантичні та граматичні зміни, що відбулися із цими одиницями в мові-реципієнті, особливості їхнього прагматичного навантаження, а також характер функціонування в сучасному російському мовленні.

ЛІТЕРАТУРА

1. Амирова Т. Заимствование и его роль в развитии и обогащении синонимии (на материале разносистемных языков) / Т. Амирова : автореф. дис. на соискание науч. степени канд. филол. наук : 10.02.19 / Азерб. гос. ун-т им. С. М. Кирова. – Баку : [б. и.], 1975. – 32 с.
2. Даль В. И. Напутное слово / В. И. Даль // Даль В. И. Толковый словарь живого великорусского языка : в 4 т. – М. : Русский язык, 1989.
3. Дочу А. Р. Мовні контакти і запозичення як чинник формування тематичних груп лексики (на матеріалі англійського орнітонімікону) / А. Р. Дочу. – К. : Наук. думка, 2017. – 206 с.

4. Історія української літератури : у 12 т. / гол. редкол. В. Дончик. – К. : Наук. думка. – Т. 3 : Література ХІХ століття (1800–1830). – 748 с.
5. Исаченко А. В. Сопоставительное изучение языков как особая дисциплина / А. В. Исаченко // Вопросы преподавания русского языка в странах народной демократии / под ред. Г. П. Сердюченко. – М. : Изд-во Академии пед. наук, 1961. – С. 178–185.
6. Комаровский А. Владимир Даль – великий украинец! / А. Комаровский [Электронный ресурс]. Режим доступа : <http://www.proza.ru/>
7. Космеда Т. Заборона української мови і унікальність її запозичувального потенціалу / Т. Космеда // Україністика и словенски свет : зборник научних радова : поводом 25 година україністике на Универзитету у Београду / [главни уредник Људмила Поповић]. – Београд : Филолошки факултет, 2017 (Београд : Apollo plus). – С.159–166.
8. Космеда Т. Лингвокалейдоскоп: живые речевые процессы: монография / Т. Космеда. – Саарбрюккен : Lambert Academic Publishing, 2017. – 308 с.
9. Кошман И. Н. Русский язык в диалоге культур (на материале русских публицистических текстов Украины) : [монография] / И. Н. Кошман. – Луганск : Изд-во ВНУ им. В. Даля, 2011. – 264 с.
10. Намачинська Г. Підґрунтя лексикографічної концепції В. Даля: етнокультурний аспект // Наук. пр. : науково-методичний журнал. [гол. ред. проф. Л. П. Клименко]. – Вип. 266. – Т. 278. Філологія. Мовознавство. – Миколаїв : Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2016. – С. 88–91.
11. Сімонок В. П. Семантико-функціональний аналіз іншомовної лексики в сучасній українській мовній картині світу / В. П. Сімонок. – Харків : Основа, 2000. – 331 с.
12. Словарь современного русского литературного языка : в 17 т. / под ред. В. И. Чернышёва. – М.-Л. : Наука, 1950–1965.
13. Словник сучасної української мови : в 11 т. – К. : Наук. думка, 1970–1980: Т. 1, 1970. – 799 с.; Т. 5, 1974. – 850 с.; Т. 10, 1979. – 658 с.; Т. 11, 1980. – 699 с.

Стаття надійшла до редакції 17.12.2017 р.

СПЕЦИФІКА ДІАХРОННОГО ПІДХОДУ ДО ВИВЧЕННЯ ЛІНГВОКУЛЬТУРНОГО КОНЦЕПТУ

У статті розглянуті можливості застосування методики діахронного дослідження мовних явищ у практиці концептуального аналізу. Психологічна реальність когнітивного знання, яке репрезентується вербальними засобами і представлене в аксіологічній моделі суспільства, яка постійно змінюється, спирається на генетичну інформацію, яку несуть у собі концепти національної свідомості. На прикладі розгляду еволюції лінгвокультурного концепту AMERICAN DREAM пропонується застосування діахронного підходу в методиці вивчення концептів.

Ключові слова: лінгвокультурологія, діахронія, концепт, концептуальний аналіз, семантика.

Ольга Ладика. СПЕЦИФИКА ДИАХРОНИЧЕСКОГО ПОДХОДА К ИЗУЧЕНИЮ ЛИНГВОКУЛЬТУРНОГО КОНЦЕПТА

В статье рассматриваются возможности использования методики диахронического исследования языковых явлений в практике концептуального анализа. Психологическая реальность когнитивного знания, которое репрезентируется вербальными средствами и представлено в аксиологической модели общества, которое постоянно меняется, опирается на генетическую информацию, которую несут в себе концепты национального сознания. На примере рассмотрения эволюции лингвокультурного концепта AMERICAN DREAM предлагается применение диахронического подхода в методике изучения концептов.

Ключевые слова: лингвокультурология, диахрония, концепт, концептуальный анализ, семантика.

Olha Ladyka. SPECIFICATION OF THE DIACHRONIC APPROACH TO LINGUVOCULTURAL CONCEPT STUDIES

The article deals with the possibilities of the usage of the methodology of diachronic investigation of language phenomena in the practice of conceptual analysis. Psychological reality of cognitive knowledge, which is represented by verbal means and presented in constantly changing axiological society model, is based on genetic information carried by the concepts of archaistic consciousness.

The proposed research is dedicated to the study of the AMERICAN DREAM linguacultural concept in its diachronic development (16th – mid. 20th century) in the American language world picture. Within the framework of the research a linguacultural concept has been determined as a cultural multi-functional phenomenon which accumulates the knowledge about a certain fragment of reality in the collective consciousness of the linguacultural unity. It serves as a mirror for cultural values, is objectivated by means of language elements and is linguaculturally marked. In the process of research it is proved that the AMERICAN DREAM linguacultural concept gradually develops its semantics and is explicitly reflected by the place of an individual in the world and the estimation of the surrounding reality.

Keywords: linguaculture, diachronic research, concept, conceptual analysis, semantics.

Розгляд еволюції концепту як теоретичне завдання знаходиться у спектрі таких актуальних для мовознавства питань, як співвідношення сприйняття та його мовного вираження, форми і змісту мовної одиниці, тенденція змін у мові. Дослідження концепту в діахронічному аспекті знаходиться на перетині цих теоретичних проблем мовознавства. Проте діахронічний аспект існування концепту залишається недостатньо розробленим питанням, чим обумовлена актуальність цього дослідження. Стаття присвячена проблемі формування та розвитку концепта, а саме, концепта AMERICAN DREAM у мовній картині світу США. Вивчення лексичних одиниць, які відображають концепт у мові, дозволяє зрозуміти та оцінити стан та співвідношення тих чи інших одиниць у мові, а також частково передбачити перспективи їх розвитку. Спираючись на думку Л. П. Дронової про

необ'єктивність мовних досліджень, в яких факти сучасної мови розглядаються без відповідного історичного (історично-лексикологічного) розгляду [5, с. 24], наголошуємо на необхідності системного поєднання синхронного та діахронного підходу при вивченні мовних явищ загалом та вербалізованих концептів зокрема. Таким чином, мета нашої статті полягає у визначенні змін у еволюції лінгвокультурного концепту AMERICAN DREAM.

При повному вивченні певного концепту та його місця у лінгвокультурі конкретного народу дослідник не може обмежитись одним часовим відрізком, тому він аналізує концепт у розвитку, в еволюції, враховуючи зміни у лексичному, ціннісному, поняттєвому, образному представленні досліджуваного концепту. Застосування діахронічного підходу дозволяє вивчити розвиток та зміни у змісті концепту. Динамічна природа концепту визначає одну з найважливіших його функцій – доносити до людей знання про різноманітну та мінливу навколишню дійсність [4, с. 6]. У концепті «переплавлені» різночасові напрацювання культури, тобто він наповнений «осадам» культурного життя різних епох. Тому ми вважаємо, що комплексний діахронний (лінгвокультурологічний) аналіз дає можливість побачити основи формування специфіки світобачення лінгвокультурної спільноти. Важливим методологічним прийомом є встановлення системних зв'язків концепту в діахронії, що уможливить простеження динамічних процесів у розвитку як когнітивної, так і семантичної його структур [7, с. 54], унаслідок яких концепт змінює свою інформаційну якість.

Основою концепту є поняття. Це – форма мислення, яка відображає істотні властивості, зв'язки і відношення предметів і явищ в їхній суперечності і розвитку. Поняття має власний потенціал, здатне диференціюватись і відображатись у мові [13, с. 31]. Вслід за Ю. С. Степановим та Н. Ю. Шведовою, вважаємо концепт більш об'ємним розумовим конструктом, ніж поняття [13, с. 31]. Поняття – це часовий і соціально-комунікативний етап концептуалізації певної поняттєвої сфери. Поняття, що згодом трансформуються у концепти, існують у первинній формі у людській свідомості як «згустки змісту» [11, с. 42]. Продуцент – носій поняття сприймає його інтуїтивно, переживаючи переважно на підсвідомому рівні. Відчуття, враження, уявлення є потенційними розумовими конструктами, які зароджуються у поняттях та згодом переростають у концепти. За С. О. Аскольдовим, структурними елементами концепту є поняття та уявлення про нього [1, с. 271].

Концепт AMERICAN DREAM віддзеркалює уявлення про базові цінності та «екзентенціональні блага», в яких виражені основні переконання, принципи та життєві цілі американського суспільства. Культурна обумовленість цього концепту визначається тим, що він зародився у конкретній соціально-історичній ситуації; етнічна обумовленість лінгвокультурного концепту AMERICAN DREAM визначається такими соціо-психокультурологічними характеристиками американської спільноти, як традиції, звичаї, стереотипи мислення, моделі поведінки і т. п., що історично склались протягом всього періоду розвитку етносу.

У процесі розвитку суспільства відбувається еволюція поняття *American dream*: воно збагачується новими концептуальними ознаками, в результаті чого збільшується його змістовий обсяг. У межах розгляду доступної сукупності мовних засобів вираження поняття досліднику надається можливість перерахувати декілька (можливо основних) його компонентів та ознак, які зазнали вербалізації. Метод *концептуального аналізу* дає змогу простежити, яким чином і якою мірою знання мови віддзеркалює знання людини про світ [3; 8]. Він може розглядатись як: 1) дослідження мовного вираження концепту; 2) реконструкція концептів і фрагментів дійсності, які вони позначають, на основі мовних і культуро-мовних даних [9, с. 63].

За своєю суттю концептуальний аналіз є продовженням традиційного семантичного [9, с. 63]. О. О. Селіванова пояснює, що головна відмінність між ними полягає у застосуванні самого підходу: від слова до думки при семантичному й від думки до слова при концептуальному аналізі [10, с. 122]. Якщо семантичний аналіз передбачає виявлення, перелік і характеристику набору сем (мінімальних компонентів значення) того чи іншого

слова в його зв'язках та відношеннях з іншими словами, то концептуальний аналіз має на меті встановлення смислів, навколо яких групуються слова, категорії, ширше кажучи, знання [12, с. 66]. Не обмежуючись аналізом семантичної структури мовної одиниці, концептуальний аналіз спрямовує увагу дослідників на отримання різнобічних знань про світ, спосіб життя, звичаї, культуру носіїв певної мови.

Центром концепту завжди є цінність, оскільки концепт слугує дослідженню культури, а в основі культури лежить саме ціннісний принцип [6]. Цінності є одним із способів категоризації дійсності на основі оцінки і світ може бути описаним як ієрархія цінностей [2, с. 33]. Опираючись на ціннісні орієнтації людина підсвідомо оцінює світ, і саме цінності визначають поведінку людини та її сприйняття дійсності. А. Д. Белова зазначає, що зміни в системі цінностей означають діахронічний аспект категоризації світу, тобто сприйняття поколінь, що змінюють одне одного [2, с. 33].

Дослідження концептуалізації поняттєвої сфери концепту AMERICAN DREAM ґрунтується на інтерпретації словникових дефініцій з англomовних лексикографічних джерел (тлумачних, енциклопедичних, країнознавчих, двомовних словників і словників-тезаурусів).

Для розгляду концепту у діахронії зазначимо слова, які співвідносяться з поняттям *Американська мрія*. Це – іменники *freedom, opportunity, equality, success* та прикметники – *happy, prosperous, material*. Оскільки дослідження етимології слова дозволяє прослідкувати процес зміни лексичного значення та концептуалізації, ми проводимо етимологічний аналіз вказаних слів з метою фіксації в їхній семантичній структурі сем (мінімальними одиницями плану змісту), які актуалізуються у смисли в семантичній структурі однойменного концепту.

Лексема *freedom* походить від староанглійської *freedom*, що означала «*power of self-determination, state of free will; emancipation from slavery, deliverance*» (сила самовизначення, свобода волі; звільнення від рабства, визволення). Значення «*exemption from arbitrary or despotic control, civil liberty*» (звільнення від свавільного або деспотичного правління, громадянська свобода) сформувалось у кінці XIV ст. У 1570-х рр. з'явилося ще одне значення «*possession of particular privileges*» («володіння особливими правами») [20, р. 485].

У словнику XVIII ст. знаходимо семи «*an exemption from slavery or restraint*» (звільнення від рабства або поневолення), «*independence*» (незалежність), «*a state of acting as one pleases*» (стан, в якому людина чинить так, як бажає); «*the privileges of a corporation; franchises*» (привілеї корпорації, франшизи) [16, р. 254], які виражають особисту, соціальну, расову та економічну свободу.

«Random House Webster's College dictionary» визначає *freedom* наступним чином : 1) *the state of being free*; 2) *exemption from external control*; 3) *political or national independence*; 4) *personal liberty*; 5) *civil liberty, as opposed to subjection to an arbitrary or despotic government* [18, р. 231].

Можемо зробити висновок, що найвища ціль особистих прав індивіда – реалізація його свободи, а разом з тим і свободи усіх членів суспільства.

Лексема *opportunity* утворилась від старо-французької *opportun*, що походить від латинського *opportunitatem* (nominative *opportunitas*) «*fitness, convenience, suitability, favorable time*» (доречність, зручність, слушність, сприятливий час) [16, р. 582].

У сучасному визначенні *opportunity*, окрім зазначеного значення «*favorable or advantageous circumstances*» (сприятливі умови), зафіксоване ще одне – «*a chance for progress or advancement*» (шанс на прогрес, ріст) [14].

Цікавим видається розвиток значення іменника *success*. Згідно з даними словника «A complete and universal English dictionary», слово *success* з'явилося у 30-х рр. XVI ст. і означало «*result, outcome*» (результат, наслідок). *Success* походить від латинського іменника *successus* («*an advance, succession, happy outcome*» – рух вперед, послідовність, позитивний результат) [16]. Сучасне значення цього слова (досягнення бажаного результату) вперше було відмічене у 80-х рр. XVI ст. [14].

Завдяки аналізу дефініцій слова *success* у тлумачних словниках «The American Heritage dictionary of the English Language, 4th ed.», «Cambridge International Dictionary of English»,

«Longman Dictionary of American English», встановлено, що *success* – процес або факт досягнення чогось; те, що має хороший результат чи позитивний ефект; дія, яка сама по собі є успіхом; людина, яка є успішною у своїй справі.

У «Webster's Revised Unabridged» походження слова *equality* датується кінцем XIV ст. і трактується як «*evenness, smoothness, uniformity*» (рівність, гладкість, однорідність). На початку XV ст. з'являється значення «*state of being equal*» [21], що закріпилось і у сучасному трактуванні означає рівність у статусі, правах, можливостях [18, р. 201]. У семантичне поле поняття *equality*, яке характеризується високим ідеологічним навантаженням, входить синонімічний ряд слів: *sameness, identity, equitability, parity, similarity, likeness, uniformity, evenness, balance, fairness, justness, egalitarianism, equal opportunity* [20, р. 250], які об'єднані спільною ідеєю рівності та пов'язані зі свободою, рівними можливостями, справедливістю.

Лексема *happy* утворилась від старо-норвежського кореня *-happ*, що означає *chance, good fortune*, звідки *happy* – *prosperous* (процвітаючий) (XIV) [20, р. 612]. Корінь *-happ* походить від прото-германського *khapan*, джерелом якого є індоевропейський корінь *-kobb*, що об'єктивує смисл «магічна дія, пов'язана з майбутнім». Міфологічне мислення людей того часу, їхня віра у те, що все хороше дарується вищими силами, зумовлює визначення ними самого щастя як доброї долі. Це значення знайшло своє відображення у плані змісту лексеми *happiness*, коли у 1520 р. за нею було закріплене значення «*good fortune*» (добра доля). Це значення вдало демонструвало світогляд людей того періоду, орієнтований на віру у долю. Друге значення «*pleasant and contented mental state*» (приємний і задоволений психічний стан) з'явилося лише у 1590 р. [15, р. 59]

Словник «The Concise Oxford Dictionary of English Etymology» фіксує поступове розширення значення лексеми *happy*: від давньоангл. *ġehæp* «*appropriate*» (відповідний), «*comfortable*» (зручний), «*correct*» (правильний) до «*happen*» (траплятися) (XIV), «*by chance*» (випадково) (XIV), «*happy*» (щасливий), «*prosperous*» (процвітаючий) (XIV), «*have a feeling of satisfaction*» (мати почуття задоволення) (XVI), «*carefree*» (безтурботний) (XVII) [19].

Лексема *prosperous* з'явилась на початку XV ст. від середньофранц. *prosperer* і мала таке визначення: «*tending to bring success*» (той, що прагне принести успіх). Поряд з цим вже у кінці XV ст. знаходимо додаткове значення: «*flourishing*» (процвітання) [21]. Сучасне тлумачення лексеми *prosperous*, крім зазначеного значення («*having or characterized by financial success or good fortune; flourishing; successful*»), має ще два додаткових: «*well-to-do or well-off*» (заможний або забезпечений) та «*favorable or propitious*» (сприятливий або прихильний) [18, р. 1026]. «The Shorter Oxford English Dictionary on Historical Principles» доповнює синонімічний ряд *prosperous* лексемами *thriving, flourishing, successful, well-to-do, well-off, affluent, wealthy, rich, opulent* [20, р. 648], де простежується ідея успіху, що полягає у матеріальних цінностях, тобто у багатстві.

Етимологічна розвідка лексеми *material* показала, що вона утворилась у середині XIV ст. і означала «*real, ordinary; earthly, drawn from the material world*» (реальний, справжній, земний; той, що походить з матеріального світу), а походила від латинського *materia* – «*matter, stuff, wood, timber*» (матерія, матеріал, дерево, пиломатеріали) [21]. У «An Etymological Dictionary of the English language» зафіксовано, що вже з кінця XIV ст. це тлумачення зазнало змін і означало «*made of matter, having material existence; material, physical, substantial*» (з матерії, що має матеріальне існування; матеріальний, фізичний, значний). А у кінці XIV ст. лексема *material* почала означати «*important, relevant*» (важливий, доречний) [15, р. 509].

Завдяки аналізу дефініцій слова *material* у тлумачних словниках «Longman Dictionary of American English», «American Heritage dictionary of the English language», встановлено зв'язок прикметника *material* з тілесними потребами, комфортом, задоволенням та багатством [14; 17, р. 359].

Отже, можна висловити думку, що концепт AMERICAN DREAM почав розвиток задовго до 1931 р. (у цей рік у Бостоні вийшла книга «The Epic of America» (Епопея Америки) Джеймса Траслоу Адамса). Спостереження над розвитком лексичного значення

лексем *freedom, opportunity, equality, success, happy, prosperous* та *material*, які співвідносяться з явищем і поняттям *Американська мрія*, дозволяє стверджувати, що з самого зародження досліджуваного поняття для його слів-виразників характерний поділ на групи за критерієм віднесеності до світу речей або світу ідей. Відповідно у понятті *American dream* поєднуються семи *wealth, material values* (світ речей) та *chance, progress, freedom, success, favorable result* (світ ідей).

Діахронний метод використовується нами при підведенні підсумків еволюції поняття *American dream*, щоб прослідкувати розвиток форм і значень слів, що вживалися на позначення американської ідеї від моменту її появи в історії та культурі США (на матеріалі прецедентних текстів XVI – першої половини XX ст.: художні твори (наприклад, У. Бредфорда, Г. Джеймса, Т. Драйзера, А. Міллера, Е. Олбі, Дж. Стейнбека, Б. Франкліна, Р. Фроста, Ф.С. Фіцджеральда, Л. Хьюза; наукові дослідження з економічної, політичної, соціологічної проблематики; словникові дефініції; публікації відомих політичних, державних діячів, письменників в американській пресі; матеріали інформаційних сайтів та універсальні висловлювання з питання становлення та розвитку американської нації, її цінностей та принципів. Ми з'ясували, що впродовж свого історичного розвитку поняття *American dream* втрачало одні соціальні й оцінні конотації та здобувало інші, нерідко протилежні порівняно з попередніми. Номінації *rich* (багатий), *prosperity* (процвітання), *liberty* (свобода), *fairness* (чистота, чесність), *democracy* (демократія), *equality* (рівність), *justice* (справедливість) можна вважати не лише первинними, але і основними в організації поняття *American dream*. Поява нових значень у нових контекстах дозволила виділити етапи концептуалізації поняття *American dream* та основні лексичні одиниці на кожному з етапів: Перший етап: **XVI – XVII ст. – Період зародження** поняття *American dream* (лексичні символи і значення: *New World, Eden, freedom of religion, opportunity, hard work, courage, faith, individualism*); Другий етап: **XVIII – XIX ст. – Період розвитку** поняття *American dream*: а) розвиток ознак ***Independence*** (незалежність) та ***Equality*** (рівність) – **XVIII ст.** (лексичні символи і значення: *independence, equality, equal, every, hard work, success, industry, business, frugality, temperance, virtues, upward mobility*); б) розвиток ознак ***Individualism*** (індивідуалізм) та ***Economic progress*** (економічне зростання) – **XIX ст.** (лексичні символи і значення: *individualism, success, prosperity, a self-made man, wealth, economic progress, equality, hard work, talent, luck, decency, Andrew Carnegie, John P. Rockefeller*). Третій етап: **Початок – середина XX ст. – Завершення концептуалізації** поняття *American dream* (лексичні символи і значення: *money, prosperity, achievements, wealth, quick, individualism, pursuit of happiness, morals, land ownership, finding deposits of gold, economic opportunities, manage to rise, immigration, family*).

ЛІТЕРАТУРА

1. Аскольдов С. А. Концепт и слово / С. А. Аскольдов // Русская словесность: От теории словесности к структуре текста : антология / общ. ред. В. П. Нерознака. – М. : Academia, 1997. – С. 267–279.
2. Белова А. Д. Категоризация и концептуализация знаний в теоретической и прикладной лингвистике [Электронный ресурс] / А. Д. Белова // Лінгвістика ХХІ століття : нові дослідження і перспективи. – К. : Логос, 2008. – № 2. – С. 26–36. – Режим доступу: <http://dspace.nbuv.gov.ua:8080/dspace/bitstream/handle/123456789/10964/03-Belova.pdf?sequence=1>.
3. Венжинович Н. Ф. Концепт і його лінгвокультурологічна природа / Н. Ф. Венжинович // Науковий вісник Ужгородського університету. – Сер. «Філологія». – Ужгород : УжНУ, 2006. – Вип. 14. – С. 89–94.
4. Вільчинська Т. Номінативне поле концепту «любов» (на матеріалі поезії шістдесятників) / Т. Вільчинська // Наукові записки КДПУ. – Сер. «Філологічні науки (мовознавство)». – Вип. 95(1). – Кіровоград : КДПУ, 2011. – С. 6–10.
5. Дронова Л. П. Методика диахронического исследования и когнитивный подход к языку / Л. П. Дронова // Вестн. Том. гос. ун-та. – Сер. «Филология». – № 2 (22). – Томск, 2013. – С. 22–39.
6. Карасик В. И. Языковой круг : личность, концепты, дискурс / В. И. Карасик. – Волгоград : Перемена, 2002. – 477 с.

7. Корнилов О. А. Языковые картины мира как производные национальных менталитетов / О. А. Корнилов. – 2-е изд., испр. и доп. – М. : ЧеРо, 2003. – 349 с.
8. Полюжин М. М. Про синкретичні теорії концепту / М. М. Полюжин // Проблеми романо-германської філології : зб. наук. пр. – Ужгород : Ліра, 2006. – С. 5–22.
9. Рябцева Н. К. «Вопрос»: прототипическое значение концепта / Н. К. Рябцева // Логический анализ языка : Культурные концепты. – М. : Наука, 1991. – С. 73–78.
10. Селиванова Е. А. Когнитивная ономазиология : монография / Е. А. Селиванова. – К. : Изд-во укр. фитосоциологического центра, 2000. – 248 с.
11. Степанов Ю. С. Константы. Словарь русской культуры : Опыт исследования / Ю. С. Степанов. – М. : Языки русской культуры, 1997. – 824 с.
12. Томенчук М. В. Варіантно зумовлена концептуалізація дійсності у сучасній англійській мові : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04 «Германські мови» / Томенчук Мар'яна Василівна ; Чернівець. нац. ун-т ім. Юрія Федьковича. – Ужгород, 2008. – 229 с.

ЛЕКСИКОГРАФІЧНІ ДЖЕРЕЛА

1. Русский семантический словарь. Толковый словарь, систематизированный по классам слов и значений / Рос. акад. наук. Ин-т рус. яз. им. В. В. Виноградова; под об. ред. Н. Ю. Шведовой. – М. : Азбуковник. – 1998. – 948 с.
2. American Heritage Dictionary of the English Language [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://ahdictionary.com/>
3. An Etymological Dictionary of the English Language / W. W. Skeat. – New edition revised and enlarged. – Oxford : Clarendon Press, 1956. – 780 p.
4. Barclay J. A complete and universal English dictionary [Електронний ресурс] / James Barclay (curate of Edmonton). – London: Printed for J. F. and C. Rivington, 1792. – Режим доступу : https://books.google.com.ua/books?id=yeUIA AAAQAAJ&printsec=frontcover&hl=ru&source=gbs_atb#v=onepage&q&f=false
5. Longman Dictionary of American English. – New ed. – Harlow, Essex : Addison Wesley Longman Ltd, 2000. – 935 p.
6. Random House Webster's College Dictionary. – N.Y. : Random House, Inc., 1999. – 1571 p.
7. The Concise Oxford Dictionary of English Etymology / ed. by T. F. Hoad. – Oxford : Oxford University Press, 2003. – 552 p.
8. The Shorter Oxford English Dictionary on Historical Principles / C. T. Onions (rev.,ed.), G. W. S. Friedrichsen (etymologies rev.), William Little (prep.). – 3rd ed. – Oxford : Clarendon press, 1991. – Vol. 1: A-Markworthy. – 1280 p.
9. Webster's Revised Unabridged, 1913 Edition [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://machaut.uchicago.edu>.

Стаття надійшла до редакції 12.12.2017 р.

АВТОАДРЕСОВАНІСТЬ У ХУДОЖНЬОМУ ТЕКСТІ: ВАРІАТИВНІСТЬ ВНУТРІШНЬОГО МОВЛЕННЯ

У статті розглянуто специфічну форму внутрішньотекстового спілкування – автокомунікацію, для якої характерна автоадресованість. Вона представлена особливим типом художньої комунікації в системі «Я – Я», що передбачає звернення мовця до себе як до адресата. Автоадресованість представлена в сучасному художньому тексті внутрішніми роздумами оповідача або персонажа, що репрезентовані у вигляді прямої мови із зазначенням того, що ці висловлення не виголошені, а представлені лише в думках. Автокомунікація реалізована в художньому тексті за допомогою різних виявів внутрішнього мовлення.

Ключові слова: автокомунікація, автоадресованість, внутрішнє мовлення, читач, персонаж-мовець.

Екатерина Олексій. АВТОАДРЕСНОСТЬ В ХУДОЖЕСТВЕННОМ ТЕКСТЕ: ВАРИАТИВНОСТЬ ВНУТРЕННЕЙ РЕЧИ

В статье рассмотрено специфическую форму внутритекстового общения – автокоммуникацию, для которой присуща автоадресность. Она представлена особым типом художественной коммуникации в системе «Я – Я», предусматривающий обращение говорящего к себе как к адресату. Автоадресность представлена в современном художественном тексте внутренними размышлениями рассказчика или персонажа, представленными в виде прямой речи с указанием того, что и высказывания не произнесены, а представлены только в мыслях. Автокоммуникация реализована в художественном тексте с помощью различных проявлений внутренней речи.

Ключевые слова: автокоммуникация, автоадресность, внутренняя речь, читатель, персонаж-говорящий.

Kateryna Oleksii. AUTOADDRESSABILITY IN PROSE: VARIABILITY OF INTERNAL SPEECH

The article deals with the specific form of intertextual communication of internal speech, which is characterized by autoaddressability. It is represented by a special type of prose communication in the system "I - I", which involves the speech of the speaker to himself as the addressee. Auto-addressability is represented in modern prose by the internal reflections of the narrator or character, represented in the form of a direct speech, indicating that this is not an expression not expressed, but is presented only in thoughts. Autocommunication is realized in prose with the help of various displays of internal speech.

Key words: autocommunication, autoaddressability, internal speech, reader, character-speaker.

Внутрішньотекстова комунікація представлена в сучасній художній прозі основними комунікативними ролями мовця та адресата. Комунікативна особистість реалізується в конкретних мовленнєвих актах через комунікативні ролі.

Категорія адресатності в художньому тексті представлена насамперед адресатом-персонажем, що має втілюється як внутрішньотекстові адресати: конкретний адресат-персонаж, узагальнений адресат-персонаж та неозначений адресат-персонаж.

Специфічною формою внутрішньотекстового спілкування є автокомунікація, для якої характерна автоадресованість. Автокомунікація як основний вияв автоадресованості представлена в сучасній прозі внутрішнім мовленням, репрезентованим внутрішніми монологами і діалогами, потоком свідомості та оніричним дискурсом. Частотними є внутрішні монологи, проте новітньої рисою сучасної прози вважаємо тенденцію до збільшення елементів внутрішніх діалогів та представлення потоку свідомості.

Мета статті – описати автоадресованість як новітній засіб вираження внутрішньотекстового адресата в художньому тексті.

Особливий тип художньої комунікації становить спілкування в системі «Я – Я», що передбачає звернення мовця до себе як до адресата. Цей тип комунікативної взаємодії описаний Ю. М. Лотманом і протиставлений у його працях комунікативній взаємодії в системі «Я – ВІН» [5]. Із семіотичного погляду дослідник обґрунтував специфіку процесу художньої комунікації, в якому носій інформації залишається незмінним, а повідомлення набуває нового змісту, зважаючи на те, що виникає новий вторинний код, відповідно до якого базове повідомлення перекодується в одиницях його структури. Ю. М. Лотман у такий спосіб описує механізм передачі інформації за каналом «Я – Я»: «вводиться певне повідомлення природною мовою, потім вводиться код, що становить чисто формальну організацію, відповідним чином побудовану в синтагматичному плані та одночасно звільнену від семантичних значень, або таку, що прагне цього звільнення. Між первинним повідомленням і вторинним кодом виникає напруга, під впливом якої з'являється тенденція витлумачувати семантичні елементи тексту як включені до додаткової синтагматичної конструкції, що надає їм нових – реляційних – значень» [4, с. 162]. З огляду на це повідомлення в художній комунікації набуває суб'єктивних значень, що сприяють виникненню асоціацій, тому і змінюють мовну особистість, яка бере участь в автокомунікативному мовленнєвому акті.

Автоадресованість представлена в сучасному художньому тексті внутрішніми роздумами оповідача або персонажа, репрезентованим у вигляді прямої мови із зазначенням того, що це висловлення не виголошене, а представлене лише в думках, напр.: «*Унікальний колір*», – **подумала** Терезка (Л. Дереш. Архе); *А сам подумав*: «Білий кінь не годиться для бою. Білий кінь – для параду». І в цю мить великий парадний воєначальник, що сидів на білому коні, звів угору правицю (В. Шкляр. Залишенець. Чорний ворон); «*Це – моє тіло*», – **подумала** вона, підвішись у ванні й зосереджено намілюючись; «*Дурень*, – **подумала** вона, – *безнадійний ідіот і кінчений дурень*» (Ю. Андрухович. 12 обручів); *Часом я бачив, як над нами та нашими шахами розсипалися липневі зорі. Тоді я розумів, що означає космос: космос – це передчуття. «Ми бачимо зорі, – думає я, – а що бачать зірки?»* (Л. Дереш. Намір!). Автокомунікація тут представлена не як відтворення акту внутрішнього говоріння, а як вербалізація роздумів персонажа, його розумових дій і відповідних вербалізаторів мовленнєвої діяльності. Проте в лінгвістиці традиційно такі типи оповіді визначають як внутрішнє мовлення.

Отже, автоадресованість характерна передусім для внутрішнього мовлення (далі – *ВМ*) персонажів художнього твору. Дослідники ВМ зазначають, що «автоадресованість стабільно фігурує в теорії цієї форми викладу і є, по суті, її основною диференційною рисою: єдиним фактичним адресатом і реципієнтом такого мовлення в межах тексту має бути лише сам персонаж-мовець. Притім – фактичним адресатом і реципієнтом, бо формально у внутрішньому монолозі він/вона позірно може «спілкуватися» з іншим і в таких випадках внутрішні монологи набуватимуть зовнішніх ознак діалогу» [3, с. 10]. Збіг мовця та адресата в разі автокомунікації вербалізовано в художньому тексті відповідними маркерами, напр.: *Ще за дві години, липнучи так і не просохлою спиною до немилосердно жорсткої полиці, сам-один у купейному вагоні дуже повільного і єдиного поїзда, він сказав собі: «Поїхали»*. *А зійшовши вранці на сіруватий перон, продовжив думку і тут-таки її завершив: «Львів»* (Ю. Андрухович. 12 обручів); *Я намагався вимкнути мозок, не замислюватися. Але подумки вже сто разів побував у своїй квартирі та здійснив кілька звичних для себе рухів: відчинив двері, скинув піджак, сів за комп'ютер, умоствовавшись у глибокому чорному кріслі, та клацнув «мишкою»*. *Чому я так боюся зробити це все насправді? Що мені заважає зараз скинути ноги зі столу, підхопити кейс, вискочити на вулицю, сісти за кермо і хвилин за десять насправді штовхнути двері власної квартири? Які гирі повисли на моїх ногах?* (І. Роздобудько. Гудзик). В останньому прикладі лексема *подумки* вказує на перехід від наративу до внутрішнього мовлення, який здійснюється поступово, повною мірою ВМ відтворено в низці риторичних запитань.

Автокомунікація насамперед представлена в монологічному мовленні, а саме внутрішніх монологів персонажів: «Суб'єкт формально діалогізованого внутрішнього монологу є реципієнтом у межах тексту, адже внутрішній монолог, будучи частиною тексту, адресований і читачеві» [3, с. 10]. Внутрішні монологи в сучасній прозі виконують текстотвірну функцію, організуючи текст та виступаючи його стрижневим елементом, напр.: *Ігор гадає: це безсоння від ковдри, під якою раніше мулявся безногий Микола, – при стіні сонів, схрестивши товсті руки на грудях, режисер Тарас, на прізвисько інспектор відьом, єдиний в закритій палаті чоловік, що забалакував про мистецтво і з лікарем вітався бадьорим кивком голови, аж чуб сліпив очі: прошу вас у мою домовину!* (Є. Пашковський. Безодня). Деякі художні твори побудовано на принципах внутрішнього мовлення і подано як спогади або міркування одного з персонажів чи оповідача. Г. Г. Ярмоленко розглядає типи та функції ВМ на матеріалі англійської мови, виокремлюючи в межах ВМ вкраплення, внутрішній монолог і потік свідомості та витлумачуючи ВМ як окремий тип оповіді разом з авторською розповіддю, невластивим прямим мовленням та діалогом [9]. У такому разі ВМ визначено як особливий тип художнього мовлення, що має власні закономірності та особливості мовного втілення.

Основною формою репрезентації ВМ в художньому тексті є **внутрішній монолог**, який, становлячи семантичну єдність із текстом, здебільшого відокремлюється від основної лінії оповіді за допомогою різних засобів, серед яких у сучасній прозі переважно представлені вставлені синтаксичні конструкції, виділені на письмі дужками, що посилює їхню видільну функцію, напр.: *(Патріотичні марші? З ледь чутним запахом тліну? А запах куряви, налиплої на піт? А запах поту, налиплого на шкіру плівкою, що її, здавалося, вже й не віддерти? Наше командування іноді розважалося тим, що посеред вогнедишного липневого полудня зненацька виганяло нас марш-кидком із Садгори у середмістя, до Турецької лазні. Вони раптово вирішували нас помити. Нам доводилося шпарити так, що пілотки злітали з лисих черепів, які у свою чергу смішно теліпалися на художніх шиях. Сержанти заохочували нас копняками. Не можу згадати маршруту, бо я його ніколи не бачив. Хотинська? Калинівська? Гаразд, на початку були якісь пустирі, автобази, склади, закіптюжені локомотивні тупики. Але ж після них таки починалося місто, самий центр! Я не розглядався надовкіл, де ми і куди ми. Здавалося, півміста, всі перехожі тицяють пальцями на цих зачмирених і принижених захисників вітчизни. У лазні нам відводили чверть години на все. Вони зазвичай минали в черзі – як не за обмилком, то до душі. Іноді, щоправда, вдавалось і помитися. Але потім нас вишиковували перед лазнею і знову гнали марш-кидком назад у частину. Ми поверталися, ледве шкандибаючи – знову з ніг до голови у налиплій на піт куряві. Я не бачив там ніяких тюльпанових клумб)* (Ю. Андрухович. Лексикон інтимних міст). Подання внутрішнього монологу в дужках обмежує його як мікротекст, що становить цілісне текстове утворення, підпорядковане комунікативному наміру мовця. Персонаж, від імені якого ведеться розповідь, розмірковує, ставить питання, описує певні події у суб'єктивному світі, проте все це вербалізовано як його внутрішнє мовлення, тому що репрезентовано не мовленнєву, а розумову діяльність.

Внутрішній монолог є тією формою ВМ, що давно відома і характеризує не лише сучасне художнє мовлення, а традиційні форми викладу, зокрема внутрішні монологи частотні в романтичних і реалістичних творах, де підпорядковані меті розкриття внутрішнього світу персонажа. У сучасній прозі внутрішні монологи відтворюють вербалізоване мислення людини, вони репрезентують розумову діяльність, що набуває словесної форми, представляють «внутрішнє говоріння», напр.: *Банзай [я хочу смерті я хочу вмирати у полі відкритому полі відкритому для вітрів смерчів гроз і снігопадів я хочу щоб у моєму черепі гніздилася гюрза я хочу мати приятелів поміж коників-стрибунців хробаків та ящірок особливо серед ящірок я хочу щоб із моєї очниці виросла сон-трава а поміж ребер проросла конопля я хочу щоб мої очі виїли птахи що є смачнішого за очі поїджені міопією? не беручи до уваги очей немовлят? я хочу бути невиразним предметом який важко роздивитись туманним сірим нічим що не має визначених меж хочу бути шматком*

реальності але найбільше я хочу польової тиші хочу злизувати із прогнилих губ вранішню росу та перші сніжинки я хочу смерті] (Л. Дереш. Культ). Для відокремлення внутрішнього монологу тут використано формальний прийом квадратних дужок із попередньої вказівкою на персонажа, при цьому розповідь ведеться від автора. Внутрішній монолог тут побудовано за правилами монологічного мовлення, він розгортається у формі 1-ої особи однини з використанням відповідних займенників.

Крім того, другою формою вербалізації ВМ є **внутрішній діалог**, який «безпосередньо репрезентує внутрішнє мовлення персонажа, формально (риторично) адресоване самому персонажеві-мовцеві чи іншим персонажам, предметам, явищам тощо, а також читачеві; однак фактичним реципієнтом і адресатом цього мовлення в тексті є сам персонаж-мовець. Головними диференційними критеріями внутрішнього монологу в літературному тексті й надалі залишаються аналіз мовленнєвої ситуації, в якій відбувається мовлення, і вказівки наратора» [3, с. 11]. Елементи внутрішнього діалогу наявні і в попередньому прикладі, проте найяскравіше внутрішній діалог представлений у вербалізованих міркуваннях персонажів, для маніфестації яких обрано форми 2-ої особи, що надає ВМ діалогічних рис, напр.: **Ти гадав, Отто фон Ф.,** поплівшись у хвості за старими галичанськими уявленнями, що пивбар – це обов'язково затишна і суха печера на старовинній брукованій вулиці, де на вивісці симпатичний Чортик із округлим від зловживань кендюшком, де тьмяне світло, неголосна музика, а кельнер вживає незбагненне словосполучення «прошу пана»? **Ти сподівався,** що твої друзяки заведуть тебе у такий собі просяклий буриштином парадиз, куди не досягає дощ, грім, бум, мор, страх, пуч, глад? Натомість **маси** – пивбар на Фонвізіна, якась незбагненна конструкція, збірна-розбірна піраміда, щось паче ангар посеред великого азійського пустиря, зарослого першою травневою лободою (Ю. Андрухович. Московіада). Внутрішній діалог персонажа із самим собою тут представлено як звернення до реального адресата, хоч текст побудовано як розмову персонажа подумки із собою. Він описує певні події, оцінює їх, розмірковує, при цьому відсторонюючись від реальності, що сприяє «розщепленню» суб'єкта мовлення на мовця та адресата й утворенню автокомунікативного мовленнєвого акту, напр.: *Я все знаю про тебе. Кожен твій крок відомий мені ще до того, як ти робиш його. Тобі вдалося позбутися пам'яті, я завдаю тобі болю кожним словом та кожною з'явою: біль, який відчуває земля при народженні нового континенту, не в змозі порівнятися з твоїм!* (А. Жураківський)

О. А. Сенічева виокремлює такі характеристики внутрішнього діалогу: зазначений підтип виражає комунікативну направленість, а також роздуми про зміст спілкування, яке тільки-но відбулося; внутрішньому діалогу властива часткова зверненість до удаваного співбесідника й одночасно форма вислову для себе [8, с. 5], напр.: *пригадуєш серпень? коли сторожували садки з рушницею без патронів, а по суботах на бригадирському мотоциклі гнали на танці, відтак самотиною верталися до куреня? опісля жорстокої спеки так милосердно розплескується прохолода по селищі, рідшає гул моторних човнів під мостом, і від хлібзаводу злітаються на брукований майдан голуби, розлякані стукотом дерев'яних молотків, якими два бородаті верхолази в колісці при тіньовій стіні церкви латали купол, терли піт на лобах обіржжавленими рукавицями і тамували спрагу білим наливом із солом'яного бриля на ринві* (Є. Пашковський. Безодня). У змістовому відношенні цей підтип безпосередньо не пов'язаний з описом основних подій сюжету; за структурою членується на плани вираження героя та внутрішнього світу героя; на рівні синтаксису прості й складні речення об'єднуються зв'язком субординації; діалоги ускладнюються за рахунок розширення речення підрядними частинами; характерний логічний послідовний зв'язок синтаксичних одиниць; у ролі підмета вживаються займенники 2-ої і 3-ої особи; міжфразовий зв'язок здійснюється у формі питання-відповідь, однак, коли герой звертається до себе, відповідь має бути виражена імпліцитно; зовнішній зв'язок відбувається за допомогою вживання сполучників, сполучних слів, вставних слів, повтору, лапок тощо [8, с. 6], напр.: *пригадуєш серпень? коли сторожували садки з рушницею без патронів, а по суботах на бригадирському мотоциклі гнали на танці, відтак самотиною верталися до куреня? опісля*

жорстокої спеки так милосердно розплескується прохолода по селищі, рідшає гул моторних човнів під мостом, і від хлібзаводу злітаються на брукований майдан голуби, розлякані стуком дерев'яних молотків, якими два бородаті верхолази в колісці при тіньовій стіні церкви латали купол, терли піт на лобах обіржавленими рукавицями і тамували спрагу білим наливом із солом'яного бриля на ринві; так благодатно, лагідно, впевнено йти від клубу за смагляво стрункою студенткою з кумедним лисячим носиком, передгроззя надсвітить далекі садки і вітряну кам'яну тіснину провулків на схилі, – зрозумій, загостювала на тітчиних хлібах, собаку відв'язує, горище замкнене, хіба трохи в бесідці? – пам'ятаєш дорогу до знайомого бракон'єра? (Є. Пашковський. Безодня). Оповідач, який звертається до себе із низкою запитань, що не потребують відповіді, лише моделює діалогічну взаємодію, що має місце в межах автокомунікації. Звернення до адресата (самого себе) не передбачає в таких випадках відповіді, а є лише способом вираження адресованості внутрішнього мовлення. Такого типу внутрішні діалоги характерні для прози Ю. Андруховича, Є. Пашковського та Ю. Іздрика, проте їх не можна вважати визначальною рисою сучасної художньої прози, а лише однією з домінантних тенденцій вираження категорії адресатності.

У сучасній україністиці ВМ в художньому тексті розглянуто в аспекті конкретних характерологічних рис: спонтанність, імпліцитність, згорнутість, обірваність, надмірна емоційність, суб'єктивність, аглютинація, абсолютна предикативність, нагромадження речень за допомогою сполучників, обірвані речення, лексико-семантичні повтори, еліпси, питальні, окличні речення... [7, с. 8], а також «нерівномірний розподіл довжини речень (з одного боку, скорочення довжини речень у зв'язку із ситуативністю, з іншого – їх зріст, викликаний необхідністю показати неперервну течію думки та накопичення асоціацій); на структурному рівні переважають складні речення; вимальовуються динамічні напружені структури (поширене використання речень, ускладнених напівпредикативними структурами з метою передачі граматичної аморфності ВМ); збільшення еліптичних конструкцій пов'язано з настановою на відображення предикативного характеру ВМ; засобами міжфразового зв'язку є сурядні сполучники; повтори – зовнішнього зв'язку» [8, с. 6].

Усі ці ознаки повною мірою представлені в сучасній прозі, при цьому потрібно особливо відзначити тяжіння до недискретності тексту та семантичну надлишковість, що представлена наддовгими синтаксичними конструкціями та семантичним дублюванням і повторенням (каталогові ряди, переліки, стилістичні повтори), напр.: *До того ж згідно з двосторонньою угодою я мусив виділити загін найкращих вояків на охорону В. Ряшина – заангажованого журналіста-хронікера, який пхався зі своєю камерою в найнапруженіші точки і плував гру: на відміну від незворушно-механічних солдатів ворога мої найманці належали до найуразливішої, найневротичнішої частини людства, а тому присутність відеокамери сильно відволікала їх від бою, і добираючи невідповідно-героїчних поз, вони гинули щораз безглуздіше. Тепер я розумію, що основним критерієм військового відбору повинна бути відсутність у призовників демонстративних комплексів... але... тоді... в пору... позбавленої стратегічного досвіду юності... мені ці хлопці видавалися надійними і симпатичними.(...) Отак собі я теоретизував, а ситуація на полі змінювалася щомиті* (Ю. Іздрик. АМ). Для відтворення фрагментарності ВМ тут використано не синтаксичний, а пунктуаційний спосіб репрезентації так званих хезитаційних лакун, поява яких зумовлена розмірковуванням персонажа. З погляду синтаксичної будови потрібно відзначити в наведеному прикладі поліпредикативні конструкції, що утворюють наддовгі речення завдяки поєднанню частин за допомогою різних типів сурядного, підрядного і безсполучникового зв'язку: тут має місце домінування безсполучникового зв'язку. Такі тексти ускладнюють сприйняття читачами, проте зупиняють увагу і гальмують фокус зору на найважливіших, з погляду автору, аспектах.

Отже, ВМ в художньому тексті має свого адресата й відіграє не лише експресивну, а й комунікативно-прагматичну функцію, що скерована на читача для кращого розуміння ним

внутрішнього стану героя, а також його ставлення до певного предмета, особи, ситуації [7, с. 10].

Однією з форм вербалізації ВМ, характерної для сучасної прози є **потік свідомості**, що має такі ознаки: скорочення речень, що зумовлено потребою показати ті психічні процеси, які не оцінюються й не обробляються; фіксація одиничних образів, неясних відчуттів, що призводять до спрощення структури речення; домінування неповних речень; повних та еліптичних конструкцій; номінативні речення; відсутність авторської ремарки; специфічне пунктуаційно-графічне оформлення речень (з одного боку – надмірне синтаксичне розщеплення фраз, з іншого – повна відсутність пунктуації) [8, с. 7]. ВМ, представлене як потік свідомості, має великий обсяг і оформлено переважно з порушенням правил пунктуації, напр.: *смерч степової куряви збрижив течію, обсік дзвіночки на донках нічних рибалок під верболозовим укриттям, загукав у димарі літніх кухонь, розхилилав рейку і обірвав відро на пожсешному щиті причаленого хутірського порома, зеленооком від блискавок чорним котярою стрибнув на розпашілі шиферні дахи і, за кожним стрибком підгинаючи до живота обпечені лаписька, чухрав верховіття тополь, злизував запах тушкованої риби з картоплею та кавунів на весільному столі під яблунами, змітав розгублене шаленство польки, яку духовий оркестр витинає для молодих на тирсовому подвір'ї, доки свати в рушниковій перев'язі, обганяючи жінок із тарелями салатів, притьмом до хати зносять горілку в графинах; ще накрапає, ще ліхтарі обік мосту ояснюють маршалків на валунах, ще запитаєш куриво і не відмовишися від теплої помідорини до склянки домашнього пива з каністри, ще хтось пірнатиме, обірвавши квітку на лацкані піджака, туман на кладці запахне суничним змилком, за щастя буде «сім-сорок», живиця бакена на білих басах баяна, сизі сливи над парканом, оселя на кручі... (Є. Пашковський. Безодня). У наведеному контексті відсутні межі речень, на що вказує відсутність великої літери і крапки в кінці синтаксичних конструкцій, які поєднані як багатокомпонентні синтаксичні одиниці зі штучним об'єднанням предикативних частин на основі сурядного та безсполучникового зв'язків. На синтаксичному рівні текстова структура потоку свідомості забезпечується «нанизуванням», нашаруванням предикативних частин однотипної будови, що утворюють відкриті предикативні ряди. Н. В. Кондратенко називає такі конструкції синтаксично надмірними та аналізує їх у межах поліпредикативної сурядності [2, с. 218].*

Як фрагментованість, так і недискретність ВМ, що можуть поєднуватися в межах одного мікротексту, в сучасній прозі передаються за допомогою графічних і граматичних засобів, напр.: *(Я НЕ МОЖУ Я НЕ МОЖУ ДУМАТИ ПРО ЩОСЬ ІНШЕ НЕ МОЖУНЕМОЖУНЕМОЖУ НЕ МОЖУ НЕ МОЖУ ДУМАТИ КАРАНТИН ДО ЧОГО ТУТ КАРАНТИН АЛІСКА АЛІСКА АЛІСКА ТУТ АЛІСКА ТАМ АЛІСКА КУРАТОР ВОНА СКАЗАЛА ЧИ КАРАНТИН НЕМОЖУНЕМОЖУЯНЕМОЖУДУМАТИ)* (Л. Дереш. Культ). Дублювання висловлень, відсутність пунктуації, графічна виокремленість (дужки і великі літери), поступове усунення пробілів між словами (що вказує на пришвидшення темпу мовлення), відсутність семантичного і формального зв'язку між висловленнями – все це характеризує потік свідомості в сучасній прозі.

Останнім способом виявлення автокомунікації є вербальне відтворення сновидінь, так званий **оніричний дискурс**, який пов'язаний із вербалізацією в художньому тексті снів персонажів, представлених від 1-ої особи, напр., повість І. Карпи «Сни Ієрихона» містить декілька описів сновидінь персонажа-оповідача, зокрема й у формі ВМ, напр.: *Я був жінкою. Блудницею, як і більшість тих, що носять золото й коштовне каміння у кучерях. Ні, я був відьмою, що, принісши вечерю, розважала гостей химерними картинками на дні вилизаного її отруйним язиком тареля. То, певно, і був мій перший похід у чужі країни і століття, бо на сріблі того тареля я бачив геть незнану історію... Я чув зітхання слов'янок, що злягались із варягами, я бачив розірваний одяг на їхніх персах, чув запах і смак поту на стегнах. Я мацав гарячу кров людей, котрі лиш щойно жили, а тепер вже збирались годувати червів... Я купав чужих дітей у пахучій воді і відносив їх до жертovníка, шлях до якого відразу ж забував... Я тікав від стріл і дерся на стіни невідомої фортеці, що ім'я її 3. І все те я робив водночас:*

помирав, віддавався, вбивав і мріяв про вбивство чи злягання. Зрештою, мені було все одно — я байдуже витирав срібний таріль своїм волоссям, крадькома проте заглядаючи, чи не визирне із дзеркала хитре око проклятого старця.... (І. Карпа. Сні Ієрихона). У літературознавстві та філософії текстоутворювальна функція снів неодноразово ставала предметом уваги дослідників, зокрема О. А. Назаренко [6], Т. Б. Жовновської [1] та ін., проте з лінгвістичної точки зору аналіз снів має поодинокий характер (напр., праці В. Я. Семенюк [7]).

Ми вважаємо оніричний дискурс одним з яскравих способів вербалізації автокомунікації та погоджуємося з В. Я. Семенюк, що «важливим складником розуміння природи ВМ є сон. Прагнення постмодерністів показати всю відносність прийнятих за істину значень, недовіра до об'єктивності мови, прийняття сну як більш адекватної форми стосунку людини зі світом розкрили всю складність ідентифікаційної природи людини, її неоднозначність щодо самої себе. Аналогія між сном і мовою зумовлена природою мінливості їх як об'єктів моделювання значень про якусь реальність, де мова одночасно виступає формою вербалізації процесу сну» [7, с. 8]. На синтаксичному рівні вербалізація снів підпорядкована тим же принципам, що і відтворення внутрішнього мовлення.

Отже, автокомунікація як основний вияв автоадресованості представлена в сучасній прозі внутрішнім мовленням, яке репрезентоване внутрішніми монологами і діалогами, потоком свідомості та оніричним дискурсом.

ЛІТЕРАТУРА

1. Жовновська Т. Б. Онірично-міфологічний дискурс прози Валерія Шевчука : автореферат дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.01.01 «Українська література» / Т. Б. Жовновська. — Одеса, 2000. — 16 с.
2. Кондратенко Н. В. Синтаксис українського модерністського і постмодерністського художнього дискурсу : монографія / Н. В. Кондратенко; [за ред. К. Г. Городенської]. — К. : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2012. — 328 с.
3. Лещишин З. І. Внутрішній монолог як форма літературного викладу : автореферат дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.01.06 «Теорія літератури» / З. І. Лещишин. — Львів, 2009. — 22 с.
4. Лотман Ю. Н. Автокоммуникация «Я» и «Другой» как адресаты (О двух моделях коммуникации в системе культуры) // Ю. М. Лотман Семиосфера / Ю. М. Лотман. — СПб. : Искусство — СПб, 2000. — С. 159–165.
5. Лотман Ю. М. Внутри мыслящих миров. Человек — текст — семиосфера — история / Ю. М. Лотман. — М. : Школа «Языки русской культуры», 1996. — 464 с.
6. Назаренко Е. А. Сновидение как форма рефлексии в художественной культуре : на материалах литературоведения : автореф. дисс. на соискание ученой степени канд. филос. наук : спец. 09.00.13 «Религиоведение, философская антропология и философия культуры» / Е. А. Назаренко. — Ростов-на-Дону, 2004. — 20 с.
7. Семенюк В. Я. Внутрішнє мовлення : лінгвостилістичні аспекти інтерпретації української художньої прози ХХ століття : автореферат дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / В. Я. Семенюк. — К., 2006. — 20 с.
8. Сенічева О. А. Засоби вираження внутрішнього мовлення в художньому тексті : автореферат дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.15 «Загальне мовознавство» / О. А. Сенічева. — Донецьк, 2005. — 20 с.
9. Ярмоленко Г. Г. Типы и функции изображенной внутренней речи в современной англоязычной прозе : автореферат дисс. на соискание ученой степени канд. филос. наук : спец. 10.02.04 «Германские языки» / Г. Г. Ярмоленко. — Одесса, 1982. — 18 с.

Стаття надійшла до редакції 10.12.2017 р.

КОМПОНЕНТНИЙ АНАЛІЗ ЛЕКСЕМИ «MEDIATE»

У статті вивчається поняття «медіація» крізь призму компонентного аналізу, зокрема денотативного та конотативного значень. Виокремлено параметри лексеми «mediate», що дозволяє сформулювати широке значення цього терміна, беручи до уваги такі характеристики, як: суб'єкт, адресат, об'єкт медіації, мета та спосіб реалізації. Особливо звернено увагу на етимологічне походження лексеми «mediate» та її діхронний розвиток у межах наукових досліджень загалом і філологічних зокрема.

Ключові слова: лексема «mediate», фасилітація, компонентний аналіз, конотативне значення, денотативне значення.

Анастасія Чорній. КОМПОНЕНТНЫЙ АНАЛИЗ ЛЕКСЕМЫ «MEDIATE»

В статье рассматривается понятие «медиация» в рамках проведения компонентного анализа, в частности изучения денотативного и коннотативного значений. Определены параметры лексемы «mediate», что позволило сформировать широкое значение этого термина, учитывая такие характеристики, как: субъект, адресат, цель, объект медиации и способ реализации. Отдельное внимание сфокусировано на изучении этимологического происхождения лексемы «mediate» и ее диахронического развития в рамках научных исследований вообще и филологических в частности.

Ключевые слова: лексема «mediate», фасилитация, компонентный анализ, коннотативное и денотативное значение.

Anastassiia Chornii. COMPONENT ANALYSIS OF THE LEXEME «MEDIATE»

The article deals with the concept “mediation” in the light of component analysis, especially denotative and connotative meanings. Defined limits of the lexeme “mediate” let us form broad meaning of this term taking into consideration the following characteristics: subject and parties of the process (addressee), object of mediation, the purpose and techniques of realization. Special emphasis is focused on the etymological origin of the lexeme “mediate” and its diachronic development in the context of scientific researches on the whole and philological in particular.

Key words: lexeme “mediate”, facilitation, component analysis, connotative meaning, denotative meaning.

Антропоцентризм у світі сьогодні сфокусований щодо можливих способів уникнення конфліктів, як міжнародних, так і локальних. Розвиток наукових досліджень, актуальність тематичних громадських проєктів є віддзеркаленням потреб людини, а тому явища, які в певний момент набувають популярності в суспільстві, є безпосереднім результатом запиту на задоволення цих потреб.

Актуальність статті зумовлена необхідністю розкриття ключових елементів комунікації, що реалізуються в межах комунікативних аспектів процесу медіації, переговорного процесу з метою примирення сторін.

Мета статті полягає в дослідженні концепту «медіація», що розкривається через низку поставлених завдань, зокрема: визначити етимологічне значення терміна, розкрити взаємозв'язок конфлікту та лінгвістичних підгалузей, в межах яких вивчається конфлікт, розглянути диференціацію понять «фасилітація», «модерування» та «медіація», а також їх кореляцію в переговорному процесі.

Сьогодні увага звернена на мову у взаємодії з мисленням, поведінкою людини, залежно від чого є предметом галузевого мовознавства, зокрема психолінгвістики, когнітивної лінгвістики та ідеографічної лінгвістики. Основна ідея полягає в тому, що комунікація є незамінним елементом будь-якої науки, компонентом якої є особистісна взаємодія. Власне через спілкування реалізуються цілі тих чи інших задумів.

Терміни «фасилітація», «медіація», «переговори» спочатку вивчалися в межах таких наук, як психологія, конфліктологія. Передусім, такими вченими, як Т. Бентлі (T. Bentley), Д. Чілберг (J. Chilberg), Б. Дік (B. Dick), Л. Харт (L. Hart), Д. Хантер (D. Hunter), Д. Стюарт (D. Stewart), в контексті педагогічної взаємодії – В. Гінецинським, Я. Коломенським, А. Реан, В. Ширшовим, в межах навчання і спілкування – І. Жижиною, Е. Зеєр, В. Смірновим, К. Роджером. Пізніше коло актуальних питань поняття «медіація» вийшло за межі лише психології і почало розглядатись у працях юристів Н. Дараганова, О. Іщенко, Г. Огречук, В. Кабанець.

Термін «фасилітація» (англ. *facilitate* – полегшувати, сприяти, допомагати) увів американський педагог та психотерапевт К. Роджер, який розглядав його як тип навчання, під час якого змінюється традиційна позиція педагога на партнерську, що сприяє розвитку студентів, впливає на освітні структури і сприяє їх удосконаленню та гнучкості [1, с. 125].

Сьогодні в межах конфліктології термін «фасилітація» визначають як організацію в групі процесу колективного розв'язання проблем, відповідно керує цим процесом фасилітатор (ведучий, головуючий), метою якого є організація ефективної роботи на засадах гуманізму, особистісного саморозвитку, конструктивної взаємодії [5, с. 136]. Таким чином, термін «фасилітація» не втратив своїх первинних характеристик, хоча і дещо модифікувався у значенні.

Поняття «медіація» набуло популярності в середині 20 століття, де «медіація» як термін почало активно застосовуватись у працях не лише психологів та юристів, але й біологів, літературознавців, філологів-перекладачів.

У літературознавстві медіація – прийом, через який автор поєднує потойбічне життя із життям, змальованим у тексті, здебільшого за допомогою явищ природи чи героїв, наділених надможливостями. Перекладачі розглядають медіацію як спосіб передачі або ж інтерпретування інформації.

Разом із цим варто звернути увагу, що частіше, незважаючи на таку поліфонію інтерпретацій терміна «медіація», риси медіації в наукових галузях, у яких конфлікт не є предметом науки, співпадають з етимологічним значенням самого поняття «медіація», що вперше виникло наприкінці 14 ст. і означало «поділ по середині» («a division in the middle»). Пізніше, в 1540 роках, з'явилась дієслівна форма, яка набула спочатку значення «бути посередині», а згодом, на початку 17 ст., трансформувалась у «діяти як медіатор» [14].

Цікавим є те, що, незважаючи на, здавалося б, значність у формуванні іменникової концептуальної одиниці, сьогодні, попри те, що в англійській мові загальнопоширеним є поняття «*mediation*», у словникових добірках незрозумілим залишається визначення понять «*mediacy*» та «*mediateness*», які в одному випадку формують синонімічні пари, а в іншому є семантично різноплановими одиницями.

Вартим уваги залишається і факт наявності/відсутності тієї чи іншої морфологічної форми (іменникової, дієслівної чи прикметникової), хоча, зважаючи на етимологічну складову, мали б зберігатись як дієслівна, так і іменникова форми.

Для аналізу використаємо наступні англomовні словники: D1 – The AmericanHeritage Dictionary of the English Language [17]; D2 – Cambridge Dictionary online. Free English Dictionary and Thesaurus [7]; D3 – Collins English Dictionary [8]; D4 – MacMillan Dictionary [12]; D5 – Longman Dictionary of Contemporary English [11]; D6 – Merriam-Webster's Online Dictionary [13]; D7 – Oxford Advanced Learner's Dictionary [15]; D8 – Oxford Dictionaries [16]; D9 – Random House Webster's Unbridged Dictionary [9]; D10 – The Wordsmyth English Dictionary: Thesaurus [18]; D11 – Webster's Seventh New Collegiate Dictioary [20]; D12 – Ultralingua [19]; D13 – WordNet 3.0, Farlex clipart collection [21] (див. табл. 1).

Лексеми *медіювати* та *медіація* у словникових статтях¹

	NOUN			ADJECTIVE				VERB
	<i>mediation</i> (N1)	<i>mediacy</i> (N2)	<i>mediateness</i> (N3)	<i>mediative</i> A1	<i>mediatory</i> A2	<i>mediatorial</i> A3	<i>mediate</i> A4	<i>to mediate</i> (V)
D1	+			+	+		+	+
D2	+							+
D3	+(~V)	+(≤N1)	+	+	+	+	+(~N1)	+
D4	+							+
D5								+
D6	+(~V)	+		+	+		+	+
D7	+							+
D8	+	+(N3/~V)	+(N2/~V)	+(~V)	+	+(~N1;MR)	+	+
D9	+(~V)	+(~V)	+	+(=A2)	+(~N; ~V)	+(~MR)	+	+
D10	+(~V)			+	+		+	+
D11	+(~V)	+(~V)		+(~N/A2)	+(~N/A1)		+	+
D12	+	+(N3/~V)	+(N2/~V)			+(~MR)	+	+
D13	+	+(N3/~V)	+(N2/~V)		+(~N)	+(~MR)	+	+

Можна констатувати, що дієслівна форма *to mediate* є найбільш уживаною в сучасній англійській мові (наявна у всіх використаних словниках), а також застосовується у поясненнях, виражених іменником чи прикметником.

Іменникова форма, згадана у 12 із 13 словників, протлумачена в 10 із 13, при цьому в 4 випадках із вживанням дієслівної форми *to mediate*. Окремо варто зосередити увагу на поняттях *mediation*, *mediacy* та *mediateness*. Усі 3 варіанти є похідними від дієслова, проте, зважаючи на афіксальний спосіб словотворення, кожен із них набуває свого індивідуального значення.

Прикметникова форма представлена в 4 варіантах, 9 разів згадується у словниках, найбільш дефініційована форма *mediate* (7 разів), *mediatorial* визначена 5 разів, причому у всіх випадках зауважена приналежність до характеристики особи медіатора, та *meditative* і *mediatory*, які згадуються 7 разів і характеризують процес медіації.

Окремо слід зауважити і віддієслівний похідний прикметника – *медіативний*. Беручи до уваги те, що медіативні стратегії – це стратегії, застосовані медіатором у процесі комунікації, «медіативний», що стосується медіатора, має форму *mediatorial*. Тому при аналізі медіативних стратегій послуговуватимемось надалі такими словосполученнями, як *mediatorial strategies* та *strategies of mediation*.

Виходячи із вище проаналізованого, можемо стверджувати, що, незважаючи на етимологічне номінативне походження поняття «медіація», а також поширене застосування у практиці самого прийому медіації для вирішення конфліктів, його характерні особливості представлені в дієслівній формі *to mediate*, що є еквівалентною українській – проводити медіацію або ж медіювати.

Сучасні методи вивчення вербалізованих концептів охоплюють цілу низку різноманітних методик, найбільш апробованою серед яких є методика концептуального аналізу, що об'єднує в собі методи дистрибутивного, контекстуального та компонентного аналізів [4, с. 103].

Так, прототипічна структура концепту «медіація» складається з ядра, яке утворює дієслово *to mediate*. Зважаючи на етимологію дієслівної форми *to mediate*, детально

1

Позначки та скорочення (+ згадується у словнику, *- наявне тлумачення, = однакові за значенням, ≤ наближені поняття, ~ пояснюється через відповідну форму, MR – медіатор).

розглядаємо її значення крізь призму комплексного концептуального аналізу із застосуванням методів дистрибутивного та компонентного методів. Ці аспекти дозволять встановити закономірності внутрішньої організації концепту, виявити його елементи і встановити зв'язки між ними.

Найбільш поширеним методом, що застосовують у когнітивній лінгвістиці, є компонентний аналіз. Компонентний аналіз – це система прийомів лінгвістичного вивчення значення слів, суть якої полягає в їхньому розщепленні на складові компоненти, які називаються семами, семантичними множниками і, зрідка, маркерами [2, с. 82] та поєднується з дефініційним аналізом.

Тлумачення дієслова *to mediate* представлено в словниках щонайменш із двома значеннями:

1. To resolve the differences (вирішувати суперечності);
2. To bring about an agreement (досягати згоди).

Виходячи із цього, архісеєю дієслова *to mediate* є дія, спрямована на вирішення конфлікту. Це пояснюється тим, що і *to resolve* і *bring about* є дієслова, які виражають дію, у той час як «*differences*» та «*agreement*» є елементами концепту «конфлікт». На думку Г. Д. Заньковської, лексема *differences* становить ядро концепту конфлікт [2, с. 85]. Тоді як *agreement*, за результатами дослідження О. В. Черненко, є одним із трьох концептів конфліктного дискурсу [6, с. 17].

Зважаючи на те, що компонентний аналіз проводиться із залученням синонімічного ряду назв концепту задля виявлення його ядра та периферії, вважаємо за доцільне окремо провести аналіз двох значень концепту і співставити їх за кількісними показниками щодо актуальності. При цьому виділятимемо загальні компоненти як такі, що об'єднують різні значення одного й того ж слова чи значення різних слів, які входять в одну і ту ж синонімічну групу або семантичне поле, та диференціальні компоненти, що розрізняють значення даних одиниць у межах аналізованої групи слів (див. табл. 2).

Таблиця 2

Частотний розподіл сем лексеми *mediate* у словникових визначеннях

synonymic group	Denotative group												
	D1	D2	D3	D4	D5	D6	D7	D8	D9	D10	D11	D12	D13
to act										+		+	+
to arbitrate													
to be in the middle			+										
to bring about	+		+						+		+		
to conciliate													
to effect	+								+		+		
to intercede													+
to interpose													
to intervene			+					+					
to moderate													+
to reconcile	+										+		
to referee													
to resolve	+		+								+		
to settle	+								+		+		
to talk		+											
to try to end				+	+		+						
to umpire													
to work with	+					+					+		

Отже, із таблиці 2 видно, що в межах денотативного значення лексема *mediate* розглядається в кореляції із лексеєю *bring about* (спричиняти). Архісеєю дієслова *mediate*

є сема «вирішуватидопомагати вирішити конфлікт». Класемою є сема «дії», яка відображає загальне категоріальне значення цього класу дієслів.

У межах денотативного значення дієслів, що входять в синонімічний ряд лексеми *mediate*, виділено наступні семантичні параметри: об'єкт дії, суб'єкт дії, адресат дії, засіб дії та мета дії (див. табл. 3.1, 3.2).

Таблиця 3.1

Компонентний аналіз значення лексеми *mediate*
(параметри: об'єкт та спосіб реалізації)

synonymic group	object							way of realization						
	differences	dispute	quarrel	disagreement	argument	strike	result	working with	mediation	talking	reconciliation	removal of misunderstanding	compromise	trying to find things everybody can agree in something
to act	+	+												
to arbitrate														
to bring about											+	+	+	
to conciliate														
to effect														
to intercede														
to interpose														
to intervene		+												
to moderate														
to reconcile	+													
to referee														
to resolve	+							+	+					
to settle	+	+				+		+						
to talk														
to try to end			+	+						+				+
to umpire														
to work with		+			+									

Зважаючи на параметри частотності компонентних значень лексеми *медіація*, констатуємо, що ознаками медіації є «*parties in dispute*» (реалізує непорозуміння), об'єктом процесу медіації виступають «*differences*» (розбіжності), спосіб реалізації виявляється у «*working with*» (співпраці), метою є «*agreement*» (порозуміння), суб'єкт, який реалізує процес, є також «*intermediary*» (посередник).

Компонентний аналіз значення лексики *mediate*
(параметри: ознаки, мета та суб'єкт дії)

synonymic group	parties									objective								subject		
	conflicting parties	two or more disputants	two separate people involved in disagreement	groups involved in disagreement	parties in dispute	two people	countries	groups	opposite sides	agreement	settlement	compromise	solution	reconciliation	truce	peace	accord	intermediary	medium	intermediate agent
to act					+					+				+				+		
to arbitrate																				
to bring about										+	+				+	+	+	+		
to conciliate																				
to effect																				+
to intercede																				
to interpose																				
to intervene					+					+				+						
to moderate																				
to reconcile																				
to referee																				
to resolve	+																			
to settle	+				+													+		
to talk			+	+						+			+							
to try to end						+	+	+		+			+							
to umpire																				
to work with		+							+	+	+	+								

Проведений аналіз показав, що найточнішим тлумаченням поняття «медіація» є «знаходити/спричиняти порозуміння через співпрацю із сторонами, між якими виникли розбіжності за участю посередника». Таке визначення засвідчує широке розуміння, оскільки не обмежується сферою застосування та процесуальними нормами, які врегульовують процес. Перспективи подальших розвідок вбачаємо в проведенні комплексного концептуального аналізу лексики *mediate* в межах конфліктного, розмовного дискурсів та дискурсу медіації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Безлюдна В. В. Фасилітація спілкування іноземною мовою як інноваційний вид формування комунікативної компетенції студентів / В. В. Безлюдна // Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Філологічні науки. – 2013. – № 14(2). – С. 82-86. – Режим доступу : [http://nbuv.gov.ua/UJRN/vluf_2013_14\(2\)_16](http://nbuv.gov.ua/UJRN/vluf_2013_14(2)_16).

2. Заньковська Г. Д. Компонентна структура концепту конфлікт (на матеріалі лексикографічних джерел) / Г. Д. Заньковська // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Сер. : Філологічна. – 2012. – Вип. 24. – С. 82-86.

3. Мартинюк А. П. Словник основних термінів когнітивно-дискурсивної лінгвістики / А. П. Мартинюк. – Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2011. – 196 с.
4. Мунтян Л. В. Концептуальний аналіз та методи дослідження вербалізованих концептів / Л. В. Мунтян // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Сер. : Філологічна. – 2013. – Вип. 33. – С. 103-105.
5. Фісун О. В. Педагогічна фасилітація як багатозначний феномен / О. В. Фісун // Засоби навчальної та науково-дослідної роботи: збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. – 2010. – Вип. 34. – С. 133–139. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpkhnpu_zntndr_2010_34_21.
6. Черненко О. В. Лінгвокогнітивні та прагматичні особливості дискурсивного втілення завершальної фази конфліктної взаємодії: (на матеріалі англomовної прози ХХ століття): автореф. дис. на здобуття наук. ступення канд. філол. наук: 10.02.04 «Германські мови» / О. В. Черненко. – К., 2007. – 20 с.
7. Cambridge Dictionary Online. Free English Dictionary and Thesaurus [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/mediate>
8. Collins Dictionary Online. Free English Dictionary and Thesaurus [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.collinsdictionary.com/dictionary/english/mediate>
9. Dictionary. com [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.dictionary.com/browse/mediate?s=t>
10. English Oxford Living Dictionary Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.oxforddictionaries.com/ru/%D0%BE%D0%BF%D1%80%D0%B5%D0>
11. Longman Dictionary of Contemporary English [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ldoceonline.com/dictionary/mediate>
12. MacMillan Dictionary [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.macmillandictionary.com/dictionary/british/mediate>
13. Merriam-Webster's Online Dictionary 11th Edition [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.merriam-webster.com/dictionary/mediate>
14. Online Etymology Dictionary by Douglas Harper / 2010-2016, link [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.etymonline.com/index.php?allowed_in_frame=0&search=mediate
15. Oxford Advanced Learner's Dictionary [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.oxfordlearnersdictionaries.com/definition/english/mediate?q=mediate>
16. Oxford Dictionaries [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.oxforddictionaries.com>
17. The American Heritage Dictionary of the English Language [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://ahdictionary.com/word/search>
18. The Wordsmyth. The Premier Educational Dictionary-Thesaurus [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.wordsmyth.net/?level=3&ent=mediate>
19. Ultralingua dictionary [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.ultralingua.com/onlinedictionary/dictionary>
20. Webster's Seventh New Collegiate Dictionary [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://achive.org/details/webstersseventh00unse>
21. The Free Dictionary by Farlex [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.thefreedictionary.com/>

Стаття надійшла до редакції 12.12.2017 р.

КЛАСИФІКАЦІЯ ТИПІВ МОДАЛЬНОСТІ: ФУНКЦІОНАЛЬНО-СЕМАНТИЧНИЙ ПІДХІД

У статті представлено модальність як систему функціонально-семантичних значень, що відображає співвідношення об'єктивної і суб'єктивної дійсності у свідомості і мовленні людини. Семантико-синтаксична структура модальності включає внутрішню і зовнішню модальні рамки. Внутрішня модальна рамка забезпечує зв'язок між предикатом і його актантами; зовнішня – між модальним суб'єктом і пропозицією в цілому. У кожному типі модальності точка зору мовця виступає в особливому аспекті актуалізації. Відповідно, епістемічна й евіденційна модальності виражають відношення мовця до значення істинності або фактичний статус пропозиції і в сукупності становлять пропозиційну модальність. Тоді як деонтична і динамічна модальності відносяться до неактуалізованих подій, які не відбулися, але є потенційно можливими і складають подійну модальність.

Ключові слова: модус, модальність, модальна рамка, позиція мовця.

Любовь Шнуровская. КЛАССИФИКАЦИЯ ТИПОВ МОДАЛЬНОСТИ: ФУНКЦИОНАЛЬНО-СЕМАНТИЧЕСКИЙ ПОДХОД

В статье представлена модальность как система функционально-семантических значений, отражающий соотношение объективной и субъективной действительности в сознании и речи человека. Семантико-синтаксическая структура модальности включает внутреннюю и внешнюю модальные рамки. Внутренняя модальная рамка обеспечивает связь между предикатом и его актантами; внешняя – между модальным субъектом и пропозицией в целом. В каждом типе модальности точка зрения говорящего выступает в особом аспекте актуализации. Соответственно, эпистемическая и эвиденциальная модальности выражают отношение говорящего к значению истинности или фактический статус предложения и в совокупности составляют пропозициональную модальность. Тогда как деонтическая и динамическая модальности относятся к неактуализированным событиям, которые не состоялись, но потенциально возможны и составляют событийную модальность.

Ключевые слова: модус, модальность, модальная рамка, позиция говорящего.

Liubov Shnurovska. MODALITY TYPES CLASSIFICATION: FUNCTIONAL-SEMANTIC APPROACH

The article presents modality as a system of functional-semantic meanings reflecting the relation of objective and subjective reality in human mind and speech. Semantic-syntactic structure of modality includes internal and external modal frames. The internal modal frame provides a connection between the predicate and its actants, while external – between the modal subject and the proposition as a whole. In each type of modality, the speaker's stance is in a particular aspect of actualization. Accordingly, epistemic and evidential modalities express the speaker's attitude to the truth value or the actual status of the proposition and collectively constitute a propositional modality. While deontic and dynamic modalities relate to non-actualized events that have not occurred, but are potentially feasible and constitute an event modality.

Keywords: modus, modality, the modal frame, the speaker's stance.

У свідомості людини модус існування світу безпосередньо пов'язаний із поняттям мовної модальності. Попри значну кількість підходів до розуміння сутності модальності, можна говорити про те, що домінантною ознакою цієї лінгвістичної категорії є ставлення людини до дійсності у співвідношенні реальності / нереальності, що транслюється в її повсякденному мовленні і представлено в її світоглядній системі. Сучасна зорієнтованість лінгвістичних праць на дослідження і визначення категоріального статусу та кола субкатегоріальних значень модальності з урахуванням синтактичного, семантичного та прагматичного аспектів висловлення підтверджує актуальність зазначеної теми. Відповідно

до окресленої проблематики метою є показати функціонально-семантичну структуру модальності, представлену в розмаїтті модальних значень.

У площині функціональної граматики модальність разом із категоріями часу і виду становлять систему предикації. Умовно всі три поняття пов'язані з подією або ситуацією, про яку повідомляється у пропозиції-висловлюванні. Так, категорія *часу* виражає часову локалізацію події; категорія *виду* – характер події, її «внутрішню тимчасову структуру» [7, с. 3]; категорія *модальності* – об'єктивно-суб'єктивований смисл пропозиції [11, с. 1]. Однак саме модальність є найбільш постійним і безпосереднім способом вираження предикативності, що конкретизує предикативність із загальним граматичним значенням віднесеності основного змісту висловлювання до дійсності.

У зарубіжній лінгвістиці теоретичною основою вивчення модальності як семантичної категорії є концепція Ш. Баллі [2, с. 44], згідно з якою процес трансляції суб'єктивної думки поєднує в собі судження про факт, його емотивну оцінку та вияв волі мовця відносно цього факту, що акумулюється в системі модальних значень. У процесі мовленнєвої комунікації повідомлення думки є синтезом уявлення, сформованого в результаті сенсорного сприйняття, психічної реакції, роботи пам'яті та уяви суб'єкта мислення. Як результат експліцитне висловлювання думки поєднує в собі два компоненти: **диктум і модальність**. Логічним і аналітичним виявом модальності служить модальне дієслово. А його суб'єктом виступає модальний суб'єкт. Разом вони складають **модус**, який входить у структуру **диктуму** – логічного блоку судження, об'єктивної семантичної константи.

Теорія Ш. Баллі знайшла своє продовження у закономірному прагненні дослідників упорядкувати сукупність відношень, які так чи інакше пов'язані з категорією модальності. Йдеться про спроби більш чіткого виділення різних підсистем в рамках охоплюваного узагальненнями широкого кола однозначно або неоднозначно модальних значень, визначення ієрархії цих підсистем і експліцитного опису їхнього взаємозв'язку. Тут передусім необхідно дати визначення поняттям «пропозиція» і «стан справ», які, відповідно, становлять спосіб вираження і об'єкт модальності. *Пропозиція* (англ. proposition) є базовою дескриптивною складовою висловлювання, яка інформує про певний *стан справ* (англ. state of affairs), що має місце в дійсному або можливому світі. Відтак, щоб розмежувати об'єктивне і суб'єктивне у змісті висловлювання, необхідно виокремити власне пропозицію. Пропозиція містить об'єктивну інформацію, не залежну від ситуації мовного спілкування і її учасників. Решта семантичних значень, що відображають різнопланові відношення суб'єкта мовлення до стану справ, позначеному в пропозиції, утворюють так звану **модальну рамку** [2; 5]. Пропозиція ж позначає ту частину семантичної структури висловлювання, яка може поєднуватися з будь-яким модусом комунікативної мети, що, у свою чергу, відбиває спрямованість мовленнєвого акту [1, с. 34].

Семантико-синтаксична структура модальності включає внутрішню і зовнішню модальні рамки. *Внутрішня модальна рамка* забезпечує зв'язок і визначає тип відношень між предикатом і його актантами – семантичними еквівалентами особи або предмета, які перебувають у певному взаємозв'язку відповідно до ситуації, представленої структурою висловлювання. *Зовнішня модальна рамка* забезпечує відношення між модальним суб'єктом, який є джерелом оцінки і пропозицією в цілому. Оператор зовнішньої модальної рамки разом із модальним суб'єктом формують зовнішню модальну рамку [5, с. 722–723]. При цьому модальним суб'єктом найчастіше виступає сам мовець [2, с. 45].

Забезпечення смислової когерентності і комунікативної відповідності пропозиції підпорядковується принципу *внутрішньої несуперечності модальної рамки* [2; 5], що передбачає узгодженість її компонентів на поверхнево-синтаксичному рівні. Тут йдеться і про епістемічну узгодженість, і про спосіб відбиття безпосередньо сприйнятої дійсності. Власне найзагальнішими епістемічними ознаками висловлювання є «достатність / недостатність», «характерність / нехарактерність» і «здатність / нездатність» [6, с. 279–283].

Насамперед слід окремо виділити висловлювання з об'єктивним статусом, які жодним чином не залежать від волі, бажання, переконання і загалом позиції мовця. Вони виражають

факт дійсності, отриманий шляхом прямої перцепції, а не через призму оцінного ставлення або попереднього досвіду суб'єкта. Об'єктивно-модальний статус також мають висловлювання, які виражають інформацію, отриману на основі безперечної істинності логічних висновків і передумов. Зокрема, це різноманітні науково доведені істини, аналітичні судження тощо. Висловлювання такого типу відповідають модальній рамці «I know» і можуть містити епістемічні маркери на зразок: *of course, sure, naturally, really* тощо. У випадку, коли інформація, виражена у висловлюванні, не є повною або достовірною, мовець надає їй відповідну суб'єктивну оцінку. Саме тут є сенс говорити про ступінь **достовірності** як міру довіри суб'єкта до правильності проведеної ним епістемічної операції.

Модальні слова є текстовими експлікаторами якості і кількості інформації, на основі якої мовець формує висловлювання. За ознакою **якості** розрізняють два типи інформації – характерну / нехарактерну. Інформація, виражена у висловлюванні, кваліфікується з точки зору мовця як **характерна**, якщо вона дозволяє йому судити про явище або подію безпосередньо без залучення логічного висновку. Характерною можна вважати інформацію, отриману мовцем шляхом чуттєвого сприйняття вже знайомого з попереднього досвіду явища. Лексичними маркерами характерності виступають модальні слова *clearly, definitely, likely, seemingly* тощо.

Інформація про подію або явище є для мовця **нехарактерною**, якщо на її основі суб'єкт не може судити про це явище або подію без залучення логічного висновку. Нехарактерна інформація описує не саме явище або подію, а супутні, співвідносні з ними явища. Модальними словами-маркерами нехарактерної інформації служать *undoubtedly, undeniably, probably* тощо.

Традиційно **кількісна** оцінка інформації прирівнюється до «ступеня достовірності» і включає такі ознаки, як «достатність / недостатність» інформації. При цьому маркерами **характерної достатньої** інформації виступають модальні слова *naturally, clearly, obviously, definitely* тощо; недостатньої – *likely, seemingly, looks like* тощо. Показниками **нехарактерної достатньої** інформації виступають модальні слова на зразок *undoubtedly, unquestionably, of course* тощо; **недостатньої** інформації – *obviously, apparently, maybe* тощо [6, с. 281–282].

У межах недостатньої інформації модальні слова обох типів відображають таку важливу властивість мовної ситуації, як **здатність / нездатність** мовця сформулювати на основі цієї інформації однозначне судження про наявність відповідного явища в реальній дійсності. Ця ознака отримала назву «однозначне трактування ситуації» [6]. Відсутність трактування може зумовлюватися як неоднозначністю наявної у мовця інформації, так і «пасивним» ментальним станом суб'єкта, його відмовою від пошуків однозначної версії ситуації. У площині характерної інформації на трактування вказують *seems, looks like, appears* і т. п.; а на відсутність трактування – *kind of, sort of, something in the nature of* і т. п. У межах нехарактерної інформації здійснення трактування може бути марковане словами типу *probably, reliably* і т. п.; а його відсутність – *can be, maybe* і т. п.

Отже, модальність виражає співвідношення об'єктивної і суб'єктивної дійсності у свідомості мовця, виражене в семантико-синтаксичній структурі пропозиції, тобто смисл самого акту комунікації та його оцінку мовцем. Таким чином, така семантична складова висловлювання, як **точка зору / позиція мовця** (англ. *speaker's stance*), у прямий або опосередкований спосіб завжди включена в структуру модальності. У кожному типі модальності точка зору мовця виступає в особливому аспекті актуалізації. Тому, коли йдеться про відношення сказаного до дійсності, перш за все мають на увазі **дійсність в уявленні мовця**. Саме ці уявлення в узагальненому вигляді відображене в модальних значеннях, які, як стверджує О. Бондарко, «включають елементи мовної семантичної інтерпретації смислової основи вираженого змісту» [3, с. 64].

У зв'язку із цим виникає необхідність розмежувати: а) відношення висловлювання до дійсності, встановлене з позиції мовця як зміст модальності і б) відношення до дійсності, що лежить в основі таких актуалізаційних категорій, як час і ширше – темпоральність.

О. Бондарко пропонує виділяти два типи модального відношення сказаного до дійсності, що встановлюються з позиції мовця: 1) опосередковане – через часову локалізованість і відношення до особи та 2) неопосередковане, або пряме, – через віднесеність ситуації до «реального світу» або до одного з «можливих світів» в оцінці достовірності. Відтак, часова локалізованість і особовість передбачають таке відношення сказаного до дійсності, яке є специфікованим, оскільки воно проходить крізь призму тієї чи іншої актуалізаційної категорії. Модальність же становить відношення до дійсності з позиції мовця, що є прямим і не пов'язане з опосередковуючим «каналом актуалізації» [3, с. 65].

За семантичною ознакою «позиція мовця» О. Бондарко [3, с. 67–68] виділяє шість загальних типів модальних значень, які мають різноманітні граматичні, лексичні й інтонаційні засоби вираження:

I. Оцінка мовцем змісту висловлювання з позиції реальності / нереальності (гіпотетичності і т. п.), що виражається за допомогою форм способу та часу дієслова, а також деяких сполучників, часток та інших елементів структури пропозиції.

II. Виражена модальними дієсловами та іншими модальними словами оцінка, що позначає у висловлюванні ситуацію в плані її можливості, необхідності або бажаності.

III. Оцінка мовцем ступеня його впевненості в достовірності повідомлюваного, яка може виражатися модальними прислівниками, вставними словами, а також складнопідрядними реченнями з підрядним з'ясувальним, де головне речення містить модальну оцінку того, що виражене в підрядному.

IV. Цільова установка мовця або комунікативна функція висловлювання. За цією ознакою всі пропозиції поділяються на розповідні, питальні, спонукальні та оптативні. Засоби вираження цих значень різні: морфологічні (спосіб дієслова), синтаксичні (конструкція пропозиції) і просодичні (інтонація).

V. Значення твердження / заперечення, що відображають наявність / відсутність об'єктивних зв'язків між предметами, ознаками, подіями тощо, про які йдеться в реченні. Перший член опозиції (твердження) не маркується, другий – маркований граматичними і лексичними засобами.

VI. Емотивна і якісна оцінка змісту висловлювання, виражена лексично, просодично, а також за допомогою вигуків. Це модальне значення може бути також представлене або складнопідрядними реченнями, що містять оцінний модус у головній частині, або конструкціями зі вставними словами і словосполученнями.

У найбільшій загальному функціонально-семантичному плані виділяють **пропозиційну** (англ. *propositional*) і **подійну** (англ. *event*) модальність. При цьому фундаментальною розрізнявальною ознакою є той факт, що пропозиційна модальність містить елемент *волі*, тоді як подійна – ні [9, с. 329–331; 11, с. 8]. За цією ж ознакою класифікують інші типи модальності, а саме динамічну [11, с. 36–37] як підкатегорію подійної модальності й евіденційну як підкатегорію пропозиційної модальності [11, с. 8].

Отже, епістемічна й евіденційна модальності виражають ставлення мовця до значення *істинності* (англ. *truth-value*) або *фактичний статус пропозиції* (англ. *factual status of a proposition*) і в сукупності становлять пропозиційну модальність. Тоді як деонтична і динамічна модальності належать до неактуалізованих подій, які не відбулися, але є *потенційно можливими* і складають подійну модальність [11, с. 8, 24].

Таким чином, епістемічна та евіденційна системи є двома основними типами пропозиційної модальності, основна відмінність між якими полягає в тому, що завдяки **епістемічній** модальності мовець виражає свої судження про фактичний статус пропозиції (наприклад, *No answer. He must have already left.*); у той час як за допомогою **евіденційної** модальності він вказує на те, що служить очевидним підтвердженням фактичного статусу пропозиції (наприклад, *I see you crossing the road.*). У свою чергу, деонтична і динамічна модальності є основними підкатегоріями подійної модальності, основна відмінність між якими полягає в тому, що для **деонтичної** модальності зумовлюючі фактори є зовнішніми відносно суб'єкта (наприклад, *All exams shall take place on schedule.* – комісив; *Do not disturb*

me any more! – прохібітив), тоді як для **динамічної** – внутрішніми (наприклад, *She can easily beat everyone in the club.*). Так, деонтична модальність має відношення до зобов'язання або дозволу, які походять із зовнішнього джерела, а динамічна модальність пов'язана зі здатністю або бажанням, які надходять від зацікавленої особи.

Зауважимо, що джерелом деонтичної модальності частіше виступає певна зовнішня сила, як-от правила, закони, норми або мораль, рідше цією силою також може бути сам суб'єкт, який дає дозвіл або покладає обов'язки на адресата. Крім цього, здатність як одна з категорій динамічної модальності, не зводиться виключно до фізичних і розумових здібностей мовця, але також відноситься до обставин, які її визначають. Наприклад, деонтичне **CAN** вказує на дозвіл (наприклад, *You can do it.*), у той час як динамічне **CAN** – на здібності, а також на можливості в більш загальному розумінні (наприклад, *You can do it, if you keep at it.*).

У сучасній функціональній граматиці множина модальних значень найбільш повно представлена в класифікації Ф. Палмера [11]:

Пропозиційна модальність

епістемічна (epistemic)

судження (judgement)
спекулятиви (speculative)
дедуктиви (deductive)
асемптиви (assumptive)

евіденційна (evidential)

непряма (reported)
сенсорна (sensory)

Подійна модальність

деонтична (deontic)

пермісивна (permissive)
облігативна (obligative)
комісивна (commissive)

динамічна (dynamic)

абілітиви (abilitive)
волютиви (volitive)

Таким чином, у площині **епістемічної модальності** виділяють чотири типи модальних відношень:

1) **судження** – висловлювання, в яких стверджується або заперечується будь-що відносно предметів і явищ навколишньої дійсності на основі особистих переконань, уявлень тощо, наприклад: *I think it's far too early to make such calls* ;

2) **спекулятиви** – висловлювання, які передають невпевненість у позитивному і негативному значенні, наприклад: *There are two ways; he may have taken the high road*;

3) **дедуктиви** – висловлювання, які виражають припущення на основі наочних доказів, наприклад: *There is no light on. They must be out*;

4) **асемптиви** – висловлювання, які позначають припущення на основі загальновідомого, наприклад: *Thompsons won't come. They'll be on vacations at the moment*.

Евіденційна модальність уперше представлена в концепції Р. Якобсона як складний конструкт, що включає в себе: 1) повідомлюваний факт, 2) факт повідомлення і 3) джерело відомостей про повідомлюваний факт [8, с. 101]. У системі мовних значень існує чимало понять, які є спочатку є евіденційними, проте є лише дві виключно евіденційні модальності: *повідомлена*, тобто передана, непряма (наприклад, *Tom said you were out.*) та *сенсорна* (наприклад, *I see you're out.*).

До подійної модальності належать деонтична і динамічна підкатегорії, які позначають неактуалізовані події, що не відбулися насправді, проте є потенційно можливими. Окрім описаної вище екзогенної та ендогенної природи динамічної і деонтичної модальностей відповідно, важливо також враховувати й інші аспекти. Зокрема, деонтична модальність загалом залежить від виявів влади, сили або права (*англ.* authority), джерелом яких найчастіше виступає сам мовець. Комісиви, що виражають гарантування мовцем виконання певних дій, також можуть бути включені в систему деонтичної модальності. І нарешті, динамічну здатність інтерпретують як здатність у значенні загальних обставин, що роблять дію можливою або неможливою, а не лише як фактичною здатність суб'єкта [11, с. 70].

У площині суб'єктивної модальності окремо виділяють 1) *телеологічну* модальність, яка виражає можливість / необхідність виконання дії для досягнення певної *мети* [10, с. 145],

наприклад, *To achieve little things every day, keep working all the time*; 2) аксіологічну модальність, яка відбиває ставлення мовця до повідомлення відповідно до певної шкали цінностей / оцінок [4], наприклад, *I appreciate your concern, but honestly, there is nothing to worry about. I feel much better*; 3) булетичну модальність, що виражає можливість / неможливість суб'єкта виконувати певні дії залежно від його бажання / небажання / волі [12, с. 11; 13, с. 47–48], наприклад, *I will not listen to you. Never again* та 4) дебітивну модальність, що передає доцільність, необхідність, зумовленість, неминучість дії [1], наприклад, *He came up with the idea of making a proposal*.

Отже, в площині функціонально-семантичного підходу модальність становить систему значень, які виражають співвідношення об'єктивної і суб'єктивної дійсності у свідомості і мовленні людини. Семантична структура модальності включає внутрішню і зовнішню модальні рамки, що забезпечують смислову когерентність модальних значень і їхню комунікативну відповідність. За найбільш загальною ознакою реальності / нереальності у взаємозв'язку з позицією мовця модальні значення поділяють на пропозиційні (епістемічні та евіденційні) та подійні (динамічні та деонтичні).

ЛІТЕРАТУРА

1. Арутюнова Н. Д. Типы языковых значений: Оценка. Событие. Факт / Н. Д. Арутюнова. – М. : Наука, 1988. – 341 с.
2. Балли Ш. Общая лингвистика и вопросы французского языка / Ш. Балли [ред. В. Фрязинов]. – М.: Изд-во иностр. лит-ры. – 416 с.
3. Бондарко А. В. Грамматическое значение и смысл / А. В. Бондарко. – Л.: Наука, 1978. – 176 с.
4. Вольф Е. М. Субъективная модальность и семантика пропозиции / Е. М. Вольф // Прагматика и проблемы интенциональности : сб. науч. тр. – М., 1988. – С. 87–100.
5. Касевич В. Б. Семантика. Синтаксис. Морфология / В. Б. Касевич. – М.: Наука, 1988. – 309 с.
6. Яковлева Е. С. Согласование модусных характеристик в высказывании / Е. С. Яковлева // Прагматика и проблемы интенциональности: сб. науч. трудов. – М.: ПИК Винити, 1988. – С. 278–302.
7. Comrie B. Aspect: An Introduction to the Study of Verbal Aspect and Related Problems / Bernard Comrie. – Cambridge : Cambridge University Press, 1976. – 142 p.
8. Jakobson R. Verbal Communication / Roman Jakobson // Scientific American. – N 227. – 1972. – P. 72–80.
9. Jespersen O. The Philosophy of Grammar / Otto Jespersen. – London : G. Allen and Unwin Ltd., 1924. – 363 p.
10. Kratzer A. Modality / Angelika Kratzer // Semantics: An International Handbook of Contemporary Research [Ed. by A. von Stechow and D. Wunderlich]. – Berlin : Walter de Gruyter, 1991. – P. 639–650.
11. Palmer F. R. Mood and Modality, 2nd edition / Frank Robert Palmer. – Cambridge : Cambridge University Press, (1986) 2001. – 236 pp.
12. Perkins M. R. Modal Expressions in English / Mick R. Perkins. – London : Frances Pinter & Norwood, 1983. – 192 p.
13. Simpson P. Language, Ideology, and Point of View / Paul Simpson. – London : Routledge, 1993. – 198 p.

Стаття надійшла до редакції 13.12.2017 р.

ДОСВІД ПОЄДНАННЯ СУГЕСТИВНОГО ТА ІНТЕНСИВНОГО МЕТОДІВ ВИКЛАДАННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ В ПІДГОТОВЦІ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ДО МІЖНАРОДНИХ НАВЧАНЬ

У статті розкрито сутність поняття «суперінтенсив» у викладанні іноземної мови у військовому навчальному закладі. Доведено актуальність та важливість вивчення українськими військовослужбовцями англійської мови в контексті розвитку Збройних сил України та представлення їх на міжнародній арені. Розглянуто можливі шляхи запровадження та втілення вказаного методу вивчення іноземної мови для військовослужбовців.

Ключові слова: мовна підготовка, сугестивний метод, інтенсивний курс, комунікативна методика, неграматичний підхід.

Оксана Щерба, Петр Чернык. ОПЫТ СОВМЕЩЕНИЯ СУГГЕСТИВНОГО И ИНТЕНСИВНОГО МЕТОДОВ ПРЕПОДАВАНИЯ ИНОСТРАННОГО ЯЗЫКА В ПОДГОТОВКЕ ВОЕННОСЛУЖАЩИХ К МЕЖДУНАРОДНЫМ УЧЕНИЯМ

У статье раскрыта сущность понятия «суперинтенсив» в преподавании иностранного языка в военном учебном заведении. Доказана актуальность и важность изучения украинскими военнослужащими английского языка в контексте развития Вооруженных сил Украины и представления их на международной арене. Рассмотрены возможные пути внедрения и реализации данного метода изучения иностранного языка для военнослужащих.

Ключевые слова: языковая подготовка, суггестивный метод, интенсивный курс, коммуникативная методика, неграмматический подход.

Oksana Shcherba, Peter Chernyk. THE EXPERIENCE OF COMBINING SUGGESTIVE AND INTENSIVE METHODS OF TEACHING A FOREIGN LANGUAGE IN THE TRAINING OF SERVICEMEN FOR INTERNATIONAL EXERCISES

The essence of the concept of «superintensive» in the teaching of a foreign language in a military educational institution is disclosed. The urgency and importance of studying Ukrainian servicemen of English in the context of the development of the Armed Forces of Ukraine and their presentation on the international arena have been proved. Possible ways of introduction and implementation of this method of learning a foreign language for servicemen are considered.

Key words: language training; suggestive method; intensive course; communicative method, non-grammatical approach.

Володіння іноземними мовами, насамперед англійською, є безумовним чинником персонального кар'єрного успіху практично в усіх суспільних сферах. Не є винятком і військова сфера. Попри те, що Україна п'ятий рік перебуває в стані неоголошеної війни, вона веде активну миротворчу політику, також досить активно та успішно бере участь у міжнародних військових навчаннях та конкурсах. Звичайно, такий підхід сприяє зміцненню позитивного іміджу на міжнародній арені як України загалом, так і її Збройних сил зокрема. Отже, якісна мовна підготовка особового складу залишається пріоритетним завданням у професійній підготовці військових фахівців усіх рівнів [8; 9].

Мета роботи полягає в розкритті змісту так званої «суперінтенсивної» мовної підготовки військовослужбовців служби за контрактом для участі в міжнародних військових навчаннях «Tank challenge» на прикладі Національної академії сухопутних військ.

Методологічний інструментарій дослідження склали в основному загальнонаукові методи такі, як аналіз та синтез, контент аналіз, порівняльний аналіз тощо.

Загалом проблематиці викладання іноземних мов присвячена велика кількість наукової літератури. Методики викладання іноземних мов запроваджують, описують, вдосконалюють

вже не одне покоління науковців. Самі автори сугестивного та інтенсивного методів викладання присвятили низку наукових праць указаній проблемі [2; 3; 10].

Об'єктом дослідження є методика поєднання сугестивного та інтенсивного методів викладання іноземної мови військовослужбовцям.

Разом із початком навчання іноземної мови, викладач повинен з'ясувати мотивації і цілі кожного конкретного слухача і, виходячи з цього, вибрати метод викладання. Метод граматичного перекладу, який панував у всіх наших навчальних закладах до середини ХХ століття, себе вичерпав цілком. А реалії нашого сьогодення вносять також корективи до підходів викладання іноземної мови у військовому середовищі.

Першопричини низького рівня володіння англійською мовою українськими військовослужбовцями полягають у помилковому уявленні про підходи та методи викладання іноземної мови в старій радянській школі, де основний акцент робився не на вміння спілкуватися, а на читацько-перекладацькі навички. Такий підхід цілковито й повністю мігрував в українську вищу військову школу.

Зважаючи на завдання, поставлені перед викладачами іноземних мов, у якнайшвидші терміни підготувати військовослужбовців до участі в міжнародних навчаннях (у нашому випадку «Tank challenge»), слід звернути увагу на існуючі нетрадиційні методи, що припускають швидке та інтенсивне навчання мови, коли вивчення теоретичних моментів зведено до мінімуму, а головна увага приділяється живому спілкуванню, тобто розмовній мові.

Ці шляхи засновані на принципах сугестології, розроблених болгарським ученим Г. Лозановим. Його методика «повного занурення», або «сугестопедія», побудована на трьох основних принципах: 1) принцип радості і ненапруження; 2) принцип єдності «усвідомлюване – неусвідомлюване»; 3) принцип сугестивного взаємозв'язку «вчитель – учень». Сугестологія – це наука про звільнення прихованих можливостей людини. Тобто відповідні методи вивчення базуються на роботі підсвідомості. Наприклад, метод «25 кадрів» і вивчення мов уві сні [3].

Сугестивний метод (метод навіювання) створений у другій половині ХХ ст. у Софійському інституті сугестології (Болгарія), названий іменем його творця, психотерапевта за фахом, Георгія Лозанова. Лозанов як лікар-сугестолог дійшов висновку щодо можливості використання в навчанні іноземних мов неусвідомлених резервних можливостей, які він спостерігав у своїх пацієнтів. Безпосередня дія викладача на тих, кого він навчає і хто в цей час перебуває у стані «псевдопасивності», і, зокрема, саме його сугестивна, навіююча дія сприяє усуненню психотравмуючих факторів (скутості, страху, побоювання можливих помилок, замкнутості, некомунікабельності, труднощів у подоланні стереотипів рідної мови та «мовного бар'єру» іноземної). Такий вплив, на думку Г. Лозанова, створює сприятливі передумови для організації іншомовного мовленнєвого спілкування. Крім того, він допомагає розкрити резервні можливості слухачів щодо запам'ятовування значного обсягу навчального матеріалу [3].

Наука, названа Г. Лозановим «сугестологією», розкриває механізми, які забезпечують вивільнення та мобілізацію резервних можливостей людини краще запам'ятовувати, засвоювати, спілкуватися.

Одним із прийомів, що «вмикає» ці механізми, є «інфантилізація» процесу навчання. Вона передбачає усунення турбот і тривог, які обтяжують психіку дорослої людини і заважають сприйманню; перехід людини на такі рівні сприймання та усвідомлення, на яких переважають гра, радість від співучасті у спілкуванні в умовах розкутості та невимушеності.

Головні положення сугестивного методу: 1) створюються сприятливі умови для оволодіння слухачами усним мовленням шляхом усунення багатьох психологічних бар'єрів, що виникають в ситуаціях навчання; 2) більша увага приділяється зв'язку навчального процесу з особистими інтересами та мотивами слухачів; 3) між викладачем та слухачами встановлюються і підтримуються довірливі стосунки, що сприяють успішній мовленнєвій взаємодії; 4) навчання проходить у двох планах — свідомому та підсвідомому, в яких задіяні

обидві півкулі головного мозку, а це дає оптимальний результат; 5) мовний матеріал засвоюється в атмосфері перевтілення, з використанням мови та рухів, що допомагає переключити увагу слухачів із форми на сам процес спілкування; 6) навчальний матеріал вводиться на основі значних за обсягом полілогів і супроводжується коментарем лексичного та граматичного характеру (двічі); 7) активізація матеріалу проходить за допомогою ігор, вправ на запитання – відповіді; при цьому слухачі широко використовують невербальні засоби комунікації; 8) у центрі уваги — усномовленнева комунікація та вокабуляр; 9) завдяки використанню резервів мимовільної пам'яті за один місяць досягається засвоєння на розмовному рівні близько 2000 слів [3].

Застосування методу Г. Лозанова з метою прискореного оволодіння іноземною мовою дало позитивні результати і стимулювало організацію сугестопедичних курсів не лише в нього на батьківщині, але й в інших країнах. Проте цей метод має й деякі недоліки, проаналізовані Г. Китайгородською.

Завдяки зусиллям останньої ідеї інтенсивного навчання отримали свій подальший розвиток. Вона розглядає слухача як активного учасника педагогічного процесу, що творчо оволодіває знаннями та уміннями, які він з успіхом застосовує у своїй навчальній та службовій діяльності.

Г. Китайгородська висуває чотири принципи навчання іноземної мови згідно з методом, названим нею «методом активізації резервних можливостей особистості»: принцип організації особистісного спілкування в навчанні; принцип поетапно-концентричної організації навчання; принцип використання рольової гри в організації навчання; принцип організації колективного спілкування. Цей метод забезпечує інтенсивне навчання, в ході якого навчальні цілі досягаються за мінімальний термін при максимальному обсязі необхідного навчального матеріалу [2].

Часто під терміном «інтенсивне навчання» розуміють «сухе» вивчення великої кількості навчального матеріалу за короткий термін. Зазвичай при цьому заперечується використання різних тренувальних граматичних, лексичних, аудитивних вправ на заняттях. Але, ґрунтуючись на методиці, створеній доктором педагогічних наук, педагогом-лінгвістом Г. Китайгородською більше 30 років тому, і яка успішно поєднала переваги вищеназваних шляхів вивчення мови, інтенсивність повинна означати напруженість, але не фізичну. Навпаки, спостерігається контраст між фізичним розслабленням, релаксацією, коли знімаються внутрішні напруги й затиски, і розумовою активністю. Під час заняття необхідно зняти психологічні бар'єри, коли слухач відчуває себе вільно та комфортно. Напруга проявляється на двох рівнях: інтелектуальному і творчому. Інтенсивність – це вміння вчителя створити таке навантаження в групі, яке не дозволяє ні хвилини байдикувати: повинна бути залученість і включеність кожного слухача протягом усього заняття. Втома – поняття швидше психологічне, а тут її немає [2].

Офіційна назва методу Г. Китайгородської – «метод активізації резервних можливостей особистості та колективу». Займаються по ньому тільки в групі, навіть у великій. Суть у тому, що на заняттях слухачі виявляються ніби всередині п'єси, написаної для них і про них. Спочатку повторюють її текст за «суфлером» – викладачем, потім їм дозволяється будувати власні фрази на основі засвоєних структур. Але те, що здається веселою імпровізацією, насправді – ретельно режисоване і методично вивірене мовне тренування, де кожне слово і дія виконують навчальну функцію [2].

Основні принципи, які лежать в основі методу Г. Китайгородської полягають у такому:

1. Принцип особистісного спілкування. Реалізація цього принципу на практиці означає, наприклад, що, поставивши запитання, викладач намагається вислухати слухача не тільки і не стільки як «учня», але і як співрозмовника, партнера. Для викладача, який використовує елементи інтенсивного навчання, це особливо важлива якість, так як він повинен вміти будувати спілкування в навчальній групі за типом реального спілкування, «вплітаючи» в цей контекст неформального особистісного спілкування навчальний матеріал (вправи).

2. Принцип ігрової організації. Викладач створює вправи для вирішення конкретних навчальних завдань на певному мовному та мовленнєвому матеріалі, а потім комбінує їх у сценарії заняття. Комунікативні завдання у вправах формулюються як природні життєві ситуації, виходячи з конкретного мовного та мовленнєвого матеріалу, який запланований викладачем для певного етапу його відпрацювання. Постійна зміна ролей і ситуацій на заняттях сприяє підтримці мотивації мовних дій слухачів при більшій кількості повторень одних і тих мовних одиниць і граматичних явищ, що є необхідною умовою для формування міцних і гнучких мовних навиків.

3. Принцип колективної взаємодії. Ґрунтуючись на цьому принципі, викладач визначає такий спосіб організації навчального процесу, при якому: слухачі активно спілкуються один з одним, обмінюючись навчальною інформацією, розширюючи за рахунок цього свої знання, вдосконалюючи вміння та навички; між учасниками складаються сприятливі взаємини; умовою успіху кожного є успіх інших [2].

До початку занять рекомендується провести зі слухачами бесіду, під час якої викладач знайомиться і пояснює їм, як буде відбуватися навчальний процес, які завдання стоять перед ними, як вони повинні займатися в аудиторії і на самопідготовці і на які результати вони можуть розраховувати.

Мотивація слухачів є складним завданням для викладача, який формує завдання для слухача так, щоб той захотів вирішити його. Так народжується мотивація. Викладач повинен сформулювати завдання для слухача, будучи впевненим у тому, що йому це цікаво [1].

Рольові ігри, придумані, продумані й організовані викладачем, в яких виступає слухач, допомагають йому активізувати свої творчі можливості, сприяють розкриттю і прояву його особистості. Рольові ігри, ігрова діяльність підвищують емоційний статус навчального процесу. У результаті заняття перетворюються на живу, цікаву, захоплюючу навчальну діяльність.

Завдання для самопідготовки – ще одна важлива частина навчання. Такі завдання є формою самоконтролю засвоєння мови. Усні завдання пропонують слухачам продумати і знайти мовні засоби для вирішення конкретного завдання. Це змушує їх цілеспрямовано переглянути відпрацьовані на занятті тексти і діалоги, вибрати і скомбінувати потрібні їм комунікативні блоки, звернутися до коментарів за роз'ясненнями, тобто провести осмислену роботу. Підсумок такого пошуку фіксується в письмовій або усній формі. Письмові завдання тренують вживання форм мовного матеріалу, певних граматичних явищ і т. п. Лексико-граматичний коментар є опорою для самостійного систематизації мовного матеріалу слухачами.

Слід згадати і про додаткове самостійне читання. Додаткові тексти носять здебільшого монологічний характер. Вони пов'язані з основним текстом тематично і побудовані на його лексико-граматичному матеріалі. Тексти складені таким чином, щоб слухачі могли зіставляти, порівнювати реалії нашої країни і країни, що вивчається, і в такий спосіб долучатися до культури цього народу. Тексти дозволяють вирішувати одночасно декілька завдань під час навчання. Передусім вони є додатковим засобом для навчання монологічного мовлення. Аудіювання і навчання усім видам читання, а також техніки читання здійснюється саме на таких текстах. Крім того, вони поступово готують слухачів до читання адаптованої, а потім і оригінальної літератури.

Методика інтенсивного навчання Г. Китайгородської дає блискучі результати, за умови, що педагог пройшов спеціальні підготовчі курси інтенсивного навчання, де вчать основам психологічного аналізу і, відповідно, маніпулювання, може повністю опанувати, а потім і застосувати цю, безперечно, ефективну методику.

Слід визнати, що жорстке обмеження в часі на вивчення іноземної мови (у нашому випадку це шість навчальних тижнів – 252 навчальні години) не дозволяє застосувати одну конкретну методику в повному обсязі. Тому для досягнення позитивної динаміки у вивченні іноземної мови військовослужбовцями загалом та задля результативної підготовки особового складу до участі в міжнародних навчаннях «Tank Challenge», зокрема, викладачам

доводиться використовувати комплекс методів та підходів, а передусім сугестивний та інтенсивний методи.

Добре відомо, що з позиції педагогічно-методичних чинників на ефективність навчання вагомий вплив має дидактичне забезпечення. Постійне удосконалення його є невід'ємною ознакою часу інформаційного навчання, оскільки природно, аби зберегти належну мотивацію слухачів, потрібні видання з актуальними, адаптованими навчальними відомостями та з використанням сучасних інформаційних технологій [6]. Треба сказати, що і навчальні посібники, і техніка навчання, якою користуються педагоги нашого навчального закладу, ґрунтуються на новітніх психологічних дослідженнях пам'яті, типів свідомості, функцій правої і лівої півкуль мозку, і містять елементи навіювання, що дозволяє слухачам легше вжитися в модельовану на заняттях реальність [7].

Позитивній динаміці в навчальному процесі сприяє також присутність мотивації. Незважаючи на те, що в аудиторії знаходяться військовослужбовці з різним рівнем інтелектуального розвитку, освіти, походження, можливість участі в міжнародних навчаннях за кордоном, створення позитивного іміджу українських Збройних сил на міжнародній арені, обмін досвідом та відкрите спілкування з іноземними військовослужбовцями однозначно виступають мотивуючим чинником. Слухачі чітко знають, для чого вони прийшли в аудиторію, що конкретно вони повинні засвоїти і яким має бути результат. Уможливлення підтвердження набутих знань і навиків у практичній діяльності, як-от під час багатонаціональних навчань, на міжнародних військово-проблемних і наукових заходах (семінарах, конференціях, роботах штабів), зрештою участь у місіях за межами держави є запорукою для ефективного навчання слухачів у ході вивчення іноземної мови [5]. Таким мотивуючим чинником у вказаній групі військовослужбовців-контрактників стала перспектива участі у міжнародних навчаннях «Tank challenge».

Заняття за так званою «суперінтенсивною» методикою впродовж шести тижнів проходило в спеціалізованій аудиторії кафедри іноземних мов та військового перекладу Національної академії сухопутних військ, яка відрізняється від звичайних класів. Лінгафонна аудиторія обладнана необхідними технічними засобами для нормального забезпечення навчального процесу: слайдпроектором, магнітофоном, екраном і дошкою. Кількість слухачів дозволила контролювати викладачеві кожного слухача індивідуально та використовувати педагогічні можливості колективу. А можливість їх розміщення в аудиторії сприяли створенню природних умов спілкування, полегшенню візуальних контактів та використанню прийомів сугестії при навчанні.

Спостерігаючи і аналізуючи плідну роботу колег у військових навчальних закладах України, приходимо до висновку, що немає жодного методу, який би підходив цілком і повністю. Неможливо побудувати систему, яка підходить усім. Іноземна мова – це не предмет у класичному розумінні, це сукупність історичних і сучасних реалій народу – носія мови. А завдання викладача іноземної мови – привести слухача до певних знань, умінь, розвинути його особистісні якості, допомогти жити в багатокультурному світовому співтоваристві.

Головне, щоб викладач розумів те, що необов'язково намагатися впроваджувати в процес викладання одну окремо взятую методіку, просто потрібно мати свій власний стиль викладання, заснований на особистому набутому досвіді і запозиченні окремих методів із прийомів з різних джерел. Актуальною вважаємо цитату творця методу інтенсивного навчання іноземних мов Г. Китайгородської: «Кожен педагог настільки самостійний у виборі методів і прийомів навчання іноземної мови, настільки динамічний у своїх бажаннях, що єдиною кінцевою метою його праці може бути тільки успішний учень, для якого іноземна мова стала рідною» [6].

Щодо нашого досвіду поєднання кількох методик викладання, то слід підсумувати, що подібний експеримент себе виправдав. Жорстке обмеження в часі підготовки спонукало викладачів знайти та застосувати усі можливі підходи до викладення матеріалу, а слухачів – змобілізуватися та засвоїти весь матеріал. Це якраз випадок, коли мета (участь у

міжнародних навчаннях та гідне представлення українських Збройних сил на міжнародній арені) має виправдати засоби та зусилля викладачів і слухачів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Захарова Л., Черник П. Структура мотивації до вивчення англійської мови у курсантів вищих військово-навчальних закладів та шляхи її корекції / Л. Захарова, П. Черник // Вісник Львівського університету: Сер. Міжнародні відносини : збірник наукових праць. – Вип. 31. – С. 341–350.
2. Китайгородская Г. А. Интенсивное обучение иностранным языкам. Теория и практика / Г. А. Китайгородская. – М. : Высшая школа, Школа Китайгородской, 1992. – 280 с.
3. Лозанов Г. К. Суггестопедия при обучении иностранным языкам / Г. К. Лозанов // Методы интенсивного обучения иностранным языкам. – Вып. 1. – М., 1973. – С. 9–17.
4. Плахотник О.Ю. Порівняльний аналіз основних підходів до навчання іноземної мови / О. Ю. Плахотник, Н. М. Якушко // Інноваційні технології навчання в сучасній дидактиці вищої школи : матеріали II всеукр. наук.-практ. конф. (Полтава, 13–16 березня 2007 р.). – Полтава : ПВІЗ, 2007. – С. 60–61.
5. Ринейська Л. С. Особливості підготовки військовослужбовців для участі у миротворчому контингенті Збройних Сил України / Л. С. Ринейська // Інноваційні технології навчання в сучасній дидактиці вищої школи : матеріали II всеукр. наук.-практ. конф. (Полтава, 13–16 березня 2007 р.). – Полтава : ПВІЗ, 2007. – С. 147–148.
6. Сінкевич С. В. Чинники, що впливають на формування ціннісного ставлення курсантів вузів до вивчення іноземної мови / С. В. Сінкевич // матеріали міжвузівської науково-теоретичної конференції «Морально-психологічне забезпечення службової та навчально-виховної діяльності» // збірник наукових праць. – Ч. II (Спеціальний випуск). – 2001. – №17. – Хмельницький : Вид-во Національної академії ПВУ, 2001. – С. 22–25.
7. Черник П. Новітня концепція вивчення іноземної мови в контексті підготовки фахівця для сухопутних військ. Оперативна та бойова підготовка сухопутних військ: стан, проблеми, перспективи / П. Черник // тези доповідей учасників науково-практичного семінару, Академія сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного, 2009. – Львів : АСВ, 2009. – 180 с.
8. Черник П. English для наших офіцерів не зайва, а нагальна потреба / П. Черник // Народна Армія. – 2010. – 17 березня. – №49 (4411).
9. Яцишин О. М. Роль професійно спрямованого навчання іноземної мови у формуванні мотивації учбової діяльності студентів / О. М. Яцишин // Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету. – 2002. – № 9. – С. 28–31. (Сер. : Педагогіка).
10. Scrivener J. Learning teaching / J. Scrivener. – Macmillan, 2005. – 432 p.

Стаття надійшла до редакції 14.12.2017 р.

СУБ'ЄКТИВНА МОДАЛЬНІСТЬ В АНГЛОМОВНІЙ БЛОГ-КОМУНІКАЦІЇ

Наукове дослідження присвячене особливостям розмовної імплікатури англomовної інтернет-комунікації. Проаналізовано суб'єктивний вид модальності, способи її вираження на лексичному та граматичному рівнях у текстах англomовного блогу. Розглянуто приклади вираження оцінки засобами суб'єктивної модальності.

Ключові слова: модальність, прагматика, блог, інтернет-комунікація контекст.

Оксана Ярема. СУБЪЕКТИВНАЯ МОДАЛЬНОСТЬ В АНГЛОЯЗЫЧНОЙ БЛОГ-КОММУНИКАЦИИ

Научное исследование посвящено особенностям разговорной импликатуры англоязычной интернет-коммуникации. Проанализирован субъективный вид модальности, способы его выражения на лексическом и грамматическом уровнях в текстах англоязычного блога. Рассмотрены примеры выражения оценки посредством субъективной модальности.

Ключевые слова: модальность, прагматика, блог, интернет-коммуникация, контекст.

Oksana Yarema. PRAGMATICS OF THE SUBJECTIVE MODALITY IN THE ENGLISH-LANGUAGE BLOG-COMMUNICATION

The scientific research is devoted to the peculiarities of the spoken implication of the English-language Internet-communication. The main types of the subjective modality, ways of their expression on lexical and grammatical levels in the texts of the English-language blogs are analyzed. The examples of the evaluation expressed by means of subjective modality are provided.

Key words: modality, pragmatics, blog, Internet-communication, context.

Модальність як мовна категорія та об'єкт дослідження була одним із ключових елементів наукових розвідок таких мовознавців, як В. Г. Адмоні, З. К. Довгополової, Г. О. Золотової, М. Р. Кабанової, О. І. Беляєвої, В. В. Виноградова, В. З. Панфілова, Н. Ю. Шведової та ін. Аналіз категорії модальності чи окремих її видів здійснювався на основі текстів художнього, наукового, медійного і т.д. Модальність мовленнєвої діяльності у спектрі комунікативно-функціональної лінгвістики складає актуальність дослідження у сегменті інтернет-блогів, що належать до медіадискурсу. Серед усіх жанрів інтернет-комунікації блогосфера є однією з найактивніших платформ передачі інформації, а через неї і впливу на поведінку читачів, формування їхнього світогляду і переконань. Мета наукового дослідження полягає в характеристиці й виокремленні засобів вираження суб'єктивної модальності комунікативного процесу жанру блог-спілкування.

Витоки значення модальності знаходяться не у царині лінгвістики, а в логіко-філософській площині, де поняття модальної силогістики обігрувалося свого часу великим мислителем Аристотелем. З одного боку, модальність — це характеристика судження залежно від встановлюваної ним вірогідності, від того, що в ньому стверджується — можливість, дійсність чи необхідність чогось (у логіці), а з іншого — граматична категорія, що позначає відношення змісту висловлювання до об'єктивної дійсності і може виражатись інтонацією, морфологічними, лексико-граматичними та іншими засобами [7].

У сучасній лінгвістиці не існує одностайної думки щодо визначення модальності як лінгвістичної категорії. Кожен з авторів із позиції напряму дослідження виокремлює характерні риси категорії, які є релевантними й основоположними для формулювання особистої теорії. Як відомо, розуміння модальності сьогодні в широкому сенсі співзвучне з

міркуваннями Е. Канта, який зазначав, що модальність не є компонентом змісту, а лише способом вираження судження чи заперечення [8].

Попри розмаїття трактувань, безперечною є присутність оцінного компонента у визначенні модальності як категорії, її поділ на об'єктивну та суб'єктивну, можливість бути вираженою на різних мовних рівнях.

Об'єктивна і суб'єктивна модальності, як два плани модальних суджень, пов'язані перш за все з мовцем. Але коли об'єктивна модальність виражає відношення речення до об'єктивної дійсності, то друга стосується відношення мовця до змісту речення [с.12] як опціональна характеристика повідомлення. Так, В. Т. Дрібно у своїх розвідках диференціює два основні підходи до визначення суб'єктивної модальності: 1) як оцінки ступеня достовірності повідомлення, реальності чи нереальності того, про що йдеться, 2) як авторського відношення до того, про що йдеться у висловлюванні, яке формує реакцію оцінного характеру в читача / слухача [2].

Науковець зазначає, що модалізація висловлення мовцем містить в собі: а) безпосередню оцінку, б) емоційну ознаку приємно/нейтрально/неприємно, в) емотивно-експресивну оцінку схвалення/байдужість/несхвалення, г) маркер психічного стану мовця, тобто складається з нашарування на вербальну інформацію додаткових суб'єктивних смислів, зумовлених психічним станом мовця і його суб'єктивним ставленням до ситуації [2].

Як було зазначено вище, суб'єктивна модальність не є обов'язковою ознакою повідомлення, а тому ще називається вторинною модальністю, оскільки утворює в реченні другий модальний пласт. При зіставленні семантичних складових об'єктивної та суб'єктивної модальності обсяг другої виявився значно ширшим за семантичний обсяг об'єктивної модальності [9, с. 140].

У жанрі блог-комунікації, як і в публіцистичному дискурсі в цілому, можна спостерігати два плани модальності: за формулювання окремих дописів у блозі відповідає автор (суб'єктивна складова), з іншого боку, у повідомленні наявний реципієнт представлений не одноосібно, а як численна аудиторія, читачі блогу. Мета блогу полягає в інформуванні громадськості про події навколишнього світу з використанням часто прийомів сугестивного впливу, формує у свідомості аудиторії наївну мовну картину світу [3, с. 30].

Часто суб'єктивну модальність пов'язують із вираженням «єго» людини, яке вона через мовлення прагне реалізувати разом із системою культурних нашарувань, відносин та позиційних ролей, нібито передаючи загальну позицію медійних засобів до того чи іншого факту або події, актуальних на певному етапі розвитку суспільства [11, с. 97].

Сучасний публіцистичний дискурс характеризується значною кількістю кліше, готових до сприйняття блоків, зворотів та мовленнєвих стереотипів. З іншого боку, у публіцистиці існує чимало прийомів та форм, що не закріплені у мові та конструюються в умовах певної мовленнєвої ситуації, які використовуються з певною комунікативною метою впливу на реципієнта [6, с. 137]. Читачами блогу можуть бути як безпосередні знайомі автора повідомлення, близьке йому коло комунікантів, так і нецільова аудиторія — користувачі інтернету, які володіють мовою повідомлення і можуть його прочитати.

Досліджуючи лінгвостилістичні аспекти інтернет-комунікації, І. Шилінська зазначає, що тексти постів характеризуються інформативністю, точністю й експресивністю, а відповідно до текстів блогу та специфіки поданої інформації доволі часто можна сформулювати соціокультурний та мовний портрет того чи іншого автора [13, с. 68]. Суб'єктивна модальність містить вольову модальність, яка, у свою чергу, поділяється на підтипи — модальність необхідності, можливості та наміру [5, с. 43].

Виражаючи себе та своє ставлення до подій, суб'єктивна модальність автора може відобразитись в основному через граматичні та лексичні засоби. Фонетичні засоби притаманні усному мовленню. У нашому дослідженні серед основних засобів вираження модальності виокремимо модальні слова та дієслова, а також наведемо приклади вираження

суб'єктивної модальності через різні частини мови. Матеріал дослідження формувався зі сторінок книжкового блогу (Books Blog) електронного ресурсу газети The Guardian.

Лексичні засоби вираження модальності об'єднують у собі модальні слова, до складу яких в англійській мові належать: а) слова, що виражають впевненість (*certainly, of course, no doubt, surely, apparently, assuredly, undoubtedly, truly, in fact*); б) слова-підсилювачі (*indeed, evidently, naturally, obviously, really, actually*); в) слова, що виражають невпевненість (*perhaps, maybe, probably, possibly*); г) слова зі значенням схвалення або несхвалення (*happily — unhappily, luckily — unluckily, fortunately — unfortunately*) [10, с. 3-4]:

e.g. *Perhaps the rationale is that pictures of smiley Plath counterbalance the darkness in her work, lending extra tragedy to her illness and death* (Sylvia Plath's bikini shot: it's time to stop sexualising a serious author to sell books, 28/09/2017).

We can probably blame San Diego for all this (Why are comic cons no longer about comics? 22/09/2017).

In fact, the quote comes from and has nothing to do with interpersonal harmony (Why Boris Johnson's 'singing birds' are just what the doctor ordered, 22/09/2017).

But perhaps there is a more satisfying anniversary to be celebrated here, as 2017 marks 100 years since Tolkien, effectively invalidated out of the army ... (The Hobbit at 80: much more than a childish prequel to The Lord of the Rings, 21/09/2017).

До лексико-граматичних засобів зараховуємо модальні дієслова *must, should, ought, will/would, can/could, may/might, need*. У плані суб'єктивної модальності ці дієслова послаблюють своє первинне значення бажаності, необхідності, обов'язку та передають тільки відношення мовця до предмета висловлювання [10, с. 4]:

e.g. *While we can point to other authors who played a part in creating the genre of heroic fantasy ...* (The Hobbit at 80: much more than a childish prequel to The Lord of the Rings, 21/09/2017).

I had guessed that George Eliot's Middlemarch – which must have a case to be the most complete novel ever written – might have gone unstretched, but research revealed The Ladislav Case by the Swedish writer Imke Thormählen (Revenge of Gatsby, Mrs De Winter... the never-ending love for literary sequels, 7/09/2017).

Часто в одному реченні є декілька засобів вираження модальності:

e.g. *Or perhaps they could take a line out of Austen's book – Northanger Abbey, to be precise* (A 'darker' Pride and Prejudice? Oh please, there are other books to adapt, 31/08/2017).

У цих речення модальні дієслова виконують роль службових частин мови і виражають лише ступінь вірогідності, можливості, потреби.

Смислову основу суб'єктивної модальності утворює поняття оцінки в широкому розумінні слова, включаючи не лише логічність кваліфікації повідомлюваного, але й різні види емоційної реакції [1, с. 30].

Позитивна оцінка представлена лексемами з відповідною конотацією. Це можуть бути прикметники, які інколи називають афективними, оскільки вони містять ступінь зацікавленості мовця (*wonderful, awful, great, disgusting, terrible* тощо), прислівники, що об'єктивно характеризують дію чи явище (*usually, often, generally* і т.д.), модальні частки (підсилювальні: *just, even, yet, still, all, simply*; обмежувальні: *only, merely, solely, barely, but, alone*; уточнювальні: *right, exactly, precisely, just*; заперечні: *not*; сполучні: *also, too*):

e.g. *Filer's post produced some hilarious comments about the pratfalls of indiscriminate blurbing.* (Do celebrity book blurbs 'blackmail' readers? 15.09.2017).

While he's right to point out that "blurbs are outrageous in certain places", it's hardly a new phenomenon (Do celebrity book blurbs 'blackmail' readers? 15/09/17).

A great novel will often contain such resonance that its sequel is implied – and should not be written by anyone else (Revenge of Gatsby, Mrs De Winter... the never-ending love for literary sequels, 7/09/2017).

Позитивне значення може бути виражене не лише однослівною лексемою, але й вставними конструкціями:

e.g. *Like all good myths and legends, The Hobbit began in the oral tradition...*(The Hobbit at 80: much more than a childish prequel to The Lord of the Rings, 21/09/2017).

Негативна оцінка представлена лексемами із семантикою «поганий»:

e.g. *Plath's poems were visceral and impolite; her novel was about madness* (Sylvia Plath's bikini shot: it's time to stop sexualising a serious author to sell books, 28/09/2017).

Відсутність вираження будь-якої з ознак вказує на нейтральну оцінку:

e.g. *Christopher recalls these storytelling sessions happening around 1929* (The Hobbit at 80: much more than a childish prequel to The Lord of the Rings, 21/09/2017).

Суб'єктивна модальність може бути виражена експліцитно та імпліцитно. При експліцитній структурі мовець є явно вираженом суб'єктом:

e.g. *But as much as there is to admire in Austen's writing, I'm utterly bored by the adaptations, however slickly shot or cleverly written* (A 'darker' Pride and Prejudice? Oh please, there are other books to adapt, 31/08/2017).

Імпліцитність найкраще простежується в оцінці явища безособово, ніби відсторонено від мовця:

e.g. *These days, The Hobbit is considered nothing more than a childish taster or over-long prologue to Tolkien's more revered Lord of the Rings trilogy* (Hobbit) Окрім цього, попереднє речення виражає пряму суб'єктивну модальність, в останньому ж — вона виражена опосередковано.

Якщо у речення і є виражений суб'єкт дії, то такий тип називають агентивним, при його відсутності — неагентивним:

e.g. *These are the images that publishers think best represent Plath ...*(Sylvia Plath's bikini shot: it's time to stop sexualising a serious author to sell books, 28/09/2017). Оцінне ставлення у цьому реченні виражається через аксіологічний предикат “думки” to think, синонімами якого можуть також бути to think, to appear, to believe, to seem, to consider тощо.

Відповідно неагентивна суб'єктивна модальність реалізовується в реченнях без вираженого суб'єкта модальності:

e.g. *A quest. An artefact of power. An unlikely or unwilling hero. Fantastical races of elves and dwarves, orcs and goblins. Dragons.* (The Hobbit at 80: much more than a childish prequel to The Lord of the Rings, 21/09/2017).

Емоційно-експресивне ставлення мовця відображено й у словах типу to like, to dislike, to hate, to love, to appreciate тощо, що підсилюють оцінку:

e.g. *For any bigwigs reading this, here are the risk-taking books I'd like to see adapted...* (A 'darker' Pride and Prejudice? Oh please, there are other books to adapt, 31/08/2017).

Ще одним різновидом появи суб'єктивної модальності є вживання наказового способу, що активізує читача і залучає його до діалогу, виконуючи певну інтимно-контактно встановлювальну функцію:

e.g. *So let's raise a glass of ale to The Hobbit, 80 years young* (The Hobbit at 80: much more than a childish prequel to The Lord of the Rings, 21/09/2017).

Таким чином, проведене дослідження засвідчує, що есплікація суб'єктивної модальності в жанрі блогу здійснюється через арсенал граматичних та лексичних засобів. Ступінь присутності адресата може забезпечуватися використанням модальних дієслів, модальних слів, прикметників, прислівників, часток, наказового способу тощо. Модальність може бути виражена імпліцитно та експліцитно, з точки зору присутності суб'єкта в реченні буває агентивною та неагентивною, прямою та опосередкованою. Перспективою дослідження може бути аналітичний огляд вираження модальності в різножанрових текстах інтернет-комунікації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Войналович Л. П. Модальність як багатоаспектна лінгвістична категорія [Електронний ресурс] / Л. П. Войналович. — Режим доступу : http://eprints.zu.edu.ua/14786/1/2_%D0%92%D0%BE%D0%B9%D0%BD%D0%B0%D0%BB%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D1%87_%D0%9B.%D0%9F_%D0%9D%D1%96%D0%B6%D0%B8%D0%BD.pdf

2. Дрібко В.Т. Категорія суб'єктивної модальності [Електронний ресурс] / В. Т. Дрібко. – Режим доступу : <http://www.sworld.com.ua/index.php/ru/philosophy-and-philology-311/linguistics-and-foreign-languages-in-the-world-today-311/7613-kategoriya-subktivno-modalnost>
3. Каменева В. А. Композиционно-смысловая структура дискурса газетных сообщений как эффективное средство корректировки гендерного дисплея российской и американской лингвокультур / В. А. Каменева, С. В. Коломиец // Вестник ЧелГУ. – Серия : Филология. Искусствоведение. – 2009. – №10(148). – Вып. 30. – С. 30-31.
4. Козловский В. В. Предложения с конъюнктивом (структура, семантика, прагматика) / В. В. Козловский. – Черновцы : Рута, 1997. – 281 с.
5. Коцюба Н. Й. Лексико-граматичні засоби вираження категорії модальності в офіційно-діловому тексті [Електронний ресурс] / Н. Й. Коцюба. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npchdufm_2014_221_209_11
6. Лютянська Н. І. Мас-медійний дискурс: типологічні та структурно-організаційні особливості [Електронний ресурс] / Н. І. Лютянська. – Режим доступу : http://www.irbis-nbuv.gov.ua/UJRN/Nzfn_2014_2_28.pdf
7. Модальність // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://slovopedia.org.ua/42/53404/286281.html>
8. Модальность // [Электронный ресурс]. – Режим доступа : https://dic.academic.ru/dic.nsf/enc_philosophy/743/%D0%9C%D0%9E%D0%94%D0%90%D0%9B%D0%AC%D0%9D%D0%9E%D0%A1%D0%A2%D0%AC#sel=
9. Помазан О. С. Засоби вираження модальності в сучасній англійській мові [Електронний ресурс] / О. С. Помазан, О. В. Ковтун. – Режим доступу : <http://jvestnik-sss.donnu.edu.ua/article/download/3898/3931>
10. Ралдугіна К. О. Модальність як логіко-філософська та лінгвістична категорія [Електронний ресурс] / К. О. Ралдугіна. – Режим доступу : http://web.znu.edu.ua/herald/issues/2008/fil_2008_1_2/2008-26-06/029.pdf
11. Сушкевич О. В. Аксиологічна модальність як відносна суб'єктивна категорія [Електронний ресурс] / О. В. Сушкевич. – Режим доступу : http://dspace.udpu.org.ua:8080/jspui/bitstream/6789/4390/1/%D0%A1%D1%82%D0%B0%D1%82%D1%82%D1%8F_%D0%A1%D1%83%D1%88%D0%BA%D0%B5%D0%B2%D0%B8%D1%87.pdf
12. Ткачук В. М. Категорія суб'єктивної модальності: дис. ... кандидата філол. наук : 10.02.15 / Ткачук Вадим Миколайович. – Донецьк, 2002. – 221 с.
13. Шилінська І. Ф. Лінгвостилістичні аспекти інтернет-комунікації / І. Ф. Шилінська // Мандрівець : всеукр. наук. журнал. – Тернопіль. – 2014. – № 5 (113). – С. 67–70.

Стаття надійшла до редакції 17.12.2017 р.

ОСНОВНИ ПРИНЦИПИ ДІЄСЛІВНОЇ ЗООНІМНОЇ АНТРОПОМОРФНОЇ МЕТАФОРИ ТА ЇЇ АНАЛІЗ В АНГЛІЙСЬКОМУ ТЮРЕМНОМУ СЛЕНГУ. ДІЄСЛОВО TO RAT

Дієслівна зоонімна антропоморфна метафора стає все більше цікавим напрямком для лінгвістів у сучасному мовознавстві. У порівнянні з номінальною зоонімною метафорою, її механізм є набагато складніший, оскільки передбачає поєднання загальної метафоричної схеми та метонімії. Важливим є те, що ми можемо легко знайти зоонімну антропоморфну метафору не тільки в стандартній мові, але також в її нестандартних варіантах, таких, як, наприклад, тюремний сленг, в якому зоонімні антропоморфні метафори як номінальні, так і дієслівні, є досить поширеним явищем через їх метафоричний характер. На жаль, проблема зоонімної антропоморфної метафори в тюремному сленгу не викликала глибокого зацівлення дослідників і навіть, можна сказати, ігнорувалася. Метою запропонованого дослідження є опис основних принципів дієслівної зоонімної антропоморфної метафори в англійському тюремному сленгу за допомогою методики когнітивного мовознавства та концептуальної семантики.

Ключові слова: тюремний сленг, метафора, метонімія, дієслівна зоонімна антропоморфна метафора.

Анна Цихановска. ГЛАВНЫЕ ПРИНЦИПЫ ГЛАГОЛЬНОЙ ОТЗООНИМНОЙ АНТРОПОМОРФНОЙ МЕТАФОРЫ И ЕЁ АНАЛИЗ В АНГЛИЙСКОМ ТЮРЕМНОМ СЛЕНГЕ. ГЛАГОЛ TO RAT

Глагольная отзоонимная антропоморфная метафора становится все больший интерес для лингвистов современного языковедческого направления. В сравнении с номинальной отзоонимной антропоморфной метафорой, этот процесс является особенно сложным, потому что состоит из двух соединенных механизмов: общей метафорической схемы и метонимии. Важным является тот факт, что мы можем легко найти отзоонимную антропоморфную метафору не только в стандартном языке, но также в его нестандартных вариантах, например, тюремном сленге. Целью данной статьи является описание главных принципов глагольной отзоонимной антропоморфной метафоры в английском тюремном сленге посредством методологического аппарата, который основывается на некоторых элементах когнитивного языкознания и познавательной семантики.

Ключевые слова: тюремный сленг, метафора, метонимия, глагольная отзоонимная антропоморфная метафора.

Anna Ciechanowska. THE MAIN TENETS OF VERBAL ZOOSEMY AND ITS ANALYSIS IN ENGLISH PRISON SLANG – THE CASE OF RAT

Verbal zoosemy – becoming a more and more attractive area of research – is the mechanism which in comparison to nominal zoosemy poses more difficulty for linguists of today since the process involves the combination of the general metaphorical schema and the metonymic transfer. What is also important is the fact that verbal zoosemy is the phenomenon which may be found not merely in standard languages, but also in their non-standard varieties, such as, for example, English prison slang. Nevertheless, this aspect of prison slang seems to be apparently neglected, if not all together ignored. The paper is an attempt to uncover the main twists and turns of verbal zoosemy functioning in English prison slang, employing a cognitively couched methodological framework based on the selected elements of cognitive linguistics and conceptual semantics.

Key words: prison slang, metaphor, metonymy, verbal zoosemy.

The analysis proposed in the article that follows focuses on the intricacies of the mechanism of verbal animal metaphor, a mechanism that may be proved to have played an active role in the shaping of the history of English prison slang, as well as on the main elements of the cognitively couched apparatus that may be employed in its analysis. Verbal animal metaphors used by people

incarcerated in penal institutions deserve closer inspection – at least – for two reasons. Firstly, the subject of verbal animal metaphors in prison slang seems to be treated in linguistic literature either fragmentarily or it is altogether ignored. As a result, the task of finding publications that deal with the mechanism of verbal zoosemy in this particular language variety seems to be relatively demanding. Although the number of publications whose authors concentrate on the phenomenon of prison slang perceived as an active element of the prison setting is substantial (see D. Clemmer, G. Sykes, I. Cardozo-Freeman, R. Hanser, J. Morawski), its linguistic features hardly ever constitute the core of strictly linguistic analytical tasks. In effect, one may speak of a relatively limited number of publications targeted at the language of the underworld, such as those of A. Devlin, A. Mayr, T. Einat and H. Einat, T. Einat and Z. Livnat, K. Stępnia, J. Obara, A. Niepytalska-Osiecka, Ł. Zarzycki and A. Dziedzic-Rawska. Worse still, it is hardly at all possible to chance upon publications that deal specifically with the issue of animal metaphorisation, which seems to form a part and parcel of this particular language variety. Among the publications targeted at the problem of metaphorisation in the body of prison slang vocabulary one finds A. Dziedzic-Rawska, who chiefly concentrates on the extremely figurative character of prison slang embodied in – among others – the rich application of metaphor and metonymy, as well as M. Schulte who emphasises the importance of metaphorical variation in this language variety by stressing that: «underworld argot is a metaphorical entity itself and hence metaphorical expressions are the norm» [30, p. 52]. Another reason that justifies the necessity of analysing the phenomenon of verbal animal metaphor in the language variety targeted here is the fact that not merely nominal zoosemy – being one of the most pervasive mechanisms of semantic changes in English prison slang – but also verbal zoosemy contribute greatly to the meaning of communicative events in this particular variety of language. When we delve into the vocabulary employed by prisoners of the English underworld we see that it is steeped in not merely nouns,² but also verbs, associated with the animal kingdom, and that is why we find here such lexical items as, for example, *to crab* used in the sense ‘to cheat a person’, *to dog* employed in the sense ‘to see’ and *to cock* conveying the sense ‘to arrest a person’.³ Hence, here the author shall make an attempt to account for the methodology of analysing one of the groups of verbal animal metaphors, namely those animal verbs that denote various actions typically performed by human beings – in our case by prisoners or – at least – some of them, by means of the analysis of the verb *to rat* serving as a representative example of verbal zoosemy in English prison slang.

In an attempt to formulate the main tenets of the apparatus that could be used in the analysis of animal verbs it was essential to employ the theoretical and methodological frameworks of the cognitive approach relying on the achievements of such researchers as, for example, G.A. Kleparski, R. Kiełtyka and G.A. Kleparski and B. Lewandowska-Tomaszczyk. Hence, the elements of the formal apparatus proposed here, such as *conceptual domains*, *conceptual micro/macrocategories* and *conceptual elements/locations* have been modelled mainly on the basis of G.A. Kleparski and R. Kiełtyka and G.A. Kleparski. The author has decided to rely on the achievements of cognitive linguistics since, as pointed out by, among others, L.A. Janda and D. Geeraerts, cognitive linguistics – being focused on the psychological side – allows us to reconnect the threads of the history of linguistic thought and heal the gashes that marked the field in the 20th century. Moreover, it is in no way an exotic endeavour off on its own disconnected tangent, but rather a framework that cooperates with a community of academic allies, such as, for example, anthropology, neurobiology, motor control, artificial intelligence, philosophy and literary criticism. If we narrow the perspective to semantic diachrony, we see that cognitive linguists, as a result of their strong and versatile cooperation with other scholars, have been able to formulate convincing evidence in favour of the view that semantic change is a cognitively driven mechanism.

² Among nominal animal metaphors in English prison slang we find, among others, *grasshopper* used in the sense ‘a common thief’, *crow* the meaning of which is ‘one who keeps watch while another steals’, *spider* employed in the sense ‘a young burglar’, as well as *gopher* used in the sense ‘a safe blower’ (see *The Dictionary of the Underworld*, henceforth: *DU*).

³ All the examples were taken from *DU*.

Nevertheless, the analysis of verbal zoosemy, being far more complex than its nominal type, requires the application of selected elements of the tradition of *conceptual semantics* – developed mainly by R. Jackendoff. It must be emphasised that the cognitively couched apparatus proposed here may be employed in the analysis of just one of the categories of English animal verbs, that is those that are related to the motivating animal names through the combination of metonymic and metaphoric mappings (see S. Martsa).⁴

Before we make an attempt to discuss the main tenets of the proposed methodological apparatus, we should answer the question of what is hidden behind the term *verbal zoosemy* in order to shed some light on the phenomenon itself. As R. Kiełtyka recently proposed, it is a sub-type of zoosemy working in the historical evolution of verbs, and it obtains as a result of the combination of the general metaphorical schema, formalised as **<HUMAN BEING/ACTION PERFORMED BY HUMAN BEING IS (PERCEIVED AS) ANIMAL>**, and the metonymic transfer that may be formalised as **HUMAN BEING FOR ACTION PERFORMED BY HUMAN BEING**. R. Kiełtyka also explains that this: sub-type of zoosemy « may be said to lie on the border between metaphor and metonymy, and hence is either understood as an outcome of a metonymic projection of a sense acquired as a result of a conceptual animal metaphor (**GCM**), or conversely, metaphorisation is complemented by broadly understood metonimisation » [16, p.163].

In the case of the third category of verbs distinguished by S. Martsa, the category subject to analysis carried out by means of the methodological apparatus proposed here, it is easily observable that the metaphorical sense of the verb is overtly associated with the similar sense of the parent noun, which results from the mechanism of bidirectional mapping. What is more, we may venture a claim that the metaphorical meaning of the verb may also be perceived as the semantic extension of the sense of the corresponding noun. Hence, according to S. Martsa the senses of such verbs are motivated by metonymic transfer: « whereby the person expressed metaphorically by an animal name stands for the activity typical of that person » [23, p.57]. To illustrate the truth of the scholar's claim, let us look at the example of the noun *pig*. If someone calls someone else a *pig*, justifiably or not, he or she is believed to be greedy and/or gluttonous. These features make the person seem similar to a real-world pig, and hence the verb *to pig* may be employed in the sense of the activity or behaviour typical for such a person who 'eats or appropriates food greedily', as evidenced in *The Oxford English Dictionary* (henceforth: the *OED*). As a result, we may observe the working of the conceptual metonymy that may be understood as: **ANIMAL FOR THE ACTIVITY /BEHAVIOUR (PERCEIVED AS) TYPICAL OF ANIMAL**.

The proposed methodological framework assumes that the mechanism of verbal zoosemy that affected the aforementioned group of verbs may be divided into separate yet related stages. The first stage involves a metaphorical transfer as a result of which an animal noun, labelled as *parent noun* or *base noun*, starts to be used in a human-specific sense. The analysis of this stage requires the application of certain elements that belong to the tradition of cognitive linguistics in order to account for the semantics of the noun from which the mechanism starts, that is the parent noun, as

⁴ S. Martsa distinguishes three main types of English animal verbs, that is verbs related to the motivating of animal names through metonymic mappings, verbs related to the motivating of animal names through metaphoric mappings and verbs related to the motivating of animal names through the combination of metonymic and metaphoric mappings. S. Martsa accounts for further sub-metonymies that may be distinguished, for example, some animal verbs tend to evoke the sub-metonymy **YOUNG ANIMAL FOR BRINGING THAT ANIMAL FORTH**, as in the case of the verb *to foal*, while other verbs are motivated by the sub-metonymy **ANIMAL FOR CATCHING / EXTERMINATING THAT ANIMAL**, as in the case of *to fish*. The verbs that belong to the second group distinguished here are motivated by various types of metaphorical mapping, and a combination of metaphorical and metonymic mappings which may be said to be conceptually based on the GCB. According to S. Martsa, this particular type may be further divided into two individual semantic patterns based on the affinity held between animal verbs and the noun from which the verbal meaning derives. Interestingly, certain animal verbs, especially those functioning in human-specific senses, may belong to more than one group, such as, for example, *to ferret* which is either motivated by metonymic mapping or unidirectional metaphoric mapping of zoomorphisation, depending on the analysed sense. Furthermore, *to worm* is an example of a verb that may be justifiably placed in each of the three groups. In other words, different verbal, human-specific sense-threads of *worm* are motivated either by the working of metonymic mapping, unidirectional metaphoric mapping or bidirectional mapping [23].

well as the derived noun – termed here as the *agent noun*⁵ – which is, in turn, subject to the working of the mechanism of metonymy in the second stage. Apart from the necessity to construe the meaning of the parent noun, the analysis of the first stage of the development of a verbal sense requires the analysis of several sub-mechanisms leading to the development of the novel nominal human-specific sense of the agent noun, such as the foregrounding of certain conceptual values, the exchanging or substitution of the elements (HUMAN BEING) for (ANIMAL), as well as the backgrounding of the locations that do not participate actively in the evolution of the sense of the agent noun and become dormant, labelled here as *temporarily irrelevant values*. To sum up, in the first stage of the development we may speak of several types of conceptual values, including backgrounded values, which are also termed temporarily irrelevant elements, foregrounded values, substituted values as well as background values which become transferred values, and they are – frequently – not identified in terms of the definition.

The second stage involves the working of the mechanism of metonymy and – at the same time – the process of morphological conversion which may be analysed with the aid of *conceptual semantics*. Conceptual semantics is the framework that attempts to show how lexical concepts are structured, and it tries to explain in what way these structures cooperate with formal aspects of language. R. Jackendoff proposed a set of components that are hypothesised to be universal since the linguist believes that the ultimate aim is to represent and account for the general structure of thought, not merely language-specific meanings. Hence, R. Jackendoff points out that all elements of content in the semantics of sentences are found in the *lexical conceptual structures* of the lexical items that are combined to form sentences [14]. And it is the notion of *lexical conceptual structure* (henceforth: LCS) that has been borrowed from the tradition of conceptual semantics in order to account for the *catalytic converter*,⁶ which indirectly triggers conversion. The notion of LCS provides a tool for the classification of verbs since – as I. Plag and R. Lieber argue – the derivation of meanings associated with denominal verbs is possible through the formalism of LCS.

To start with, conceptual knowledge is encoded by semantic forms in linguistic forms by means of semantic primitives, including CAUSE, BEGIN, BECOME, BE-IN, HAVE-ON, etc.⁷ Our apparatus allows us to analyse and construe the meaning of merely those animal verbs that may be categorised as SIMILATIVE conversion verbs, and these verbs may be explicable in terms of SIMILATIVE LCS: BE [parent noun], for example, *to gossip* – used in the sense ‘to act like a gossip’ – may be represented in terms of the SIMILATIVE LCS: BE[gossip], ‘to act like a gossip’ (see C.A. Gottfurcht). The identification of such verbs requires the analysis of the common phrases used in the definitions of their meanings, and such phrases include: *to act as*, *to act like*, *to be*, *to become*, *to behave as*, *to imitate*, *to live as*, *to play* and *to work as*. Due to their presence we are able to determine cases of SIMILATIVE verbs.⁸ For example, the definition of *to tiger* is ‘to act, behave, or walk to and fro, like a tiger’, *to parrot* is defined as ‘to chatter like a parrot’, and *to dog* is described as ‘to follow like a dog’ (see the *OED*). As we see it, it is selected elements of the tradition of conceptual semantics that enable us to account for the metonymic mapping and the mechanism of conversion that are integral parts of the whole process of animal verbal metaphorisation. When all the elements discussed in the foregoing are combined into one consistent methodological apparatus, they may give us an opportunity to try to construe, at least, some of the senses of animal-specific verbs.

One of the illustrative examples of lexical items that are subject to the mechanism of verbal zoosemy in the history of English prison slang is the verb *to rat* used in the sense ‘to inform to the

⁵ An *agent noun* develops from the parent noun and it is understood as the performer of the activity expressed by the animal verb, indirectly giving rise to the novel verbal sense. For more on this issue see A. Ciechanowska [2].

⁶ *Catalytic converter* is understood here as the conceptual element that is related to the meaning of the parent noun from which derivation starts directly, the agent noun, developed from the parent noun and the activity performed by the agent noun and expressed by the targeted animal verb. For more on this issue see A. Ciechanowska [2].

⁷ Relying on the assumptions underlying the notion of LCS we may distinguish several types of conversion verbs, that is: RESULTATIVE, PRIVATIVE, LOCATIVE, INSTRUMENTAL and SIMILATIVE conversion verbs.

⁸ These common phrases were taken from the *OED*.

police or to prison wardens' (see *DU*), which is derived from the noun *rat*. In order to analyse and show the stages of the development of the targeted animal verb it is necessary to start from the analysis of the meaning of the parent noun whose role – in this case – is played by the noun *rat*. As the *OED* informs us, the lexical item *rat* is of uncertain origin; however, it is justifiably assumed that the noun was adopted first in Germanic languages, and then the word came to be employed in Romance languages. As shown in several lexicographic works (*Origins: A Short Etymological Dictionary of Modern English*, *An Etymological Dictionary of Modern English* and *A Comprehensive Etymological Dictionary of the English Language*), the targeted noun corresponds to Middle English *rat* or *ratte*, and that it is etymologically related to Old High German and Middle Dutch *ratte*. According to the evidence taken from the *OED*, *rat* entered the written English lexicon at the outset of the 11th century (1000>1862),⁹ and its historically primary meaning is defined as 'a rodent of some of the larger species of the genus *Rattus*'.¹⁰

In our interpretation, the primary sense of *rat* – being our parent noun – is explicable in terms of an entrenchment relation to the attributive paths of the conceptually central **DOMAIN OF SPECIES [...]**, **DOMAIN OF ORDERS OF ANIMALS [...]** and **DOMAIN OF GENERA OF ANIMALS [...]**, which form the conceptual core of the analysed sense and for which such attributive values as (ANIMAL), (RODENTIA) and (RATTUS) are highlighted accordingly. The following *OED* quotations testify to this historically original sense of *rat*:

↓ c 1000 Fiber befer. Raturus, *ræt*. Lutria, otor.

↓ 1377 Had ȝe rattes ȝoure wille ȝe couthe nouȝt reule ȝoureselue
1862 The black *rat*, so rare in England, is common in Alderney and Herm.¹¹

At the outset of the 19th century, *rat* developed – at least – two verbal sense-threads defined as 'to inform to the police or to prison wardens' (see *DU*), and 'to inform in criminals' slang' (see the *OED*), both of which are in current slang use today (see *Merriam Webster*). Since it is prison slang vocabulary that is of primary interest for us here, we shall focus on the sense-thread defined in *DU*, that is 'to inform to the police or to prison wardens'. The construal of the discussed verbal sense of *rat* necessitates determining the character of the process of metaphorisation that results in the development of the agent noun. In this case, the role of the parent noun is performed by *rat*, used in its historically primary nominal sense 'a rodent of some of the larger species of the genus *Rattus*' (see the *OED*), while our agent noun is the noun *rat* used in its zoosemic sense 'a police informer, an informer in prison slang' (see the *OED* and *DU*). In terms of the methodological apparatus employed in this work, the analysed human-specific sense involves the activation of the attributive values (HUMAN BEING) and (ONE THAT 'REPORTS')+[to the police/wardens], presupposed by the conceptually central attributive path of **DOMAIN OF SPECIES [...]** and **DOMAIN OF BEHAVIOUR AND ACTIVITY [...]**. As the context of use of the zoosemic sense is fairly obvious,¹² we may justifiably speak of an entrenchment relation to the attributive path of **DOMAIN OF BEHAVIOUR AND ACTIVITY [...]**, for which the negatively loaded element (ONE THAT 'BETRAYS') is brought to the fore. We may conjecture that the development of the agent noun may have been conditioned by the working of the mechanism of substituting of the location (HUMAN BEING) for the element (ANIMAL), the process of backgrounding of temporarily irrelevant locations (RODENTIA) and (RATTUS), the foregrounding of the value (ONE THAT 'REPORTS')+[to the police], coupled with the transfer of the background element (ONE THAT

⁹ In the following paper, we shall use the convention of putting the first and the last documented *OED* date of use of a given sense in brackets.

¹⁰ Apart from its historically primary meaning, the lexical category in question is applied to animals of other species resembling the rat.

¹¹ According to the body of dictionaries used for verification (*Merriam Webster*, *Oxford Advanced Learner's Dictionary of English*, *Longman Dictionary of Contemporary English* and *Cambridge Dictionaries Online*), this sense-thread is current in present-day English.

¹² Any act of informing and reporting to the police is universally perceived as a betrayal in the community of the underworld.

‘BETRAYS’). As we can see it, this particular element is hardly at all identifiable in terms of the definition of the parent noun, so its transfer must be conditioned by our cultural knowledge which justifies why rats are perceived as treacherous animals. R.A. Palmatier maintains in his work that rats belong to the group of the most despised animals since they are regarded as vicious, unclean and parasitic rodents. They are believed to be dangerous for both humans and their property since they spread disease and steal food, while: *Human rats betray trusts, desert comrades, and think only of themselves* [6, p. 315]. It must be emphasised that the mechanism of metaphorisation is completed after the sub-mapping of the relevant anthropomorphised trait of *rat* back onto human beings. Again, one may claim after S. Martsa that the sense of *rat* analysed here results from metonymic mapping, and the conceptual metonymy evoked by this verb may be formalised as: ANIMAL[human-specific sense] FOR THE ACTIVITY / BEHAVIOUR (PERCEIVED AS) TYPICAL OF ANIMAL[animal-specific sense].

The nature of the relationship that exists between the parent noun, the agent noun and the activity profiled by the verb, is explicable due to the working of the catalytic converter whose role is played by the conceptual value (ONE THAT ‘BETRAYS’), and it allows for the construal of the targeted sense of *to rat*. The verb may certainly be classified as SIMILATIVE, and the construal of its semantic picture is possible in terms of LCS: BE[rat], with a gloss ‘to act like a rat’. In other words, the meaning of the verb may be formalised as: ‘to act like a rat’, that is {(ANIMAL)^(ONE THAT ‘BETRAYS’)} attributed to a rat the semantics of which may be rendered as {(HUMAN BEING)^(ONE THAT ‘BETRAYS’)^{(ONE THAT ‘REPORTS’)+[to the police/wardens]}}.

The main goal set to the analysis carried out in this work was to scrutinise the intricacies of the mechanism of verbal zoosemy exemplified by means of the verb *to rat* – used in prison slang in the sense ‘to inform to the police or to prison wardens’ – employing the cognitively couched methodological apparatus based on the ideas developed in G.A. Kleparski, R. Kiełtyka, S. Martsa and R. Jackendoff. The methodological framework used in the analysis may be justifiably characterised as being – somewhat – eclectic in its nature since it is a corollary of the author’s taking into analytical consideration verbal transfers of selected animal-specific items. To the best of our knowledge, linguists either Polish or of foreign provenance, have thus far hardly ever targeted zoosemic evolution of verbs and they have traditionally centred on scrutinising the development of animal-specific nouns. The development of the proposed methodological apparatus required either modification of the tools that linguists have at their disposal, or the forging of new tools. Hence, in order to meet the task set to this work, the author introduced certain novel elements, such as the notion of *catalytic converter*, as well as gave a new meaning to already known terms, such as, for example, *agent noun*. Another novelty in the proposed methodological framework is accounting for the mechanism that has been labelled as *substitution*, which is understood as a combination of the principles of *highlighting* and *hiding* – known since the time of Lakoff and Johnson. Another novel concept that has been proposed is labelled as *background elements*, and it has been used in reference to those elements that – not infrequently – represent the salient instinctual character and behavioural traits of animals, but they are in no way identifiable in terms of the definition, and – as a result – they have a dormant character. We have also distinguished the category of values that have been labelled as *temporarily irrelevant values*, a term that stands for those conceptual locations that are in no way important for the construal of the novel sense of the agent noun, and hence remain backgrounded. The combination of the aforementioned tools with selected elements borrowed from the cognitive tradition and conceptual semantics allowed us to scrutinise and portray the stages of the development of the verb *to rat*, which serves in this work as an example of a prison slang animal verb related to the motivating of animal names through the combination of metonymic and metaphoric mappings. Due to the fact that we have dealt with the phenomenon of verbal zoosemy only to such a limited extent, the cognitively couched apparatus proposed in this work allows us to analyse and describe the stages of the development and the resultant meaning of only those verbs whose evolution was conditioned by the two metaphorisation mechanisms. Hence, it must be emphasised that in order to be used in the analysis of other categories of animal verbs, the methodological framework proposed requires further refinement and elaboration.

REFERENCES

1. Cambridge Dictionaries Online, Access Mode: URL: <http://dictionary.cambridge.org/> (accessed on 10 December 2017).
2. Devlin A. *Prison Patter. A Dictionary of Prison Words and Slang* / Angela Devlin. – Winchester : Waterside Press, 1996. – 128 p.
3. Longman Dictionary of Contemporary English, Essex, 1995. – 1670 p.
4. Merriam Webster, Access Mode: URL: <https://www.merriam-webster.com/>
5. Oxford Advanced Learner's Dictionary of English, Access Mode : URL: <http://www.oxfordlearnersdictionaries.com/> (accessed on 10 December 2017)
6. Palmatier, R. *Speaking of Animals : A Dictionary of Animal Metaphors* / Robert Palmatier. – Westport : Greenwood Press, 1995. – 496 p.
7. Partridge, E. *A Dictionary of the Underworld* / Eric Partridge. – London : Routledge and Kegan Paul, 1949. – 822 . (DU)
8. Partridge, E. *Origins: A Short Etymological Dictionary of Modern English* / Eric Partridge. – London and New York : Routledge, [1958]2006. – 992 p.
9. Stępnia, K. *Słownik Gwar Przestępczych* / Klemens Stępnia. – Warszawa : Oficyna Wydawnicza Mireki, 2013. – 490 p.
10. The Oxford English Dictionary (version 4.0.0.2). Oxford University Press. (OED)

OTHER WORKS

1. Cardozo-Freeman, I. *The Joint: Language and Culture in a Maximum-Security Prison* / Inez Cardozo-Freeman. – Springfield : Charles C. Thomas, 1984. – 579 p.
2. Ciechanowska, A. *The Phenomenon of Zoosemy in English Prison Slang: a Diachronic Study of Thief Synonyms*. Unpublished doctoral dissertation / Anna Ciechanowska. – University of Rzeszów, 2017. – 311 p.
3. Clemmer, D. *The Prison Community* / Donald Clemmer. – New York : Rinehart, 1940. – 358 p.
4. Dziedzic-Rawska, A. *Linguistic creativity in American prison settings* / Lublin Studies in Modern Languages and Literature / Alicja Dziedzic-Rawska. – Lublin, 2016. – Vol. 40(1). – P. 65–80.
5. Dziedzic-Rawska, A. *Formulaic language in American prison slang* / Alicja Dziedzic-Rawska / R. Kiełtyka and A. Uberman // *Studies in Linguistics, Anglophone Literatures and Cultures*. Frankfurt am Mein : Peter Lang, 2017. – (in press).
6. Einat, T. and H. Einat. *Inmate argot as an expression of prison subculture: The Israeli case* / Tomer Einar and Zohar Livnat / *The Prison Journal*. – 2000. – Vol. 80(3). – P. 309–325.
7. Einat, T. and Z. Livnat 2012. *Words, values and identities: The Israeli argot (jargon) of prisoners* / Tomer Einar and Zohar Livnat / *International Journal of Political Science, Law and International Relations* 2.– 2012. – P. 97–118.
8. Geeraerts, D. *Cognitive grammar and the history of lexical semantics* / Dirk Geeraerts/ B. Rudzka-Ostyn // *Topics in Cognitive Linguistics*. Amsterdam and Philadelphia. – 1987. – P. 647–678.
9. Gottfurcht, C. *Denominal Verb Formation in English*. Unpublished doctoral dissertation / Carolyn Gottfurcht. – Evanstone, 2008. – 354 p.
10. Hanser, R. D. *Introduction to Corrections* / Robert D. Hanser. – University of Louisiana at Monroe : Sage Publications Inc., 2013. – 512 p.
11. Janda, L.A. *Cognitive linguistics as a continuation of the Jakobsonian tradition : The semantics of Russian and Czech reflexives* / Laura A. Janda / R. A. Maguire and A. Timberlake // *American Contributions to the Eleventh International Congress of Slavists in Bratislava*. – 1993. – P. 310–319.
12. Jackendoff, R. *Semantics and Cognition* / Ray Jackendoff. – Cambridge : MIT Press, 1983. – 283 p.
13. Jackendoff, R. *Semantic Structures* / Ray Jackendoff. – Cambridge : MIT Press, 1990. – 336 p.
14. Jackendoff, R. *Foundations of Language: Brain, Meaning, Grammar, Evolution* / Ray Jackendoff. – Oxford : Oxford University Press, 2002. – 477 p.
15. Kiełtyka, R. *On Zoosemy : The Study of Middle English and Early Modern English DOMESTICATED ANIMALS* / Robert Kiełtyka. – Rzeszów : Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, 2008. – 256 p.
16. Kiełtyka, R. *On Various Faces and Facets of Animal Metaphor in English and Polish* / Robert Kiełtyka. – Frankfurt am Mein: Peter Lang, 2016. – 271 p.

17. Kiełtyka, R. and G.A. Kleparski. The scope of English zoosemy: the case of DOMESTICATED ANIMALS / Robert Kiełtyka i Grzegorz A. Kleparski / *Studia Anglica Resoviensia*. – 2005. – Vol. 3. – P. 76 – 87.
18. Kleparski, G.A. 1997. Theory and Practice of Historical Semantics: The Case of Middle English and Early Modern English Synonyms of GIRL/YOUNG WOMAN / Grzegorz A. Kleparski. – Lublin : Wydawnictwo KUL, 1997. – 277 p.
19. Kleparski, G.A. Despotic mares, dirty sows, and angry bitches: On Middle English zoosemy and beyond / Grzegorz A. Kleparski / N.H. Kaylor, Jr. and R.S. Nokes // *Global Perspectives on Medieval English Literature, Language, and Culture*. Kalamazol : Medieval Institute Publications, 2007. – P. 93–116.
20. Lakoff, G. and Johnson M. *Metaphors We Live By* / George Lakoff and Mark Johnson. – Chicago : University of Chicago Press, 1980. – 256 p.
21. Lewandowska-Tomaszczyk, B. Cognitive and interactional conditioning of semantic change / Barbara Lewandowska-Tomaszczyk / G. Kellermann and M. D. Morrissey // *Diachrony within Synchrony : Language History and Cognition*. Duisburg. – 1990. – P. 229 – 250.
22. Lieber, R. *Morphology and Lexical Semantics*/ Rochelle Lieber. – Cambridge : Cambridge University Press, 2004. – 208 p.
23. Martsa, S. *Conversion in English: A Cognitive Semantic Approach* / Sandor Martsa. – Newcastle : Cambridge Scholars Publishing, 2013. – 314 p.
24. Mayr, A. *Language as a means of control and resistance: Discourse Analysis in Prison Setting*. Unpublished doctoral dissertation / Andrea Mayr. – University of Glasgow, 2000. – 257 p.
25. Morawski, J. O potrzebie badania gwary przestępczej / Jerzy Morawski/ *Przegląd Penitencjarny*. – 1968. – Vol. 1(17). – P. 72 – 80.
26. Niepytalska-Osiecka, A. *Elementy Słownictwa Przestępczego w Wypowiedziach Bohaterek Książek Katarzyny Bondy Polskie Morderczynie i Marii Nurowskiej Drzwi do Piekła* / Anna Niepytalska-Osiecka / *Socjolingwistyka*. Kraków. – 2015. – Vol. 29. – P. 313 – 323.
27. Obara, J. Zapożyczenia żargonie przestępczym i slangu młodzieżowym (adaptacja fleksyjna i słowotwórcza obcych leksemów / Jerzy Obara/ *Rozprawy Komisji Językowej Wrocławskiego Towarzystwa Naukowego*. Wrocław. – 2012. – Vol. 35. – P. 141 – 148.
28. Piotrowska-Wojaczyk, A. Uwagi o słownictwie i frazeologii więziennej w praktycznym słowniku współczesnej polszczyzny pod redakcją Haliny Zgółkowej / Agnieszka Piotrowska-Wojaczyk / *Język. Religia. Tożsamość*. – 2016. – Vol.13. – P. 173–187 .
29. Plag, I. *Morphological Productivity. Structural Constraints in English Derivation* / Ingo Plag. – Berlin and New York : Mouton de Gruyter, 1999. – 290 p.
30. Schulte, M. The language of the underworld and its sociolinguistic significance / Maren Schulte / *Contributions to the Study of Language, Literature and Culture*. Arbeitsblätter des Anglistischen Seminars Heidelberg. – 2010. – P. 45–60.
31. Stępnia, K. Nazwy gwary złodziejskiej / Klemens Stępnia / *Poradnik Językowy*. – 1973. – Vol. 4(213). – P. 209 –213.
32. Sykes, G.M. Review of the prison community / Gresham M. Sykes / *The Journal of Criminal Law, Criminology and Police Science*. – 1959. – Vol. 49(6). – P. 576–577.
33. Zarzycki, Ł. Socio-lingual phenomenon of the anti-language of Polish and American prison inmates / Łukasz Zarzycki / *Crossroads. A Journal of English Studies*. Białystok. – 2015. – Vol. 8(11). – P. 11–23.

Стаття надійшла до редакції 14.12.2017 р.

THE SPEAKER'S INTENTION IN DISCOURSE

The present paper is focused on the ways of retaining the Speakers' intention from the SL into the TL. The objective of the investigation is twofold: (1) the study of the modal frame 'I think...' as one of the means of hedging and one of the means expressing the Speaker's intention and (2) and the ways of conveying this frame in the TL. Our assumption is that the frame is a matrix «The Speaker + The Speech Event [mental verb] + Complement of the Speech Event» predicting the actual components the sentence semantics. We have selected a specific construct "I think" which the school grammar can term as a predicate phrase, the text grammar – embedded sentence, the semantic grammar–modal frame (Kaltenböck, 2010), the speech act theory – an informative matrix, the discourse-analysis – a particle/connector/connective/conjunct, the functional semantics – a complex unit revealing a taxonomy of functions. We shall start with its intentional function (Fraser, 1996; 1999; 2010). The corpus analysis is based on «a 100 million word collection of samples of written and spoken language from a wide range of sources, designed to represent a wide cross-section of British English from the late twentieth century.» The BNC gives the following data of the frequency of «I think...» – the total use is 40971; the highest frequency is registered in the Spoken Register – 25825; the lowest is in the Academic Register – 845; in Fiction – 7006; in Newspaper – 1743; in Magazine – 1536; Non-academic – 1242; and in Miscellanies – 2773. We have selected 26 text fragments with the «attitudinal» frame «I think...» expressing an additional component of hedging and grouped them according to its position in the utterance: front, middle and final positions. The achievement of decoding the speaker's intention was gained due to employing the correlation of Lexical and Functional Semantics and the assumption that the hearer recognizes this intention based on the speaker and hearer's «mutual knowledge», see: Duranti (2015). To define overtness the notion of «mutual knowledge» was introduced by Steven Schiffer (1972), see also: Kecskes, Mey (2008). The speaker's knowledge involves constructing a model of the hearer's knowledge relevant to the given situational context; conversely, the hearer's knowledge includes constructing a model of the speaker's knowledge relevant to the given situational context.

We have demonstrated one way of interpreting the semantic structure of the phrase «I think» in the Spoken Discourse decoding the actualized Speaker's intention. Our next project is to determine the speaker's intention in the Academic Discourse in the Source Language and the Target language in the frame of the cross-cultural linguistics.

Key words: speaker's intention, hedging, modal frame, matrix, discourse.

Валерій Михайленко. НАМІР МОВЦЯ У ДИСКУРСІ

Стаття присвячена дослідженню шляхів збереження наміру мовця у процесі перекладу з мови оригіналу на мову перекладу. Мета дослідження подвійна: (1) вивчення модальної структури «Я думаю...» як засобу хеджування та засобів вираження наміру мовця; (2) встановлення способу передачі відповідного фрейму з мови оригіналу на мову перекладу. Наше припущення полягає в тому, що фрейм становить матрицю «Мовець+ Мовна Подія» [дієслово мислення] + Завершення Мовної Події», яка передбачає актуалізацію певних компонентів семантики речення.

Ключові слова: інтенція мовця, деінтенсифікація, модальна рамка, матриця, дискурс.

Валерий Михайленко. НАМЕРЕНИЕ АВТОРА В ДИСКУРСЕ

Статья посвящена исследованию путей сохранения намерения говорящего у процессе перевода с языка оригинала на язык перевода. Цель исследования двоякая: (1) изучение модальной структуры «Я думаю ...» как средства хеджирования и средства выражения намерения говорящего; (2) установление способа передачи данного фрейма с языка оригинала на язык перевода. Наше предположение состоит в том, что фрейм представляет собой матрицу «Говорящий + Речевое Событие» [глагол мышления] + Завершение Речевого События», которая предполагает актуализацию определённых компонентов семантики предложения.

Ключевые слова: интенция говорящего, деинтенсификация, модальная рамка, матрица, дискурс.

DISCUSSION & ASSUMPTIONS. Within some decades, the study of discourse markers or discourse particles have been in the focus of discourse-analysis. Their functions in discourse structure used to bear various labels: discourse markers (Schiffrin, 1987; Urgelles-Coll, 2010) discourse connectives (Blakemore, 1992), discourse operators, linguistic markers of (Redeker, 2006), discourse particles (Schorup, 1985), discourse signaling devices (Polanyi and Scha, 1983), phatic connectives (Bazanella, 1990), pragmatic connectives (van Dijk, 1979; Stubbs, 1983), pragmatic expressions (Erman, 1992), pragmatic formatives (Fraser, 1987), pragmatic markers (Fraser, 1988, 1990; Schiffrin, 2012), pragmatic operators, pragmatic particles (Ostman, 1995), semantic conjuncts (Quirk et al., 1985), sentence connectives. Bruce Fraser admits that this array of nominations reveals different approaches to one and the same object detailing its polifunctionality [9, p.932]. And, of course, new terms come into use aimed at grouping units into a common classification by a variety of linguistic schools or trends. According to R. Sperber and R. Wilson's opinion, communicative intention of the speaker is to inform the addressee [29, p.61; 33, p. 583–185]. This view gives a clue of a possible semantic transition of the unit from communicative intention [see intention/intentionality: 17, p.231–232] to mental act with the purpose of informing the addressee. Evidentially, due to the lexical-grammatical similarity of the phrase «I think» and overlapping of intention and information the primary semantic component of the phrase is «speech event», i.e. «I say [to you]», whereas the component of intention «I inform [you]» takes the secondary position. We can see that such shift may cause the appearance of different types of inference underlying the speaker's meaning.

We have selected a specific construct «I think» which the school grammar can term as a predicate phrase, the text grammar – embedded sentence, the semantic grammar –modal frame [cf.: 14, p. 237 fl.], the speech act theory – an informative matrix, the discourse-analysis – a particle/connector/connective/conjunct, the functional semantics – a complex unit revealing a taxonomy of functions. We shall start with its intentional function [9, p. 932; 8, p. 157–169; 7, p. 15–17]. Lawrence C. Schourup in his book describes several items in English conversation forming a certain group represented by interjections (oh, hey, aha), particles (yes, yeah, well), adverbs (well, now, then) 'pseudo-sentences' (you know, you see, I mean, I think) constitute a group of fillers in conversation [27]. At least here comes a classification including units of different grammatical status though its principles depend mainly upon the authors.

Our assumption is that there is a group of markers or operators of intentionality [see intention-based grammar: 25] belonging to various language levels which can reveal the following functional-semantic components in specific contexts to express the author's meaning: «I say (constative) → I inform → I express (deontic modality) → I intend (hedge or soft downtoner, or deintensifier)». We can reformulate the given chain of transformation into a series of semantic components: utterance::information::modal charge::intention. This formula organizes the components into a taxonomy describing the generative approach – from the speaker's point. If we go backward we can have the interpretative approach – from the addressee's point where on the top position must be «intention» [see also: 18, p. 15 fl.; 28, p. 141]. K. Bach and R. Harnish introduced a complicated term of «illocutionary-communicative intention» which may be decoded as the so-called communicative presumption: an assumption that when the speaker utters something to the addressee, the speaker is doing so with an illocutionary intention [1, p. 7]. When analyzing the meaning of an utterance P.H. Grice distinguishes between the surface meaning: «what the speaker literally says when using them, and on the deep level: what the speaker means or intends to communicate by using those words. As for P.H. Grice's deep level we may decompose it into three layers (see: the semantic formula)» [11, p. 107–114].

OBJECTIVES & INVESTIGATION. The corpus analysis is based on «a 100 million word collection of samples of written and spoken language from a wide range of sources, designed to represent a wide cross-section of British English from the late twentieth century». The BNC gives the following data of the frequency of «I think...» – the total use is 40971; the highest frequency is registered in the Spoken Register—25825; the lowest is in the Academic Register – 845; in Fiction –7006; in Newspaper – 1743; in Magazine – 1536; Non-academic –1242; and in Miscellaneous --

2773. We have selected 26 text fragments with the «attitudinal» frame «I think...» expressing an additional component of hedging and grouped them according to its position in the utterance: front, middle and final positions.

Due to the theory of lexical semantics the verb *think* is chosen as the dominant lexeme of the semantic field «mental event». In the English Lexicon the verb *think*, with the nucleus component *to form or have in the mind* demonstrates seven peripheries in its semantic structure as transitive: (1) to have as an intention; (2) *thought* to return early; to have as an opinion; think it's so; to regard as (consider); think the rule unfair; (3) to reflect on (ponder); think the matter over; to determine by reflecting; *think* what to do next; (4) to call to mind (remember); (5) to devise by thinking – usually used with *up*; *thought* up a plan to escape; (6) to have as an expectation (anticipate); (7) to center one's thoughts on; talks and thinks business; (8) to form a mental picture of; to subject to the processes of logical thought; think things out; and five peripheries in its semantic structure as intransitive: (1) to exercise the powers of judgment, conception, or inference (reason); to have in the mind or call to mind a thought; (2) to have the mind engaged in reflection (MEDITATE); to consider the suitability; *thought* of her for president; (3) to have a view or opinion; thinks of oneself as a; (4) to have concern – usually used with *of*; (5) to consider something likely (suspect).

The semantic domain of verbs sharing a common component “an act of thinking” in their lexical meaning is based on the data of the definitional (dictionary entries) and the componential types of analysis integrating the following constituents: accept, allow, assume, believe, cogitate, conclude, conceive, consider, deduce, deem, deliberate (slow or careful reasoning before forming an opinion or reaching a conclusion or decision), depend, envisage, envision, esteem, fancy, feel, figure, guess, hold, imagine, judge, perceive, presume, presuppose, reckon, regard, reason, reflect, rely, speculate, suppose, surmise, trust, view. The discourse-analysis reveals the semantic component deliberate «slow or careful reasoning before forming an opinion or reaching a conclusion or decision» in the semantic structure of the mental verb *think* actualized in the Spoken Register. We managed to correlate the meaning of the phrase with the situation in a definite context (situation). The both domains can overlap each other in discourse while in the Lexical system they can exist separately. Then we shall investigate the semantic components in the verb lexical meaning functioning in the phrase «I think».

The theory of language communication describes communication as speech acts which produce communicative intention [30, p. 107–114] which is one of the phenomena helping hearers to recognize the meaning of an utterance [16, p. 42]; what someone says is determined by the conventional meaning of the sentence uttered and contextual processes of disambiguation and reference fixing [10, p. 107–114]. In the following text fragments we shall try to reveal the correlation of the meaning of phrase «I think» and the speaker's intentional meaning. First comes the phrase in the initial position.

A. I THINK – INITIAL POSITION AS A SENTENCE OPENER

1. This sort of algorithm might be the way to do it. **I think** there are a few others but not many.

2. *It's East Herts isn't it?* **I think.** (pause) *Was it East Herts?*

3. **I think** it's possible to make a bit of money but at the rate.

4. **I think**, I've a funny feeling that (unclear) did (unclear) adopt it.

The phrase imposes the speaker's meaning of doubt or indecision upon the hearer giving him/her no choice of interpreting it oneself. The phrase in the initial position (Group A) does not need any support of other discourse markers.

B. DISCOURSE PARTICLE + I THINK (IN THE POSTPOSITION)

NO + I THINK

6. *Can you hear alright? No, no, I think they can hear alright. It's (unclear) necessary for you to stand.*

YEAH + I THINK

7. *Yeah, I think, I haven't got details of that,..* Yeah as an adverb “yes”: is used to express affirmation or assent or to mark the addition of something emphasizing and amplifying a previous

statement); (2) to express an emphatic contradiction of a previously negative statement or command; (3) to express hesitation, curiosity, uncertainty, etc.; (4) to express hesitation, uncertainty, curiosity, etc.; (5) to express polite or minimal interest or attention.

SO + I THINK

8. Now the Congress is held in Glasgow, so I think we weren't going to that one anyway, to say how, how they tackled it.

Anyway is used as a discourse marker, adverbial or propositional meaning use [32, p. 1-3].

9. So I think it should be an interesting meeting, hopefully we'll get a few, you know.

SO: *adverb* (1) to such a great extent; (2) to the same extent (used in comparisons); (3) to refer back to something that has just been mentioned; (4) to introduce the next event in a series of events or to a connection between two events; (5) to introduce a new topic, or to introduce a question or comment about something that has been said. Conjunction (1) and for this reason; therefore; (2) with the aim that; in order that.

EH/ER + I THINK

10. People are in the same position, they will be putting in eh, I think they just call it best of interest, not a proper application.

11. Because it also brings us in money. Er, I think that's very dodgy.

12. I talked about in the last lecture er I think it was the last lecture but one.

Er, interjection: (1) used as a regular pause filler to express or represent a pause, hesitation, uncertainty, etc.; *erm*, interjection: (1) word used commonly to fill awkward space in conversations; (2) awkward space filler used in tense or boring conversations; (3) A word used whenever one feels insecure or unsure about a situation, person or place in order to create a more comfortable atmosphere.

WELL + I THINK

13. Well I think Boy's High (pause) were active in between weren't they?

14. Well, what I think I shall do now is I think I should take this a little further.

15. Well I think we can arrange to pick you up as we go (unclear) at that time.

Well, interjection: (1) used to show that you are unsure about something you are saying; (2) used to show that you accept something even though you are not happy about it; (3) when you are trying to persuade someone or to make someone feel less upset, worried, etc.; (4) used when you are saying in a mild way that you disapprove of or disagree with something "Well, I still think my way is better". (5) used to show that you are waiting for someone to say or do something; (6) used to say that something has ended or to make a final statement about something; (7) used to begin a story or explanation or to continue one that was interrupted; (8) said to express happiness or relief; (9) used to express surprise or annoyance; (10) used when you want to correct a previous statement. The first use is the most popular among the English speakers just to buy time while considering the next step. As a discourse marker it is synonymous with *anyway* [32, p. 15–16].

BECAUSE + I THINK

16. And then I just thought I'd finally conclude a bright, cos I think it, it's like (unclear) how I see myself at work.

Because is ambiguous and may function as conjunction and discourse marker. [32, p. 19].

WELL + I THINK

17. Well I think the ideas should come from the members, well what do they think about it.

18. Though we've got to pursue with leisure, well I think as part of this front line review we've got to, you know.

The additional unit *you know* as phrase filler is used by the speaker when s/he is hesitating a bit while thinking on how to explain.

BUT + I THINK

19. Say we don't need to many but I think we can take a few and we will take our petition with us.

But, a contrastive conjunction: (1) on the contrary; yet; (2) except; save; (3) unless; if not; except that (followed by a clause, often with *that* expressed); (4) without the circumstance that; (5)

otherwise than; (5) used especially after *doubt, deny*, etc., with a negative. It also co-occurs with the phrase «I think» denoting the speaker's uncertainty; (6) who not; that not; preposition; (1) with the exception of; except; save.

AND + I THINK

20. *We've got not X one not X two not X three and I think on your examples you've actually got them labeled.*

The conjunction *and* can occur with the «I think» to underline uncertainty or hesitation.

Okay+ I THINK

21. *Okay I think you've got a corrected slide here.*

22. *Which is nice. Okay I think you've got a corrected slide here. Erm this is my attempt.*

Okay, adverb: (1) *all right; well enough; successfully; fine*; (2) (used as an affirmative response) *yes; surely*. Interjection: (1) (used to express agreement, understanding, acceptance, or the like); (2) used as an introductory or transitional expletive. It can be normally uses as affirmation but in our case it used as a hesitation filler. The phrase «I think» requires the support of the initial discourse marker to win the time for the speaker to think over the next step.

C.TWO PARTICLES + I THINK IN THE (POSTPOSITION)

YEAH + WELL (I MEAN) +I THINK

23. *Sixth is the Friday. Yeah, well I mean I think we need to get as many as possible.*

Two discourse markers underline a high level of speaker's hesitation/uncertainty.

D. MIDPOSITION BETWEEN DISCORSE PARTICLES

WELL + I THINK +ER

24. *Well I think that er, you know, just didn't (unclear) happen like that though.*

Well can also mean that the author is not sure to give an answer [23, p.56 fl.].

BUT+ I THINK +ERM

25. *But I think erm Ron has and also the fact that we've taken (unclear) remarks.*

The phrase «I think» is used between two discourse markers.

NOW + I THINK +ER

26. *Now I think, er and I'm sure that Mrs...*

Generally *now* belongs to the class of adverbs though in this case is used a discourse marker and a traditional interjection strengthens the speaker's uncertainty

Most discourse markers are the result of grammatical transition from the notional part of speech into the functional alongside with original interjections and conjunctions which employed as discourse particle in the Spoken Register. The discourse markers are polifunctional that makes their integration into different processes to create discourse coherent [32, p. 29]. Nevertheless, in the present research all the units under study reveal the nucleus functional component in the contexts.

According to Sperberg and Wilson (1986) the speaker's intention may well be «overt» even though it is neither reflexive nor embedded in infinite series of meta-intentions, primarily, in Group A and in Groups B–D as well. Recanati Frangois underlines that overtness of the speaker's intention is expressed by the modal frame and supported mostly by adverbs (now, well, okay, yeah), conjunctions (but, if), particles and interjections (er/erm) [22, p. 199]. Accordingly, hedge is a marker of uncertainty in language or approximation. A hedge signals the information as unreliable or approximate. A. Jucker et al. stress that in spoken and spontaneous stories hedges (such as maybe, I think, and I dunno) point to unreliability, approximation and at the same time enhancing the hearer's intellectual activity [13, p. 1-12]. In Groups B-D they support the speaker's uncertainty and hesitation.

The achievement of decoding the speaker's intention was gained due to employing the correlation of Lexical and Functional Semantics and the assumption that the hearer recognizes this intention based on the speaker and hearer's «mutual knowledge» [see: 5]. To define overtness the notion of «mutual knowledge» was introduced by Steven Schiffer (1972) [see also: 15, p. 1–5]. The speaker's knowledge involves constructing a model of the hearer's knowledge relevant to the given

situational context; conversely, the hearer's knowledge includes constructing a model of the speaker's knowledge relevant to the given situational context.

CONCLUSION AND PERSPECTIVES. To summarize, we have defined the phrase «I think» in the Spoken discourse from the interpretative point as: a hedge, a modal frame, the [speaker's] intention, an information bit and communication. The semantic component “hedge” of the given phrase actualized in a definite context is a marker of the speaker's intention, combined with specific discourse operators supporting the meaning of hedges drawn from conjunctions, adverbs, particles and interjections.

REFERENCES

1. Bach Kent, Harnish Robert M. *Linguistic Communication and Speech Acts* / Kent Bach, Robert M. Harnish. – Cambridge : The MIT Press, 1982. – 352 p.
2. Bazanella C. Phatic Connectives as Intonational Cues in Contemporary Spoken Italian / C. Bazanella // *Journal of Pragmatics*. – 1990. – Vol.14. – Issue 4. – P. 529–548.
3. Blakemore D. *Relevance and Linguistic Meaning : The Semantics and Pragmatics of Discourse Markers* / D. Blakemore. – Cambridge : CUP, 2002. –195 p.
4. Dijk T. van. *Pragmatic Connectives* / T. Dijk van // *JoP*. – 1979. – 3. – P. 447-456.
5. Duranti A. *The Anthropology of Intentions: Language in a World of Others* / A. Duranti. – Cambridge : Cambridge University Press, 2015. – 237 p.
6. Erman B. *Pragmatic Expressions in English: A Study of you know, you see and I mean in Face-to-Face Conversation* / B. Erman // *Acta Universitatis Stockholmiensis, Stockholm Studies in English* 69. – Stockholm : Almqvist & Wiksell. 1987. –248 p.
7. Fraser Bruce. *Pragmatic Competence: The Case Of Hedging* / B. Fraser // G. Kaltenböck, W. Mihatsch, S. Schneider (eds.). *New Approaches to Hedging*. – Oxford : Brill, 2010. – P. 15–34.
8. Fraser Bruce. *Pragmatic Markers* / Bruce Fraser // *Pragmatics*. – 1996. – Vol. 6. – Issue 2. – P. 167–190.
9. Fraser Bruce. *What are Discourse Markers?* / Bruce Fraser // *Journal of Pragmatics*. – 1999. – Vol. 31. – P. 931-952.
10. Grice P. *Studies in the Way of Word* / P. Grice. – Cambridge, Mass : Harvard University Press, 1991. (1969). – 390 p.
11. Grice P. *Utterer Meaning and Intentions* // *Philosophical Review*. – 1969. – Vol. 7. – P. 147–177.
12. Halliday M., Hasan R., *Cohesion in English* / M. Halliday, R. Hasan. – London : Longman, 2015 (1976). – 375 p.
13. Jucker A., Ziv Y. *Discourse Markers: Introduction* /A. Jucker et al. // A. Jucker, Yael Ziv (eds.). *Discourse Markers: Description and Theory*. – Amsterdam : John Benjamins, 1998. –P. 1–12.
14. Kaltenböck Gunter. *Pragmatic Function of Paranthetical I Think* / Gunther Kaltenböck // Gunther Kaltenböck, Wiltrud Mihatsch, Stefan Schneider (eds.). *New Approaches to Hedging*. – Oxford : Brill, 2010. – P. 237–267.
15. Kecskes Istvan, Mey Jacob L. *Intention, Common Ground and the Egocentric Speaker-Hearer* / Istvan Kecskes, Jacob Mey.– Berlin : Walter de Gruyter, 2008. – 310 p.
16. Lyons John. *Linguistic Semantics : An Introduction* / John Lyons. – Cambridge : Cambridge University Press, 1995. – 376 p.
17. Mykhaylenko Valery V. *A Glossary of Linguistics and Translation Studies : English-Ukrainian* / Valery V. Mykhaylenko. – Ivano-Frankivsk : IFKDGUL, 2015. – 528 p.
18. Nuyts Jan. *Intentions and the Functions of Language in Communication* / Jan Nuits // *ProtoSociology*. – 1993. –Vol. 4. – P. 15-31.
19. Ostman J-O. *Pragmatic Particles Twenty Years After* / J-O. Ostman // B. Warvik et. al (eds.).*Proceedings from the Turku Conference / Anglicana Turkuensia*. – 1995. – Vol. 14. – P. 95–108.
20. Polanyi Livia, Scha R.H.J. *The syntax of discourse* / Livia Polanyi, R.J.H. Scha // R.Quirk, S.Greenbaum, G.Leech, J. Svartvik (eds.). *A Comprehensive Grammar of the English language*. – London : Longman, 1985. – P. 261-270.
21. Quirk R., Greenbaum S., Leech G., Svartvik J. *A Comprehensive Grammar of the English Language*. – London : Longman, 1985. – 1779 p.
22. Recanati Francois. *Meaning and Force: The Pragmatics of Performative Utterances* / Francois Recanati. – Cambridge : CUP, 1987. – 278 p.

23. Ran Y. The Pragmatic Functions of the Discourse Marker Well / Y. Ran // Foreign Languages.— 2003. — Vol. 151. — P. 58–64.
24. Redeker Gisela. Linguistic Markers of Discourse / Gisela Redeker // Kerstin Fischer (ed.) Approaches to Discourse Particles. — Amsterdam : Elsevier, 2006. — P. 339–358.
25. Schiffer Stephen. Remnants of Meaning / Stephen Schifter. — Cambridge, MA : MIT Press, 1987. — 336 p.
26. Schiffrin D. Discourse Markers / D. Schiffrin. -- Cambridge : Cambridge University Press., 2012 (1987). — 367 p.
27. Schourup Lawrence C. Common Discourse Particles in English Conversation / L.C. Schourup. — New York : Garland, 1985. — 167 p.
28. Searle J. R. Intentionality. An Essay in the Philosophy of Mind / J. R. Searle. — Cambridge : Cambridge University Press, 1983. — 278 p.
29. Sperber Dan, Wilson Deirdre, and Relevance : Communication and Cognition / Dan Sperber, Deirdre Wilson — Oxford : Blackwell, 1996. — 336 p.
30. Stojanović-Prelević Ivana On Communicative Intention And Saying / Implicating Distinction / Ivana Stojanović-Prelević // Facta Universitatis. Series : Linguistics and Literature. — 2011. — Vol. 9. — No 2. — P. 107–114.
31. Stubbs M. Discourse Analysis / M. Stubbs. — Chicago, IL : The University of Chicago Press, 1983. — 279 p.
32. Urgelles-Coll Miriam. The Syntax and Semantics of Discourse Markers / Miriam Urgelles-Coll— London : Bloomsbury, 2012. — 196 p.
33. Wilson D., Sperber . Truthfulness and Relevance / Mind. — 2002. — Vol.111. — Issue 443. — P. 583–632.

Стаття надійшла до редакції 14.12.2017 р.

LINGUOSTYLISTIC PECULIARITIES OF FOOTNOTES FUNCTIONING IN JOHN BARROWMAN'S AUTODOCUMENTARY PROSE

The article focuses attention on linguostylistic peculiarities of footnotes functioning in the autodocumentary prose. Basic types and functions of footnotes in the text are characterized on the basis of the autobiographical novels by J. Barrowman «Anything Goes» and «I Am What I Am». Peculiar attention is focused on the analysis of footnotes that function as the author's parenthetical comments. Their groups in the text are singled out according to their functions, patterns of creating humour and irony as the result of their correlation with the main text are characterized. As a result of research the conclusion is made that this type of footnotes, correlating with the main text, helps to create author's subjective-evaluative modality.

Keywords: autodocumentary prose, framing components, footnote, parenthesis, subjective-evaluative modality.

Олена Шонь. МОВНОСТИЛІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ПРИМІТОК В АВТОДОКУМЕНТАЛЬНІЙ ПРОЗІ ДЖОНА БАРРОУМЕНА

У статті розглядаються мовностилістичні особливості функціонування приміток в автодокументальній прозі. Схарактеризовано основні види і функції приміток у тексті на прикладі автобіографічних романів Дж. Барроумена «Anything Goes» і «I Am What I Am». Особливу увагу зосереджено на аналізі приміток, що функціонують як авторські коментарі-парентези. Виокремлено їхні групи за функціями в тексті, проаналізовано механізми створення гумору та іронії як результату їх взаємодії з основним текстом. Дослідження засвідчило, що цей тип приміток, корелюючи з основним текстом, сприяє створенню авторської суб'єктивно-оцінної модальності.

Ключові слова: автодокументальна проза, рамкові компоненти, примітка, парентеза, суб'єктивно-оцінна модальність.

Елена Шонь. Лингво-стилистические ОСОБЕННОСТИ ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ ПРИМЕЧАНИЙ В АВТОДОКУМЕНТАЛЬНОЙ ПРОЗЕ ДЖОНА БАРРОУМЕНА

В статье рассматриваются лингвостилистические особенности функционирования примечаний в автодокументальной прозе. Охарактеризованы основные виды и функции примечаний на примере автобиографических романов Дж. Барроумена «Anything Goes» и «I Am What I Am». Особенное внимание сосредоточено на анализе примечаний, функционирующих как авторские комментарии-парентезы. Выделены их группы на основании функций в тексте, проанализированы механизмы создания юмора и иронии как результата их взаимодействия с основным текстом. В результате исследование показало, что этот тип примечаний, соотносясь с основным текстом, способствуют формированию авторской субъективно-оценочной модальности.

Ключевые слова: автодокументальная проза, рамочные компоненты, примечание, парентеза, субъективно-оценочная модальность.

The literary work is a complex system of components united by the author's creative idea. To understand this idea one should take into consideration not only the form and content of the literary text itself but also the history of its creation. Author's work with the text demonstrates his intention, reflects his perception of the world, and these aspects influence his readers actively [2, p. 8]. That is why, in our opinion, while analysing any literary text one should pay attention to all its components, including those that do not belong to the main text, as only complex analysis is the key to interpretation of the text and understanding of the author's pragmatics. Yu. Bumbur states that on the one hand text framing components (titles, subtitles, epigraphs, dedications, author's acknowledgements, author's prefaces and afterwords, footnotes) are the form of expressing the author's subjectivity while on the other hand they constitute the author's attempt to approach the reader and formulate his guidelines for the readers' perception of the literary work [2, p. 8].

Footnote is a concise, laconic explanation to a certain text, a reference to a certain word in a text that requires explanations or can be unfamiliar to a reader. Footnotes explain mostly national and cultural realia, terms, abbreviations, dialect and archaic words etc. Particular types of footnotes are marginalia: marks made in the margins of a book or other document. Marginalia include comments, definitions, thoughts evoked by the text or considerations not connected with the text in question. Generally footnotes are written by the editor but it is often observed in literary works that authors frequently use their own footnotes that contain explanations and remarks necessary in their opinion. The example of such productive use of footnotes is the autodocumentary prose by John Barrowman. Thus the objective of the article is to define the specific features of footnotes usage in John Barrowman's autodocumentary novels «Anything Goes» and «I Am What I Am». The material for analysis constitutes 487 author's footnotes (122 footnotes in «Anything Goes» and 365 in «I Am What I Am»).

John Barrowman is a popular British and American actor, a singer, a TV show presenter, a showman and a philanthropist. He is famous for his part of Jack Harkness in the cult science fiction TV series «Doctor Who». The novels «Anything Goes» and «I Am What I Am» were co-written with his sister Carole Barrowman, a professor of Alverno College in Milwaukee, USA. They are co-authors of a series of novels for children «Hollow Earth», «Bone Quill» and «The Book of Beasts». The autobiographical novels «Anything Goes» and «I Am What I Am» characterize the world of show business, peculiarities of work in television projects, theatrical performances, relations with fans and personal life. The author treats these aspects with good-natured humour and irony.

The number of footnotes that are used in the function of references is insufficient. These footnotes explain notions that the readers can be unaware of.

1. Explanation of national and cultural realia:

God, life was tough that year. The air temperature was in the sixties. The water temp was about the same.*

**That's about 15-20 °C [8, p. 166] – the author explains the difference between the Fahrenheit and the Celsius scales.*

But Iowa doesn't seem to care. It's firm in its Midwestern values and strong in its resolve that if it wasn't for the Hawkeye State, there'd have been no John Wayne, no 'Field of Dreams', and a lot less corn in the world.*

**That's Iowa's nickname, in case you didn't know [8, p. 91].*

2. Definitions of terms and professional slang:

I sprinted down the wing, darted through a pass door, ran along the corridor and burst out into the lobby.*

**A door in a theatre that connects the backstage area to the auditorium [8, p. 195].*

The second group of footnotes includes references to people whom the author worked with, providing additional information about their nicknames.

David and Freema are tenants (sorry, couldn't resist in the same apartment building on Cardiff Bay where Russell and I live, so by the time David, Freema and I were working together on the set, we'd already helped each other upstairs with shopping, had drinks and dinner at the Bay, and chatted frequently in the elevator, which made establishing our working relationships a breeze.*

**I call her Freema Agyvagyagymán on set [8, p. 233].*

Some of these are regarded as greetings to the author's colleagues – actors, producers, film crews – on the book pages.

By the time the show opened, in January 2009, the stellar cast – Jodie as Nancy, Burn Gorman as Bill Sikes, plus Rowan and many other fantastic performers – had attracted phenomenal box-office receipts in the region of £ 15 million.*

**Go, Binny Bots! [9, p. 93] – addressing his colleague and friend Burn Gorman in the comment, the author provides Burn's nickname on set.*

The majority of footnotes in the novels under analysis are used in the function of the author's humorous and ironic comments. The specificity of their interrelation with the main text makes it possible to regard them as parenthetical clauses that are graphically organized outside the main text

and placed in the bottom of the page. Semantically they are related to the main text, which allows us to analyse them as the type of parentheses. These elements are asides, remarks, associative utterances, evaluative comments, manifestations of attitude to objects and phenomena, expressiveness [3, p. 83]. These comments are emotionally coloured that is why they often create the impression of spontaneous and unpredicted remarks [3, p. 83], though they are characterized by thematic unity and common content [6, p. 48]. The ability of parenthetical clauses to create humour, satire and irony was stated by I. Baibakova, O. Krasikova, S. Pokhodnia, V. Falkova [1; 4; 5; 7]. In O. Krasikova's opinion, the nature of these constructions grants them variety of possibilities in their stylistic usage as they are the most structurally and semantically diverse units compared to other peripheral elements, and all this facilitates their usage as the expressive means in creating satirical and humorous remarks, author's evaluation of the utterance [4, p. 16]. S. Pokhodnia states that parenthetical clauses move to the foreground in the literary text, changing the meaning of the utterance and its modality considerably, giving the utterance subjective-evaluative modality, becoming rheme in reference to the theme that is expressed by the principal clause [5, p. 41]. Taken separately, the principal clause and parenthetical clause are not ironic in their semantics, irony appears as the result of interaction between the direct meaning of the principal clause and contextual meaning of the parenthetical clause and, consequently, changing of the meaning of the principal clause under the influence of the semantics of the parenthetical clause. Only unity of the principal clause and parenthetical clause, description of the situation and expression of the author's attitude to it makes it possible to define correlation of theme and rheme of the utterance and decode it [5, p. 42].

We singled out the following groups of humorous and ironic comments represented by footnotes in John Barrowman's autodocumentary prose

1. Comments expressing attitude to events or phenomena.

I'd like to make an important aside here. When an actor's on a stage, he or she's generally well lit, whereas the audience, of course, is in the dark.*

***Especially if you're from the Dean Martin school of acting** [8, p. 193]. The author gives ironic comment on the theatrical tradition to mark an actor's status by good lighting and placement on stage.

*The series was cancelled after a brief half-season run, by which time my character had already been shipped off to South America for reconstructive surgery after a terrible accident.**

***I should say here that I'm quite sure the accident to my character had nothing to do with my smile** [8, p. 187]. Barrowman's ironic comment refers to the fact that his character in the TV series «Central Park West» was removed from the show not due to the plot twist but because the producers did not like the actor's habit to speak his opinion openly and directly and this caused him troubles.

Before heading back to the centre of town and returning to the bookstore, Carole insisted that I take a picture of her in front of the historic Radcliffe Library.*

***Huge, drooling sigh** [9, p. 31].

The author recalls the walk with his sister Carole in Oxford University. While Carole is admiring the architecture and takes photos John is extremely bored but does not show this in order not to offend his sister. He expressed his real feelings in the humorous comment.

2. Comments-parodies, when the author ironically refers to various standard warnings, announcements and advertisements.

*In case you're not aware of it, let me tell you, bagpipes are actually a bitch to play. Many years later, my parents bought me my own set and I attempted to learn. The damn thing are impossible and I could never get more out of them than a sound like cats being strangled.**

***No actual cats were hurt in the creation of this metaphor** [8, p. 30]. The author refers to his experience of playing the bagpipes, comparing the sound produced with the sound of the strangled cat. The footnote that alludes to the traditional warning in the film credits – «Nobody suffered/was hurt during the filming» – intensifies humour.

I banged on room 316. Nothing happened. I banged again.*

**I made up this number to protect the innocent. Plus, I can't remember the real one* [9, p. 160]. The first sentence in the footnote is the reference to the traditional warning not to use real people data in films so that they may not be hurt. The second sentence intensifies author's mild irony.

*In my eyes, there's nothing worse than a woman in a flattering pair of jeans, a lovely top and then a pair of flat, scuffed-up ballet slippers or manky tennis shoes. Talk about what not to wear.**

**Fashion tips are free with the purchase of this book* [9, p. 57] – the footnote is a parody to free advertising leaflets added to books or magazines.

3. Comments that characterize the author himself.

My trailer has a bedroom, a fully kitted-out kitchen – supplied with bottle water every day – a bathroom, a shower, and a living area with a couch (where I spend most of my time), and a recliner (which is Eve's favourite spot in her trailer).*

**You thought I was going to say champagne, didn't you?* [8, p. 179].

Speaking about his trailer on set, John Barrowman describes it as the ordinary place to have refreshments and relax between takes. His reference to «champagne» in the comment expresses his ironic attitude to the popular belief that celebrities surround themselves with luxury on set while Barrowman himself is known to be modest and moderate in his demands.

Most of the time when an attack like this happens, I use what I call 'distraction therapy', which means I force my brain to disconnect from the panic by reciting a song, or imagining my happy place, or telling myself a very linear story in my head.*

**An aisle in Costco or a Ralph Lauren store* [9, p. 236] – the author states that for the actor even shopping can be a good way to distract from the intense working routine while in the fan's imagination celebrities relax only in top resorts.

'John,' she called after me, 'shouldn't you be practicing with the rest of the group?'

*"I can practice in my head."**

**Back then, my head wasn't so full. There was rehearsal space* [8, p. 94] – the author's comment refers to his first steps in singing career when he characterized himself as young and inexperienced. The humour is created by means of pun that appears from understanding the expression «in one's head» as an idiom (in the main sentence) and in the direct meaning in the footnote. John Barrowman is known to be engaged in various projects simultaneously so his remark characterizes him as constantly busy person now.

In the television biz, this means knowing when to speak up and when to shut up, knowing when to butt in and knowing what to say in a brief number of words without going over the top and losing the audience.*

**My family still wants to know how to get me to do this* [9, p. 57] – the author, known by his habit to express his opinions directly, is ironic about his family's attempts to make him be more cautious and careful.

Hence, author's footnotes in the autodocumentary prose under analysis are predominantly used as humorous and ironic comments, expressing attitudes, parodies, characteristics etc. Taking into account their relations with the main text we regard them as parenthetical clauses. Occupying the place in the foreground of a literary text they change the meaning of the utterance, create author's subjective-evaluative modality. The further investigation of the problem may include analysis of the inner mechanisms of framing components correlation with the main text, study of connectors and markers and defining the recipient's role in decoding and interpreting of the author's intention.

REFERENCES

1. Байбакова И. М. Ирония как средство реализации речевой установки в англоязычном художественном тексте (на материале произведений С. Льюиса): автореф. дисс. на соискание уч. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.04 «Германские языки» / И. М. Байбакова. – К., 1988. – 16 с.
2. Бумбур Ю. М. Авторська рефлексія в літературному творі (на матеріалі прози Джона Фаулза): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.01.06 «Теорія літератури» / Ю. М. Бумбур. – К., 2009. – 18 с.

3. Кононенко В. І. Вставлені слова, словосполучення і речення / В.І. Кононенко // Українська мова: енциклопедія / [редкол.: Русанівський В. М. (співголова), Тараненко О. О. (співголова), М. П. Зяблюк та ін.]. – К. : Укр. енцикл., 2000. – С. 83–84.
4. Красикова О. В. Семантико-стилистические функции элементов, сопутствующих основному высказыванию, в структуре английского предложения: автореф. дисс. на соискание уч. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.04 «Германские языки» / О. В. Красикова. – М., 1984. – 16 с.
5. Походня С. И. Языковые виды и средства реализации иронии / С. И. Походня. – К. : Наукова думка, 1989. – 128 с.
6. Семотюк О. В. Типи відношень між основним і вставленим текстом / О. В. Семотюк // Дослідження з лексикології і граматики української мови. – Дніпропетровськ, 2013. – Вип. 13. – С. 40–48.
7. Фалькова В. Ю. Язык сатиры Джозефа Хеллера: автореф. дисс. на соискание уч. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.04 «Германские языки» / В. Ю. Фалькова. – Одесса, 1981. – 24 с.
8. Barrowman J. Anything Goes / J. Barrowman. – London : Michael O'Mara Books Limited, 2009. – 256 p.
9. Barrowman J. I Am What I Am / J. Barrowman. – London : Michael O'Mara Books Limited, 2009. – 256 p.

Стаття надійшла до редакції 12.12.2017 р.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Абабілова Наталія – кандидат педагогічних наук, доцент Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського

Власенко Марина – аспірант Запорізького національного університету

Глюдзик Юлія – кандидат філологічних наук, доцент Ужгородського національного університету

Гольцова Маріанна – кандидат філологічних наук, викладач Київського національного лінгвістичного університету

Гончарук Олег – кандидат філологічних наук, доцент Харківського національного університету внутрішніх справ

Єсипенко Надія – доктор філологічних наук професор Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

Карп Марта – кандидат філологічних наук, асистент Національного університету «Львівська політехніка»

Космеда Тетяна – доктор філологічних наук, професор Познанського університету імені Адама Міцкевича

Ладика Ольга – кандидат філологічних наук, доцент Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка

Михайленко Валерій – доктор філологічних наук, професор Інституту міжнародних відносин та соціальних наук МАУП

Намачинська Галина – викладач Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

Олексій Катерина – кандидат філологічних наук, доцент Тернопільського державного медичного університету імені І. Я. Горбачевського

Усаченко Ірина – викладач Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського

Черник Петро – кандидат політичних наук, доцент Національної академії сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного

Чорній Анастасія – аспірант Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

Шнуровська Любов – кандидат філологічних наук, доцент Київського національного лінгвістичного університету

Шонь Олена – кандидат філологічних наук, доцент Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка

Щерба Оксана – кандидат політичних наук, доцент Національної академії сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного

Ярема Оксана – кандидат філологічних наук, доцент Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка

Ciechanowska Anna – Państwowa Wyższa Szkoła Techniczno-Ekonomiczna w Jarosławiu, Polska

Наукове видання
Наукові записки
Тернопільського національного
педагогічного університету.
Серія: Мовознавство

Друкується українською мовою
Свідоцтво про реєстрацію КВ № 15880-4352Р
від 26.10.2009 р.

Підписано до друку 30.12.2017 р.
Формат 60х84/8. Гарнітура Times.
Папір друкарський.
Ум. друк.арк. 13,14 Облік.-видав арк. 9,88.
Тираж 300 примірників.

Видавець і виготовлювач
Видавничий відділ Тернопільського національного
педагогічного університету імені Володимира Гнатюка
46027, Тернопіль, вул. М. Кривоноса, 2
Свідоцтво про реєстрацію КВ № 15881-4353 від 26.10.2009 р.